

POMP. GAVRICI
Biblio Neapolitani Secr.

DE SCVLPTVRA LIBER.
Coll. Rom. Soc. Jesu

LVDO. DEMONTIOSII
De veterum Sculpturâ, Cælatura, Gemmarum Scalpturâ, & Picturâ Libri duo.

Ex legato ... Cecconi

ABRAHAMI GORLÆI
Antverpiani

DACTYLIOTHECA.

Omnia accuratius edita.

Cum privilegio

1609

VIRTVS

NOBILI

ABRAHAMO GORLAEO
ANTIQVARIO INSIGNI

MATTHIAS MARTINI
S. D.

EVolvi nuper tuam Dactyliothecam, optime Gorlæe, verè promptuarium gemmarum summo artificio olim ſcalptarũ, quas à temporis iniuriâ ingenti pretio vindicaſti: poſsideſq. vt audio & gaudeo, id genus κειμήλια prope innumerabilia, quæ, vt & Numiſmata tua aurea, ærea, argentea ab obliuione vt vindices te poſteritatis patriæque communi voto majorẽ in modum rogo obteſtorque: ea præſertim Numiſmata familiarum Romanarum, quę Fulvius Vrſinus homo antiquitatis in paucis peritus prætermiſit. Sic tibi hiſtoriæ antiquitatiſque amantes mirum in modum devincies; præcipuè verò ſi Dactyliothecam ſic ſcholiis illuſtrabis, vt & de gemmarũ natura ex Orpheo, Plinio, Epiphanio, cæteriſq. veteribus ac neotericis, Bapt. Alberto Leone, & Alberto Durerio ſummo artifice de Symmetria

tam ſcalptoribus quam pictoribus vtili, Lector cognoſcat, ac rei cujuſque & perſonarũ brevem hic Hiſtoriam apponere non gravaberis. Quod vt communi nomine ex æquo & bono abs te impetrem facilius, mitto libens volenſque ἀντίδωρον, initæ nuper inter nos amicitiæ argumentum, tresviros, qui poſt Plinium ac Philoſtratũ de *Scalptura*, *Cælatura* ac *Pictura* Latine diſſeruerunt. Italos duos, POMPONIUM GAVRICVM Neapolitanum, Lucæ ſummi Mathematici fratrem, & ALDVM MANVTIVM Pauli F: Gallum vnum LVDOVICVM DEMONTIOSIVM, ex eo libro quem inſcripſit *Gallus Romæ hoſpes*, rarum nimis repertu. Quem quidem legendi colligendique laborem atque induſtriam ſi tibi probavero, tuiſque adjungere non detrectaveris, calcar ſanè addes, majorum tibi vigiliarum monumentũ vt adornem: & currentem, quod aiunt, incitabis. Vale. Antverpiæ Cal. Aprilis CIↃ. IↃCVII.

C. Plinius

C. Plinius Naturalis Historiæ Libro xxxvj. Cap. v.

DE STATVIS.

TOgata effigie antiquitus statuæ dicabantur: placuêre & nudæ, tenentes hastam ab Ephebarum Gymnicis exemplaribus, quas Achilleas vocant. Græca res est, nihil velare. At contra Romana ac militaris thoracas addere. Cæsar quidem Dictator loricam sibi dari in foro suo passus est. Nam Lupercorum habitu factæ, tam novitiæ sunt, quam quæ nuper prodiere penulis indutæ. Marcinus eodem habitu sibi instituit, quo deditus est. Notatum ab autoribus & L. Actium Poetam in Camœnarum æde maxima forma statuam sibi posuisse, cum brevis admodum fuisset.

Equestres vero statuæ modo Romanã celebrationem habent, orto sine dubio a Græcis exemplo. Sed illi cælatas tantum dicabant in sacris victores. Postea vero & qui bigis vel quadrigis vicissent. Unde & nostri currus nati, in his qui triumphavissent. Verum & hoc in his non nisi

à Divo Augusto sejuges, sicut & elephanti. Non vetus & bigarum celebratio in his, qui Prætura functi curru vecti essent per circum.

Antiquior Columnarum, sicut C. Menio, qui devicerat priscos Latinos, quibus ex fœdere tertias prædæ Pop. Rom. præstabat. Eodemq. in consulatu, in suggestu rostra devictis Antiatibus fixerat anno orbis CCCC. XVI. Item C. Duillio qui primus navalem triumphum egit de Pœnis, quæ est etiam in foro. Item P. Minutio præfecto annonæ, extra portam Trigeminam congiaria stipe collata. Nescio an primo honor talis à populo, antea enim à Senatu erat: præclara res, nisi frivolis cœpisset initiis. Namque & Actij Navij statua fuit ante Curiam, cuius basis conflagravit curia incensa P. Clodij funere. Fuit & Hermodori Ephesij in comitio, legum, quas Xviri scribebant interpretis, publicè dicata. Alia causa & alia auctoritas major in Horatij Coclitis statua, quæ durat hodieque, cum hostes à ponte sublicio solus arcuisset. Equidem & Sibyllæ tres iuxta rostra sunt, minores sint licet. Una quam Sex. Pacuvius Taurus Ædilis plebis restituit: duæ quas M. Messalla. Primas putarem has, & Actij Navij positas ætate Tarquinij Prisci nisi Regum antecedentium essent in Capitolio.

ELENCHVS CAPITVM.

POMPONII GAVRICI NEAPOLITANI

De Sculptura siue Statuaria, Ad Herculem Ferrariæ Principem, libellus.

CAP. I.

QVVM sæpe mecum, Princeps Inuictissime, peregregias laudes tuas animo considerarem, atque ad Clarissimum rerum tuarum splendorem, nominis quoque rationem accommodatam esse intelligerem; & Platonis nostri Cratylum deamaui, & te vnum ex omnibus cognoui, quem vere nostris temporibus Heroa vocare possimus, & in quem diuinos conferre honores vna certatim omnes debeamus. Etenim si cum comparatione causam expenderimus, multo id quidem rationabilius nos, quam veteres olim fecisse dijudicabimur: Nam quis erit usque adeo rerum omnium imprudens ac stolidus, qui fateri audeat, non hunc Herculē Hercule tantò

maiorem, quanto animam corpore excellentiorem? nisi forte vipereos angueis elidere, feras quas ipsi nos interdum venatu prosequimur, apros, cervos, leones vincere, equos edomare, obscœnis subinde libidinibus emancipari, tantum non quinquaginta (ut festiue Græcus ait) mulierculis admisceri, ac postremo etiam in furorem adigi, præstabilius cuiquam vederi poterit, quam civitates constituere, vrbes amplificare, populos regere, virtutes complexari, libidinem, iracundiam, superbiam, avaritiam frenare, ac nullis omnino denique vitijs obnoxium esse? Hoc erat Herculem agere, Hoc erat Ioue nasci, & iam tandem cælum mereri. Quocirca factum est. diue Hercules, vt non minori ego te veneratione semper habuerim, quam prisci illi Iouis filium: Quod ipsum tibi significare quum voluissem, nihil mihi quidem venire in mentem potuit, quod dignius putarem, vt ad te mitteretur, quam hic de Sculptura libellus, tum quod nulli ante hoc tempus inuenti sunt, quei de ea re perscribere potuerint, tum etiam, quod nihil ea arte visum nobilius atque ad hanc immortalitatem tuam accommodatius. Cogitabam

igitur

igitur perpetua dictione Sculptoriam tibi omnem artem explicare, sed quominus id ita fecerim, casus quidam ipse impedimento fuit: Nam quum superioribus diebus proxima æstate Patavij essem, diuertissetque apud me Raphael Regius, Græce & Latine rhetor exercitatissimus, post multorum salutationes, ubi in varios (quod inter familiares assolet) sermones exiuimus, libuit, Ciceronianum illud declamandi genus multis iam seculis intermissum, paulisper retractare, certis quibusdam horis, quibus ille ab negocijs, ego à Philosophiæ studijs vacare soliti eramus. Quodã vero die quum in αγαλματουργίῳ, (id enim domesticæ officinæ nomen) me conuenisset, ibique nescio quas expressas ære ac marmore effigies contemplatus esset, de Sculptura mox loqui occepimus. Qui sermo quoniam varius ac multiplex fuit, speraui operæ precium fore, si à me tibi recenseretur. Ille igitur, nihil te inquit viro mirius. Ast ego putabam tantummodo literis te operam dare, nunc minimum video tempus id esse, quod studijs impertitur: Siquidem siquid erit alibi impendendum, laudo: heic potius consumas nimirum ars est, *Sculptura laus.*

& inter cæteras nobilis, & libero, mihi vt videtur, homine digna. Ego (verò tum inquam) uſque adeo, nobiliſsimam digniſsimamque Regi ſemper hanc artem exiſtimaui, vt ne ab liberalibus ipſis diſciplinis ſeparari poſſe crediderim. Quid ergo? inquit ille, ὄγδοην σοφόν? An non ſatis viſæ tibi ſunt ſorores ſeptem, niſi & octauam adoptaueris? Non ita: (tum ego inquam) verum ſi, poſtquam in hunc ſermonem deuenimus, quanta ſit huius dignitas artis, conſiderare paululum libuerit, ingentiſsima certe vel ex hoc ipſo patebit, quod apud omneis omnium gentium ac ſeculorũ populos tãti ſemper habita fuerit, vt nihilo plus maiore apud eos admiratione, queiuis optimi ſcriptores fuiſſe inveniantur, quã optimi ſculptores: Nam quid rogo Praxitelia illa, quam Gnidijs fecit Venere decantatius? Quid Phidiaca illa, quam Athenis in arce locauit Mineruа, & Olympio Ioue dignatius? Quid Lyndijs, Sicyonnijſque coloſſis, Appelleisque tabulis, in toto iam terrarum orbe, vt nunc loquuntur, famigeratius? Illi quidẽ agunt verbis, at vero hi rebus: illi narrant, hi vero exprimunt, explicant: Illi faſtidioſiſsimos aurium ſenſus non ſemper trahunt: At uero hi &

ocul.

oculis ſatisfaciunt, ac tanquam pulcherrimo ſpectaculo captos omneis homineis tenent. Equidem ipſe ſic exiſtimo, tanta inter ſeſe & ſimilitudine & propinquitate coniunctos, vt ſeiungi ſe nullo modo patiantur. Et quid nos præterea? ſeparabimus eos ſcilicet quei nec ipſo nomine diſcerni poſſunt? Redeant, age, paululũ priſca Demoſthenis ſecula. Quõ ille γραφέας, diceret: quos? Scriptores ne, an pictores potius, Sculptoresve intelligemus? Quom rurſus ἀγαθάρχου γραφὴν, nunquid Agatharchi ſcripturam potius, quã picturã Agatharchi? γράφειν quidem verbum, commune hiſce omnibus eſſe, & antiquiſsima AEgyptiorum ratio docet. Pingere ac ſculpere eos oportebat, quum quid vel ſignificare, vel monumentis demandare volebant: Et apud nos Poeta ipſe noſter comprobat, qui Dædali cælaturam perlegiſſe Æneam facit. Alij aliter: ego vero ita ſentio, eam eſſe adiectam utreiſque neceſsitudinem, vt vix ſine alteris alteri conſtare ſatis poſsint. Quam rem ſi paulo diligentius perſcrutari libuerit, vel imprimis ipſa nobis natura ſignificare uidetur, quæ nos ſemper, quum quid ἐνεργητικώτερον volumus, impellit cogitque

ad eam ipſam rem deſcribendam. Tale quid erit è Trojano bello revertentis,

Hac ibat Simois, hæc eſt Sygeia tellus,
Heic ſteterat Priami regia celſa ſenis.

Ac rurſus apud eundem eloquens vir ille.

Hic (inquit) *Troja eſt*, (*muros in littore fecit*)
Heic tibi ſit Simois, hæc mea caſtra puta.

Nam quorſum hæc? niſi ut intelligatur parum recte humana eos ratione diſiungi, quos natura tantopere coniunctos eſſe voluerit, ac quodam vt diximus neceſsitudinis vinculo fecerit eſſe cognatos. Quin etiam viros eſſe nunquam eos cenſuerim, quos ſculptoria hæc ars nō oblectarit. Nam quū ex animo corpore conſtemus & omnes, ſi qua modo ſpes eſt immortalitatis, ac nō partim viuere, partim & emori optamus, quid rogo ad vtriuſque memoriam conſeruandam hac arte conuenientius? Quid & in hominum vita præſtabilius, poſtquam ad aliquid peragendum nati omnes ſumus, quam & diſciplinis animum & corpus huiuſcemodi præclaris artibus exercere, quando toga nos, & laurea nos iam pridem deſeruerunt? Equidem ſic ego vitam á puero inſtitui meam, vt nulla, quantum

in

in me erit, eius vnquam pars ſit otio deperitura: Atque id temporis quod vel teſſellis ludendo, vel vrbem totam peruagando conteritur ab aliis adoleſcentibus, decreui ad hæc ſculpēdi munera transferre, quæ mihi cæteris alijs artibus honeſtiora videntur, & his noſtris (niſi fallor) ſtudijs accommodatiora. Nam quid rogo artem attracturo mihi aliquam, poterit honeſtius eſſe, ea illa quam & Socrates, & ipſi etiam cum Socrate noſtri Imperatores, non approbarunt modo, verum etiam diligentisſime perexercuerunt? Nec vero cenſenda hæc Regi, qua cæteræ iſtæ ſellulariolæ (vt ſic loquar) artulæ, ſed qua potius deorumque hominumque, ac totius naturæ ſapientisſima imitatrix: quam quei non amat, quam qui non non complectitur (vt Philoſtrati verbis vtar) veritatem non amat: ſapientiam, quantamcumque in Poetas cadere ſolet: omnem propulſat: ipſamque ab ſe reijcit ſymmetriam, ſine qua nullum quidem dictum aut factum conſtare vnquam poteſt. Hæc ego quū dixiſſem, Valde inquit REGIVS inſtitutum hoc tuum probo, tibique gratulor. Nimirum ad ſexcentos annos dicere primus

Sculptu-

Sculpturam cum literis coniunxiſſe Sed perge. Valde quidem iſtæc me tua delectant, & iam dudum artem ipſam vehementius admiror: Quod ſi mea hoc ætas pateretur, profecto ei me totum dederem, longe enim inde mihi melius ſperarem fore, quã ex Cicerone ac Quintiliano. Age igitur ſtatuariam mihi amabo omnem ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους explica, vt quum Venetias poſtridie rediero, habeam quæ Pyrgoteli reſpondere poſsim promptius. Hic quum ſubridere me animaduertiſſet Regius, quid inquit rides? Rideo inquam ὑποβαρβαρικὸν τρόπον vt iſtis uidetur, te Venetias pronunciaſſe: Aſt caue ne dum Græcitatem in omnibus ſectandam putes, parum etiam Latinus videare noſtris Epirotis. Tum ille, Antiquum eſt, inquit, T literã ſuo ipſius ſono proferri. Sed perge, ſatis quidem de hac re diſputatum heri à nobis fuit. Vix hæc dixeramus, Ecce tibi pulſatę concrepuerunt fores: nunciatum, veniſſe Nicolaum Leonicum virum ſine cõtrouerſia doctiſsimum, ſimul etiam ſtatuariæ, iuxtaque noſtri amantiſsimum. Peripateticæ is ſcholæ magiſter, nec tamẽ ab Academia noſtra diſſentiens, Græce philoſophiam

Literam T ſuo ipſius ſono proferri.

eam

eam quę eſt de rerũ natura edocebat, tanta omnium mortalium exiſtimatione, vt cum quolibet Græcorum Philoſophorum comparandus merito videretur. Poſtquam igitur ei repente occurſum à me eſt, Opportune inquam Magiſter, nam ad quod veneris ſcio, puto q; id me tibi iam perfeciſſe. LEO. Bellißime. Sed quei ſermones erant, quom ego aduenißem veſtri? De ſculptura, ego inquam, loquebamur. LEO. Pergite: nihil equidē mihi poterit eſſe jucundius, quam de hac ipſa re vos diſſerentes audire. REG. Id ita hodie eveniſſe vehementer gaudeo: Nam & ego in partem beneficij liberior accedam, & tu tibi ſemel duos perſtringes. Hoc autem qui pernegare audeas? Nunquid ergo, tum inquam, Regi, jam dudum commutaſti animum, & velis forſitan Rhetorica illa tua delinquere, atque ad Sculptoriam pertranſire? Ille autem, negabis igitur tu occaſionem ſequendam, ac ſi quod forte bonum acciderit, minime id captari oportere? At vero, ſi ita (ego inquam) perſuaſum habes mi Regi, ab aliquo iſtorum qui exercitent venditentque, exquirenda tibi artis præcepta ſunt, non à me, qui nullum vnquam magiſtrum audierim, qui re-

laxare animos in ea ſim ſolitus, ac non defatigare. Quomodo igitur inquid ille, tantum in hac arte profectum es conſecutus nullo doctore? Quod ſi tute tibimet πομπὸς fueris, atque αὐτοδίδακτος, quemadmodum, id ſcire cupio. Ego vero (tum inquam) nihil tam arduum, tamque admirabile in humanis rebus eſſe exiſtimo, quod hominum non poſsit induſtria cõfici. Illud idem heic mihi uſu venit Leonice, quod in cunctis evenire artibus ſcripſit Ariſtoteles tuus: Experientia ut adjutus ad id ſola fuerim. Præclare quidẽ Polus hanc artis experientiam fortuitu eventus dixit eſſe magiſtram. LEO. Agnoſco iam verba Græca, Scilicet inquam meo auſpicatu, meo & ductu, ita enim in archanis cuſtoditur ars, vt non intimi modo ac familiares, ſed ne germani quidem fratres intro admittantur. REG. Sic ſane ſe res habeat. Aggredere tu eam, & qualem ipſe tibi confeceris explica: neque enim te iſtorum eſſe ſimilem putamus, qui ſibi ſolis ſe natos exiſtimant, invidentque bona cæteris. Ego vero inquam, lubentiſsimè, niſi quid fortaſſe Leonicus, LEO. Iſtuc ipſum. Quei poſtquam conſedêre, ita ego exorſus ſum: Et ſi hæc mihi potius

tius à vobis intelligenda essent, non dubitabo tamen (quoniam sic vos velle video) potius quodcunque ineptitudinis obire periculum, quam ullius ingratitudinis accusari. Equidem nihil vobis placere nunc ambigam, liberius vobiscum agam & familiariter. Ne autem ab nemore Pelio repetamus, satis quidem constare debet hoc omnibus, Sculptoriam artem, sicuti & cæteras, variis ac diversis naturæ principiis originem habuisse. Nam sive casu aliquo, sive solertia cœperint homines, creta, truncisve, aut lapidibus, ex umbra similitudines imitando, naturam ipsam æmulari, disquisitione haud opus est, dũ natura artificicioque profecta ac perfecta omnia intelligantur. Statuarum quidem usum priscis omnibus seculis fuisse, tum Græcorũ tum etiam Barbarorum historijs manifestissimum: Earum autem fingendarum rationem hinc plerique natam arbitrantur, uti scilicet eorum quei præclarum aliquod facinus peregissent, aut in vita quid utile adinuissent, memoria perdurarent, cæterique ad eos æmulandos, ejusdem honoris quo majus dari nihil posse videbatur, spe raperentur: Quæ causa Ciceroni fuit, vt *Statuarum usus.*

Octavio Lepidoque statuas in foro decerneret. Nonnulli vero ex mortuorum, aut eorum qui abfuturi erant desideriis (vt pleraque omnia) apud AEgyptios id primum cœpisse tradiderunt, Vtcunque siue virtus, siue amor in causa fuerit, siue potius utrumque, certe nihil ab homine maius excogitari potuit, aduersus mortalitatem suam, & aduersus inuidiam deorum. Atqui (quod egregiam ciuium virtutem significare potest) tantus Romæ statuarum & priuatarum & publicarum numerus, vt non minor fictus quam verus populus fuisse tradatur: Principes ipsi longo ordine suorum imagines, tanquam insigne nobilitatis vnicum, pompa & atrijs præferebant. Docti vero atque eruditi non minus & ipsi statuis signisque refertas Bibliothecas suas esse studebant quam libris. Mihi pol quidem Cicero videtur non tam Verrem accusare, quæ præclaram illam tot egregiorum artificum & signorum rapinam inuidere. Sed nunquid priusquam de re ipsa dicere incipiamus, qualem uelimus esse Sculptorem, breuiter ac summatim recensebimus? LEO. Vt lubet. REG. Perge igitur, ac Sculptoris tui qualem velis imaginem nobis effin-

Sculptorē qualem esse oporteat.

ge.

ge. Tum ego ſic: Primum quidem (ut ab ſummo capite incipiamus) ſupremo ne an humili quis ortus loco recte agat, modo ille traditam dignitatē tueri ſtudeat, & hic Spartam adipiſci, minime laborarim, omnibus eum artibus (quātum fieri poterit) inſtructum, ac planè literoſum cuperem, qui ſcilicet quam plurimarum rerum & fabularum & hiſtoriarum notitiam habeat. *Literoſum.* Laudis deinde ac gloriæ ſtudioſiſsimum, *Laudis cupidum.* nihil enim video quod poſsit eruditio ſine laudum cupiditate, laudum ipſa cupiditas ſine eruditione: ita alterum alterius præſidio ſemper innititur. Liberalem præterea, ac minime ſordidum, *Liberalem.* qualem ſuperioribus annis Donatellum Florentinum fuiſſe accepimus: Fertur enim ab iis qui eum nouerunt, pecuniolam omnem in ciſtella ſemper habuiſſe, ita ex officinæ tigno ſuſpenſam, vt quando vellet, & quantā quiſque vellet, accipere, atque uti frui ſuo iure potuiſſet. Præclarum facinus, atque ipſo Donatello dignum. Prudentem etiam, minimeque ineptum, *Prudentē.* qui ſcilicet certam quandam in omnibus rebus rationem eſſe intelligat: Nam quum omnes (verbi gratia) ſtatuæ pedeſtres fiant, aut eque-

ſtres,aut ſtantes,aut ſedentes,aut incumbentes, publicis in locis,aut privatis,togatorum hominum aut laureatorum, erit diligens in ſingulis adhibenda ratio,qui ornatus,quidve rem quamque deceat. Etenim accommodãda ſunt omnia ad perſonarum,locorum,temporum, ac rei naturam. Nam quod in Græcorum proverbio eſt, non omnia eodem modo omnibus: quom in eiſdem plerumque rebus diverſiſsima eſſe ratio ſoleat. Alia enim (verbi gratia) in C. Cæſare Imperatore,alia in Cos. alia in eodem ipſo Dictatore convenient: Nec Herculẽ ipſum ſemper eadẽ decebunt, vel cum Anthæo luctantem,vel cœlum humeris ſuſtinentẽ,vel Deianiræ amplexus petentẽ,vel Hylam quæritantẽ. Nam veluti hæc fieri eodẽ uno tempore non potuerũt, ita nec ſemel eidem poterunt cõuenire: Non tamen quin ſingulæ interdũ ſtatuæ effici non poſsint,ita variis inſignibus diſtinctæ,vt pleraq; ſemel intelligantur. P. Scipio ante ætatem Cos. cum Imperio Carthaginẽ miſſus,Haſdrubalẽ prælio ſuperavit, Carthaginẽ vicit,devicta Carthagine triumphavit,pacẽ P.R. attulit. P. Scipionis ſtatuã ita effingemus,vt & juvenis,& Cos. & Imperator,& bellator,

lator, & victor, & triumphator, atque etiam pacificator dignosci manifestissime valeat: cujusmodi fuisse Domitiani statuã ex Papinij silva contemplamur: Et Paridem ab illo factum pastorem, judicem & amatorem. Antiquarium quoque, qui sciat cur (verbi gratia) Mars apud Romanos duplex, Gradivus & Quirinus: alter in campo olim extra, alter in foro intra Vrbem colebatur: Cur, & Venus apud Lacedæmonios armata, apud Arcadas nigra, apud Cyprios barbata, virili sceptro, muliebrique ornatu: Cur in Ægira ponè fortunam Amalthiæ cornu præferentẽ, alatus Amor? ac mille ejusmodi, quorũ omnium causas sculptor tenere debebit. Vt quom quæratur, quid sibi velit ille in Thessalia treis oculos habens Iuppiter, Respondeat sic: Fertur id signum Laomedontis fuisse, mox & Priami Regis in medio aulæ, sub divo sacratum: quod & noster Maro innuit: *Antiquarium.*

Aedibus in mediis nudoque sub ætheris axe,
Jngens ara fuit.

Ad hoc ipsum (quom à Græcis Troia caperetur) cum Hecuba uxore & natis frustra confugerat, nam à Pyrrho interfectus illeic tamen est.

Mox

Mox deinde id signum à Sthenelo Capanei Larissam translatum. Quod autem quisquis ille fuerit artifex, tertium in fronte oculum fecerit, puto ob hanc causam, ut triplicem Iouis potestatem significaret, duobus terram & mare, altero cœlum spectat. Itidem rogatus, quid faciant in Lysimachi Regis fronte cornua: quid in C. Cæsaris vertice stella: in M. Bruti pileolus, ac duo pugiunculi: Rationem reddens, dicat: Illum de Alexandri sacrificio, solutis vinculis elapsum, taurum ambabus manibus compræhensum tenuisse: in alterius cæde Cometen apparuisse: in huius autem præclaro facinore pileatam plebem (libertatis enim signum pileus) per Vrbem excursitasse, visamque Bruti & Cassij pugionibus libertatem restitutam fuisse. Sed enim, quum Equestres potissimum ponantur statuæ (si modo rusticano equitatu Equitem deformare noluerit) nonne optimum insessorem eum esse oportebit? aut saltem equitandi rationem ipsum tenere? Ea autem quando vix est & nostris militibus cognita duplex, utinam hæc mihi contigisset interpretari potius quam edocere! Nam Sarmonis olim nihil

nihil, & si qua à Polluce tradita præcepta sunt, ad rem nostram nihil: Altera quidem qua Velites vehimur, cujus ratio & cæteris qui equo vehuntur, communis: Altera qua Scutati in prælium ducimur: In illa assidentis species est, in hac vero astantis: curvabuntur illeic poplites, heic intendentur: pedes illeic plenam habebunt firmitudinem, heic digitorum extremitatē deflexam, qualis esse solet contra innitentium, ad equi aures directam, ne stimuli semper ilibus admoveantur: Quod quidem facilius fiet, si illeic ad equitis sexquicubitum, heic ad bicubitum portensis stationibus obfirmati pedes fuerint: illeic molliter supina cervice pectus ostentatur, heic fortiter declinato vertice sinister humerus præfertur: Illeic levem interdum virgam habere dextra solet, heic hastam, ensem, aut clavam gestare,

Leva quæ flectendus nunquam cessabit habenis.

Nam qua moderādus sit arte equus, quom jaculatur, quid quom punctim cesimve feritur obſervādum, ut sitclogmo ad cursum sonipes excitandus, interdum & poppysmo inhibendus, paulo remotiora: Nec plus id doctrina quam exercitatione comparabitur. Nos vero ad nostrum Scul-

 ptorem.

torem. Scilicet quam maxime ἐυφαντασίωτος esse debebit, qui videlicet dolentis, ridentis, ægrotantis, morientis, periclitantis, & ejusmodi infinitas animo species imaginetur, quod etiam Poëtis ipsis & oratoribus quam maxime necessarium. Nec tamẽ nisi quatenus ipsa rei natura patietur:

— Ne velut ægri somnia vanæ
Fingantur species.

Dolentis illud:

Excussi manibus radij, revolutaque pensa:

Morientis hoc:

Sternitur infelix alieno vulnere cælumque,
Aspicit, & dulceis moriens reminiscitur Argos.

ut reliqua omittamus, quorum exemplis refertissimus est idem Poëta. Quid? Nonne ipsos ante oculos vestros habere videmini consternatam audita morte filij mulierem, atque ipsam peregrini hominis moribundi mentem? Quid vero & illud:

——— Pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit

Item

——— Atque ille in partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.

Corruit

Corruit in vulnus, gemitum super arma dedere:
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum, expirans.

ac mille eiusmodi quæ apud hunc Poetam inve- *Catalepticon.*
nias. Præterea & καταληπτικὸς, hoc eſt qui om-
nium quas exprimere voluerit rerum cõceptas
animo ſpecies contineat, reddatque. Sed nun-
quid rerum omnium concipiendæ ſcupltoris a-
nimo ſpecies? Plane omnium. Sed vt philoſo-
pho rerum cunctarum cognitio datur, vt homi-
nem, ſeque cognoſcat: medico ſuccorum vires,
vt hominem ſanet: civili legum atque actio-
num ſcientia, vt hominem in officio contine-
at: ita Sculptori rerum omnium ſpecies com-
præhendendæ, vt hominem ponat, quo tanquã
ad ſcopum tota eius & mens & manus dirigẽda
quanquã Satyriſcis, hydris, chimæris, monſtris
denique quæ nuſquam vnquam viderint, fingẽ-
dis ita præoccupantur, vt nihil præterea reliquũ
eſſe videatur. Dij Deæque omnes, neminem v- *Exclamat in ineptos artifices.*
num eſſe, qui quo ſibi proficiſcendum ſit, videat?
qui ad finem reſpiciat? Supreme parens Iupiter!
ita ne nos miſeros mortales in Cebetis tabulam

relegaſſe, vt qui ſanus inueniatur, ſit nemo? vt qui ab Apate ebriacus factus, huc illuc non rapiatur, ſit nemo? & tamen ſibi quiſque ſapimus omnes. Nec vero ſolum noſtri ſculptores quibus iam ob ignauiam ignoſcendum, ſpumantem ab illa pateram hauſere, verum & iſti quos tu feſtive gregarios appellare ſoles Philoſophi tui Leonice, ita ſeſe madidos proluere, vt nulli mortalium deerrent magis. Nam quom omnia ἐπὶ τὸ τέλος dicant, illum tamen quem ſequantur ipſi finem non vident. Sed eſto iam hoc noſtrum in parergis inſectandis parergon: nos ad Sculptorem noſtrum ıevertamur.

Alienum ab omni aſſentationis fucum

Abeſſe quidem eb eo omnis debet κολάκεια hoc eſt ne quid formæ ſupra veritatem adijciatur. Quæ quum cæteris in rebus improbe fiat, tum vero in ſculptura improbiſsime, vt quæ non unum ſemel eblandiẽs fallat ſed fruſtretur perpetuo cunctos. Ad ſummam, niſi quis præter dexteritatem ingenioſiſsimus ſit, ad Sculpturam venire neminem permittemus. Nihil autem (vt ſæpius eodem revolvamur) ſine literis, ſine eruditione: Literas vero atque eruditionem quom dicimus, illarum potiſsimum diſciplinarum cognitionem intelligi volumus quæ à Græ-

cis

cis μαθήματα dicuntur, Arithmeticam, Musicen, & Geometriam, sine queis perfecti quidem esse nihil potest. Non tamen prorsus ego inficias ire audeam, non inveniri atque extare quamplurimos, qui etsi illiterati, excellenter tamen multa: Neque enim idcirco quenquam vituperamus, hortamur potius omneis, commonefacimus omneis, id quod certissimum, id quod & optimũ sit, sequantur. Novi equidem plerosque, quibus siqua super adcessisset doctrina, haberemus sanè nunc quos cum antiquioribus ipsis comparare possemus, ita ad eam, de qua nunc agitur, rem aptissimi sunt visi. Neque vero ferenda hoc loco nonnullorum ignavia, qui quom in hunc sermonem mecum incidissent, non veriti sunt dicere, conferre quidem si adsint, sed non omnino necessarias sculptori literas, satis ei esse (vt aiunt) artificium, & quatenus licebit naturam sequi: Recte id quidem, sed vbi rogo istuc invenietur artificium? Num quottidie in templis, in porticibus, in plateis, in foro stupescentes astare, in privatis certorum ædibus versari, refertas omnibus signis cellulas habere, gypso plenas arcas custodire, mirari, rursus spectare, inhiare, quid belli

apparuerit

apparverit imitari, in veſtrũ opus transferre, dicemus id eſſe artificium? naturam ſequi? Atque id quidẽ non multo ſecius eſt, quam ſi quis Poeta aut Orator foris futurus, hinc atque inde ex Vergilio Ciceroneque verba ſuffuretur, ignarus quoque quid tum agat. Sed non poſſũ equidem non mirari, cur tamẽ ipſi ſua ratione nequeant, quod olim Phidias, Polycletus, Lyſippus, Cares: quodque nuper Donatellus. Nempe quia quibus illi excellebãt, doctrina omni & eruditione carent: quia & Donatelli abacum non habent. Scitum quidem eſt, quod fertur de Donatelli abaco. Is quum rogaretur à M. Balbo nobili viro, inſpiciundi ſui abaci copiam faceret, Reſpondit, poſtridie mane domum ad ſe veniret, idque ſe quã lubentiſſime facturum: Ille vbi venit, prandioque ſuſceptus eſt, præter hunc quẽ heic vides (inquit Donatellus) nullus eſt mihi Balbe alius abacus, niſi quem ſoli mihi contueri licet, quem nullis impedimentis, nulla ſarcina mecum ipſe ſemper porto: Si tamẽ videre quid cupias, afferte huc, puſiones, cum ſtilo papyrum: Ilicet deprõptã abaco quãcunque Hiſtoriã demirabere, ſive palliatos, ſive togatos, ſive & nudos ſpectare libuerit. Sed prorſus iam valeant, qui non cenſent

Donatelli abacus.

oportere

oportere Sculptores litteratos, hoc est ingeniosos esse. Et enim quum nihil planè quicquam effici possit, quod notione prius atque idæa cognitum non fuerit, quo me melius feram si quis à me Colossus effabricaretur, quam ad Vergilij Polyphemum, illum quem mecum ipse vehementer mirari soleo, *Monstrum, horrendum, informe, ingens?* aut ad Homeri hunc:

> Καὶ γὰρ θαῦμ' ἐτέτυκτο πελώριον οὐδὲ ἐώκει
> Ἀνδρί γε σιτοφάγῳ ἀλλὰ ῥίῳ ὑλήεντι:
> Ὑψηλῶν ὀρέων ὅτε φαίνεται οἶον ἀπάλλων.

Amabo vos, nunquid vivaciorem intelligetis ipsum Donatelli equũ, quo nihil quidam perfectius esse volunt, an hunc qui conterranej mei Poetæ versibus sic exprimitur?

> *At sonipes habitusque animosque imitatus equestres*
> *Acrius attollit vultus, cursumque minatur,*
> *Cui rigidis stant colla iubis, vivitque per armos*
> *Impetus, & tantis calcaribus ilia late*
> *Suffectura patent, vacuæ pro cespite terræ*
> *Aenea captivi crinem tegit vngula Rheni.*

Age si quempiam fabricari equum velletis, propositis hisce duobus tanquam modulis, vtrum potius imitandum Pomponio iuberetis? Scilicet videbunt plus isti, quam deus ille statuariorum

Phidias

Phidias, qui quom Olympicum Iovem perfeciſſet, faſſus eſt, ſe non alio illeic magiſtro vſum, quàm his Homeri verſibus:

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε κρονίων
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

Annuit & totum nutu tremefecit Olympum, Quid maius vel dici, vel intelligi potuit? Nonne ipſum prope Iovis imperium maieſtatemque verbis ipſis effinxiſſe videtur? Habetis igitur, qualis eſſe debeat is, qui optimi Sculptoris nomen ſit conſecuturus, non quidem Platonis noſtri civitatem, aut Ciceronis oratorem: ſed qui facillime & inveniri & extare poſsit. Si vero haud ſatis probabiliter à me dictum eſſe videbitur, expecto quid & vos ſentiatis: Nihil etenim mihi certius videri poterit, quam quod vobis placuiſſe cognovero. REG. Recte mihi quidem omnia: & profecto ſimul tantum dignitatis atque auctoritatis adiecisti, vt quæ antea diligere videbar, nunc deamem. Sanè quidem ſic res ſe habet, & tecum iam ſentio, non modo ſculpturam ſine literis, ſed ne literas quidem ſine ſculptura conſiſtere poſſe: Atque vt neceſſariam oratori Iuris civilis ſcientiam Fabius, ita & ego cæteris ſcriptoribus neceſſariam

γραφικὴν

ιαφικὴν existimabo. Sed amabo te inquit, quãdoquidem multum ocij nobis hodie datur, atque huius novę artis avidi facti sumus, prosequere. Satis quidẽ & laudata à te sculptura est, & optimum Sculptorem effinxisti, qualem te esse & verbis (ut inquiunt) & rebus significasti: aggredere igitur & reliqua, ut quum artem ipsam demonstraveris, nihil planè huic sermoni nostro defuisse videatur. Tum ego, libenter inquam, ac postquam vltro non invitati ad prandium nostrum venistis, faciam qualitercunque, vt nunquam hodie à me, nisi ad plenum exaciati recesseritis. Itaque tum id illis expectantibus, iamque ad audiendum apparatioribus, cœpi ego sic: FIERI quidem statuas ex diversa, uti & nunc, materia, semper consuevisse, notissimum: Ex ligno

Statuarum materia.

Gens primum truncis ac duro robore nata:

Ex ebore, ex argylla, ex gipso, ex lapidibus, & ex metallis, Quei ligno eboreve statuas cõficiẽt, desectores vocentur: quei argilla, græco vocabulo πλάςαι á nobis fictores nominabuntur: quei gypso, si placeat γυψοχόοι: quei lapidibus, quos video à quibusdam λιθοξόους appellari. Quoniam precipuum ac peculiare magis marmor, Marmorarij:

Statuariorum appellationes.

D Itemque

Itemque à scalpendo scalptores: qui metallis γλύπλαι a nobis sculptores: excussores enim ærarios quos græci χαλκέας vocãt, eos dicemus quicũque vasa, aut quid tale fabricantur. Statuariorũ vero appellatione quos ἀγαλματοποιὸς illi appellãt generaliter omnes cõtinebũtur, qui quovis pacto statuas effingunt. Statuaria igitur omnis in quinque distincta species est, Quom ligno ebore vetractabitur, ab abscindendo τμικὴ dicitur. Quom argilla (quoniam figulorum est) πλαςικὴ nominabitur. Quom gypso (quod eo typos imitamur) παραδειγματικὴν, nos exemplariam appellare poterimus. Quom lapidibus, vbi Scalpello utimur, a percussione κολαπλικὴν sive Sculpturam. Quom vero metallis, γλυφικὴν, hoc est sculpturã, cuius quidem ratio duplex, Nam aut cera fabriacentu,r & a deducendo ἀγωγικὴν: aut informantur, & a fundendo χημικὴν nuncupabimus: Hæ autem ita inter sese omnes iunctæ, connexæque sunt, ut cũctas novisse videri poterit, qui unam earum aliquam noverit. Sola enim circa quam versantur materia differunt, arte vero ipsa atque intentione conveniunt: Ex quibus quoniam γλυφικὴ vti subiecta materia, ita & artificio multiplicior

Statuariæ species. 5.

Partes glyphices.

multiplicior est, eam expediamus: Ac primum περὶ ἀγωγικῆς. Neque vero expectetis a me, ut dicam quo in cera, quo ve creta sit temperamento vtendum, aut quam in omnibus diligentiam adhibendum. Non enim nunc τὰ πρὸς τὴν πρακτικήν. Quom voletis autem ego vos ad officinam vocabo. Cera tamen ad id quod volumus medicabitur quam commodissime πισσασφάλτῳ, quam vulgo alij ex vocabulo græcam, alij ex loco Hispanam picem vocant: si prius oleo aut pauculo seuo colliquata fuerit, quarta portione: Medicabitur et cæteris resinis, præcipue Terebinti piceæ ac lētisci: nonnulli eam quæ deraditur è navibus picem probant, & qua ferrum vermicatur, Sed hoc non nisi in ijs quos manere voluerimus typis. Terebintina autem piceque & armenio rectius, vsos eo plurimũ in signis veteres animaduerti, quod si duricies expetatur, in sigillis, cera Punica ubi delicuerit, cerussæ pulvisculum bibat ferme ad æquale pondus: ea sic & niveum candorem æmulabitur, & marmoreum nitorem præstabit. Sed hoc non erat propositum. ἀγωγικὴ igitur quã nos Ductoriam vocemus, duabus hisce cõsumitur rebus γραφικῇ & ψυχικῇ. Graphicẽ vero *Partes agogices.*

quam nostri in Scriptore descriptionem, in Pictore & Sculptore designationem vocaverunt (nam lineationem quæ γραμμική dicitur, Architecto damus) vsque adeo necessariam Sculptori iudicavit Donatellus (sic enim accepimus) ut plerumque discipulis dicere solitus fuerit, vno se verbo Sculptoriam artem omnem traditurũ, quũ dicebat Designate. Et profecto id est totius sculpturæ caput ac fundamentum. Ea vero duabus etiam hisce rebus maxime constat συμμετρία, quæ nondum sibi Romanum nomen invenit, nisi fortasse Latinam Linguam augentes (ut Cicero ait) commensurationem dixerint: Et ὀπτικῇ quam Perspectivam appellant.

Partes graphices.

DE SYMETRIA, *hoc est, commensuratione.*

CAP. II.

DE Symetria igitur nunc pauca dicamus: qua in re, illud à tua philosophia nõ alienum Leonice, considerandum. Hominem ipsum quem præcipue dimetiendũ suscepimus, materia cõstare & forma. Formam autem heic nunc eam intelligamus speciem

ciem,qua hunc ab illo diſcernimus : Materi āvero corpus ipſum . Corpus autem omne in treis dimenſiones partiri, in longitudinem , amplitudinem profunditatemque: Formam vero ipſām lineamentis comprehēdi . Quare de corporis ſymetria primū, mox de lineamentis. Menſurā igitur , hoc enim nomine ſymetriam intelligamus, cum in cæteris omnibus quas natura progenuit rebus,tum vero in homine ipſo admirabiliſsimā & contemplari & amare debebimus : Ita enim vndique exactiſsime dimetatis partibus compoſitum eſt noſtrum hoc corpus , ut nihil planè aliud quam harmonicum quoddam omnibus abſolutiſsimum numeris inſtrumentum eſſe videatur. Sed age , non enim de Timæo Platonis qui & à Cicerone Latinis explicatus eſt literis, hominem ego vobis referam,quod ad noſtrum hunc inſtitutum ſermonem attinet : cum longe aliter quam Architectus , vivum ſtantemque dimetiamur:Scilicet in novem de longitudine portiones. Ita etenim hominem ipſum ſolers natura formavit , ut faciem hanc ſummo loco ſpectandā proponeret , cæteræque totius corporis partes commenſum inde ſuſciperent : Conſtat autem ipſa tribus pariter dimenſionibus. Vna

Menſura hoins mira: beliſsima

Faciei dimensiones tres.

Vna erit ab summa fronte qua capilli nascuntur, heic ad intercilia. Altera heinc ad imas nares. Vltima ab naribus heic ad mentum. Prima sapientiæ, Secunda pulchritudinis, Tertia bonitatis sedes. Hæ autem ipsæ per se (ut aiunt) multiplicatæ, integram, quanta erit, humani corporis staturam reddēt, novem portionibus. Prima erit facies ipsa. Secundam faciet portionem pectus. Ab summo stomacho ad vmbilicum tertia. Ab hoc ad imum fœmur quarta. Duas continebunt coxendices ad poplitē. Totidemque ab hoc ad nodum crura. Pars autem hæc infima quæ est a nodo ad imam plantam, gutturque hoc, quod est ab summo pectoris ad summum gulæ, atque hic semicircula arcus, qui fit ab summa frōte ad summum verticem, vnam aliam conficient portionem: nam horum iuncturæ, nodi, poplitesque, tanquam interfinia, nullis suam cædunt proprietatem. Constabit igitur humanæ naturæ longitudo, portionibus (ut dictum est) novem, quanquam alij octo, alij quod rarius est, (est enim tāquam in Musice dissonum) ferme septem: alij (quod & rarum etiam est) decem fecerint. Nos medium, & quod in plerisque omnibus mortalibus

Staturæ humanæ portiones 9.

libus

libus frequentius erat. secuti sumus. Ac de adulto loqui mur viro, non de putis infantibus, quorũ in logitudinem mensura omnis nisi quatuor cõstat faciebus: Nam de humana per singulas ætates symmetria, quæ in prima, media, atque vltima pueritia, item adolescentia, iuventute & senectute deprehendatur, certi nihil nunc afferre possemus. Et iam cogitamus in puero, si quis mihi nepos ex sorore nascetur, eam omnem observare, atque observatam literarum monimentis demandare, ut aut beneficio mihi gratam posteritatẽ devinciã, aut certe ad aliquid semper quod expediat excogitandum exemplo excitem. Nonne summa stultitia est, hominem.

Hoĩs infantis longitudo ex 4 portionibus.

Terrasque tractusque maris cœlumque profundum

demetiri, & suam mensuram ignorare? Brachiorum autem alterutri pariter lacerti sesquialterã continebunt portionem: Manus vnam aliam, quanquam sint qui metiantur sic: Ab humeris extrinsecus ad iuncturas articulorum, ab axillis vero intrinsecus ad confinia palmæ ac digitorum facies tres, alterutri autem articuli, vna. Quomodocumque, id parum refert, modo brachiorum tota longitudo septem cõtineatur faciebus, ut di-

Brachiorũ ac manuũ mensura

spessa

ſpeſſæ manus rectam ipſam coporis longitudinem definire inveniantur. Pedes autem ita ab extremis talis ad extremum vnguem producuntur, ut eandem bis ter & uno altero tribus fere minus digitis, commetiantur. Non enim hoc loco obſcœni dei ſemipedalem fuſcinã, aut deformem illum unde egreſsi omnes ſumus hiatum (ut nonnulli) dimetiendum curabimus, quum preſertim latere ſemper, niſi in pueris, honeſtiſsime ſoleant. Conſideranda vero & ipſa inter ſe partium ἀναλογία, quam alibi proportionem, heic ni fallor proprie commenſum dixerimus. Quãta eſt lõgitudo ab intercilijs ad ſũmas nares, tanta erit productio menti ab iugulo. Quantaque eſt ab ſummis naribus, ad mentum, tanta ab iugulo ad imã gulã, hoc eſt, ſemiproportio. Quãtũ eſt ſuperioris labri intervallum ab ore heinc ad naris ima, tandundem erit ſummarum narium prominentia ab labro, tantundemque & oculorum ab intercilijs ad interiores angulos concavitas. Præterea in manibus, quod eſt extrinſecus ab ſummo ungue indice, ad iuncturam hanc imam, cõtinebitur ſemiportione. Ac rurſus heinc ad eam qua brachio colligatur manus, alia, Scet intrinſecus

Analogia ſingulorum membrorũ corporis humani in lõgitudinem.

intrinſecus ab ſummo ungue medio, primus autē hic indicis articulus maior, correſpondebit frōti. Secundus hic cum onychio ad extremum unguis, naſo Primus itē medij, huic quod eſt ab naribus ad mentum. Eiuſdem ſecundus, huic quod eſt ab imo mento ad inferioris labij ſupremum. Eiuſdem onychius, huic quod eſt ab ore ad inferiora narium. Indicis eodem ab ſupremo labri ſuperioris. Maior pollicis articulus coæquabitur huic, quod eſt ab mento ad ſummum labij inferioris. Minor huic quod eſt ad nares ab eodē. Onychiorum autem articulorum omnium dimidiatam ſibi partem occupabunt ungues. In latitudinem vero frons, ab hac media, quam et diſcriminatricē appellare poſsimus linea, heinc inde ad prima heic tempora definietur ſua bis longitudine ab intercilijs ad extremos oculorum angulos, atque heinc ad primas aureis, harumque longitudo tandundem. Id vero ſpatium quod eſt inter utramque extremitatem oculorum, ex duabus ijſdem dimenſionibus, in treis partes diſtinctum, duas oculi, unam ſibi intermedius naſus vendicavit. Oris latitudo, ſi per ſummum labij metiamur, reſpondebit fronti, naſove, ſin circino *In latitudinem.*

illi ſpacio, quod eſt pollicis articulo maiore definitum, ab labro ſuperiore ad mentum. Pectoris latitudo faciebus continebitur duabus. Spacium inter utramque mammillã una, earumque certus ſitus ab inferiore gula, eiuſdem dimenſus circino deprehendetur. Palmaris autem plantariſque latitudo, definiri ſemper inuenietur ſemiportione. In altitudinem vero quæ ſola circunlatione comprehenditur ex ſupradictis menſura captabitur, hoc modo: Capitis per mediam frontẽ altitudo, portionum eſt trium, item & ſummæ coxendicis. Per occipitium à ſumma fronte ad cervicem duarum, itemque & infimæ coxendicis colli duarum. Pectoris per alas ad tergum quinque. Ventris per medium, quatuor. Lacertorum çoxarum, crurũ, pollicis, cæterorumque articulorum ſumma circumferentia nunquam plus eorundem longitudine membrorum. Extremum brachij propter iuncturas manuum, portione (propter nodum tibiæ) etiam quarta. Altitudo autem hæc quæ eſt ab imo talorum ad ſummum pedis, reſpondebit longitudini quæ eſt iſteinc ab ſummo pedis ad extremum ungnem. Colli circumlatio, ei parti quæ eſt ab ſummo pectoris ad vmbilicum.

In latitudinem.

Corpus

Corpus ne hoc quod tanto ſit commenſu fabricatum, an exactiſsimam potius harmoniam eſſe dicemus? Qualẽ rogo Geometram & Muſicum fuiſſe exiſtimabimus eum, qui hominem ita formavit? qualem vero eſſe oportere eum qui talem typum ſit imitaturus? Laudatur Iulius noſter, quod palladiam illam Mantenij noſtri turbam, cæſareoſque triumphos tam belliſsime ſit imitatus, Num alius quiſpiam picturæ ignarus illud idem effeciſſet? Num aut Homerum aut Demoſthenem ad Vergilii Ciceroniſque æmulationem imitabitur quis, qui Poëticam Rhetoricamque neſcierit? niſi fortaſſe eum dixerimus qui nuper ducta circino de Vergilii verſibus mẽſura ad ſuos, deeſſe nihil aliud exiſtimabat, planeque ſic tanti Poëtæ videri etiam æmulus volebat: Equidem omneis qui nunc vulgo habentur Statuarii, haud multum diſsimiles ab illis ſcriptoribus exiſtimarim, quos noſter Calpurnius dicere ſolitus eſt, caſu quodam teſſerali verba jacere, nec niſi ipſos rerum ſucceſſus expectare. Intelligendum eſt autem ejuſmodi ſymmetriam, cunctis mortalibus (præterquam monſtruoſo, atque iſti pygmæo qui in deliciis habetur popu-

lo) cōvenire, deprehendiq; in omnibus nō secus quam euharmonicū concentum in musicis instrumētis: Vt enim in cithara cordæ si protēdantur, exacuetur accrescetq; sonus: Sin cōtra laxatæ fuerint, remittetur, eritq; nihil minus eadem numerorū proportio, ita & heic sive accrescat quantitas sive decrescat, idem tamen ipse commensus extabit: utque nunc paulo evidentiore exemplo agam, Andrion Vicentinus, ac Vegetius Tarvisianus à Petreio Honorioque sophistis, Symmetria, sed pineali differunt proceritate: Nam quantum illi universos totis humeris præcellunt mortales, tantum hi a cæteris exuperantur mortalibus. Sed de Symmetria jam satis, quanquam nihil de ea satis dici potuerit scilicet de sculptorū parente, artificiorum omnium nutrice, amica totius generis humani, ex qua tantam jam laudem consecuti sunt antiqui omnes & statuarii, & pictores, & architecti: Hinc est enim illud quod mirum videri solet omnibus, quum dicitur artifices 25 diversis & locis & temporibus ita statuā confecisse, ut ab uno semel facta esse videretur: Ad mensuram videlicet eandem conveniebant omnes, eadem utebantur proportione omnes:

Laus Symmetria.

Mirum.

Heinc

Hei[illegible]quoque eſt illud Pythagoricum admirabile, [illegible] ſtaturā ex Olympico ſtadio adinventam: Heinc & mille alia, quæ quom dicun[illegible]r., miracula quidē audiri mera putantur. Verū enimuero intelligendū hoc loco quattuor prorſus eſſe ordines ſtatuarū, pariles, magnas, maiores, maximas. Pariles quidem fient, quom eius qui exprimitur ſtatuaam vndique præſentabimus: Dantur hæ benemeritis ac ſapientibus viris, Harmodio, & Ariſtogitōi, Homero, Soloni, Hippocrati, Gorgiæ, Beroſo, Pythagoræ, Platoni. Ex noſtris L. M. & D. Brutis. Q. Mutio, Clœliæ viragini. M. Catonibus. Q. Ennio. M. Varroni. P. Vergilio. M. T. Ciceroni, nunc niſi capiciatis. Magnæ fient, quom infra ſexquialterā ſtatura continebitur: quæ & Auguſtæ dicuntur quod Regibus Auguſtiſque Imperatoribus dicarentur, Phoroneo, Lycurgo, Temiſtocli, Xerxæ, Alexandro: Ex noſtris Romulo, Numæ, Tatio, Cornelio Pompeio. C. cæſari. GN. octauio, ac reliquis quei in Deorum numerū referebantur Cæſaribus. Atque hinc arbitror illud quod moritura Dido ſic queritur: *Et nunc magna mei ſubterras ibit imago.* Dolet enim abnegari & ſtatuam

Staturum ordines.

Pariles ſtatuæ.

Magnæ ſtatuæ.

& ἀποθέωσιν, quæ minime dabantur iis, qui ſua ſibi manu turpiter mortẽ conſciviſſent. Majores dicentur, quando ad alteram excreverint. Ponuntur autem hæ ſolis Heroibus, Libero patri, Herculi, Theſeo, & ejuſmodi. Maximæ vero fient, quando tergeminabitur humani corporis ſtatura, itemque rurſus, ac rurſus: Quæ quidem ſtatuæ vel à ſpecubus, uti ego opinor, vaſtaque intus inanitate, id enim eſt κόλον ὅσον; vel ut alii ab noxia radiorum effuſione, quæ fieri ſolet ejuſmodi moles intuendo, vel ab authore ipſo Coloſsi ſunt denominatæ: Non poſſum hoc locò, Regi, nõ ridere intolerabilem iſtorum Grammaticulorum inſcitiam, qui ab eo ipſo inſigni, Rhodios Coloſſenſes dictos exiſtimarunt ad quos extent Pauli perbreves epiſtolæ: Verum an Coloſsienſes ij ſint, non planè affirmarim: Stephanus tuus, nam cætero mancus mihi eſt: Coryſſen Epheſiam ſcribit fuiſſe urbem, à qua Coryſſienſes: Dicabantur autem eius ſtatuæ Diis Opt. Max. Iovi, Minervæ, Apollini, Marti, atque id genus cæteris, quanquam Romani & Barbari reges eas ipſas ſibi, veluti & Auguſtiores arctius vẽdicaverint: Extat etiam nunc Baroli quod oppidum

Maiores ſtatue.

Maxime ſtatua.

pidum Apuliæ est ad Cannas, Heraclii colossus, mihi quidẽ æternũ tristissimæ recordationis monumẽtũ ob acerbissimã patris memoriã: Quintus nunc agitur annus ex quo proxime illeic eũ sepulturæ demandavimus. Sed jam mentem ad id quod nobis propositum est revocemus. Accidit autem sæpissime ut rem ipsam ex diverso minorem faciamus, hoc etiam erit diligenter considerandum: nam aut erunt parvæ, aut minores, aut minimæ, hoc modo: Secetur (verbi gratia) quæ novem consistat dimensionibus, humana statura, hæc, in has treis partes, hæ mox singulæ in trinas: Parvæ infra hanc portionem constabunt, quæ est ad sex, Minores quæ est ad tria, Minimæ quæ ad unum, respondebuntque inferiora hæc superioribus inter se, sic: Primum hoc minimæ partis spacium, spacio quod est minoris, quarto: Et quod est majoris, septimo, Secundum, quinto & octavo, Tertium, sexto ac nono, Horumque rursus partes, partibus. Quod si identidem fiat, quantamvis Colossæam vastitatem pedali jam mensu definiverimus, hoc modo: Vtcumq; vero sive majorem sive minorem ipsam rem fecens, asservata etiam qualitate, semel in hunc fiet modum:

De parvis minoribus & minimis statuis.

Maiorum seu parvarum statuarum dimetiendarum ratio.

Maiorum seu paruarum statuarum dimetiendarum ratio.

modum: Esto hoc gymnicum Athletæ corpus, ducãtur nunc lineæ hinc à planta in directũ huc usque, una dimensione. Item huc usque altera. Item huc usq; & altera. Ab summo aiunt vertice ad huius extremũ hęc: Si igitur intra hoc primũ spacium referri eundem oporteret, hic, quum à parilitate cadet, paruus dicetur: Si intra hoc secundum (nam fermè ad medietatem usque desciuit) minor: Si intra hoc tertium, minimus. hoc videlicet spacio minutissima quęque finiuntur. Ducantur item ex diverso in derectum, ambę ad eandem unam dimensionem lineæ: Si proximiore hoc intus adaugeretur spacio, magnus: Si hoc altero, maior: Sin & hoc postremo, maximus dicetur. Præterea ducatur ab inferiore hoc maioris spacij angulo, per summum apicem, triplici eiusdem in directum mensu. Sic ter geminabitur, Quaquidem ratione pueros, adolescentes, senes (quod antea mirum videri poterat) eosdem ipsos, magnos, parvos, maiores, minores, maximos ac minimos efficiemus. Huius autem diversitatis ratio opinor hæc est, Vt minores fierent, vel inopia, vel transportandi commoditas effecit, ut vero in centũ & amplius aliquãdo cubitos accresceret

opulentia

opulentia atque excellentior personæ dignitas, Æquum enim est ut qui animo & auctoritate præcellunt, corporis etiam dignitate cæteris præstare videantur. Quod ipsum innuere videtur Homerus, his ipsis carminibus, quibus Vlyssem facit ornari a Pallade:

Olli multiplicem ex humeris Tritonia Pallam,
Componens, auxit corpus, lætamque iuventam.

Deheinc post, tanquam aliquis de cœlestũ numero videtur. Sed ò certe diuinam Mantuani nostri felicitatẽ! Qualis vero illa obstupescentis Reginæ admiratio: *Tu ne ille Æneas*? nonne ex superiore illa causa processerat, *Os humerosque deo similis*? Cyrum quoque post preclaram illã de Assyrijs victoriã scribit Xenophon, circa cultum maiestatemque corporis diligentissimum. Alexandrum Macedonem Curtius ob pusillitatẽ ab Amazonum regina Talestri habitum contẽtiorem, eundemque mox in castris vbi fuisset, amplioris formæ monimenta in posteritatis miraculum relinqui iussisse. Quam etiam causam fuisse existimo cur augustiores specie humana videantur imagines nostrorum Imperatorũ, ne-

 que

que enim id tam in causa erat vulgo (ut imperiti existimant) quod multum ex ea re diminutũ iri videbatur, si stata magnitudine fuissent, quom de alto prospectandæ ponerentur, quã quod excellens augustioris eius dignitatis ratio servabatur. *Deorum statuæ.* Illæ autem ipsæ statuæ quæ dijs fiunt, sive adaucta, sive & retenta humani habitus æquabilitate, a græcis εἴδωλα, proprie a nobis simulachra nominantur, Martis, Veneris, Minervæ, Cupidinis, Fidei, Fortunæ, ac cæterorũ Deorum qui corporeis omnino formis carent. *Heroum statuæ Regum, Sapientũ & benemerentium* Quæ Heroibus illi ξόανα, Puto tamẽ initio sic vocatas omneis, maximeq; numinium Ægyptiorũ. Quæ regibus ἀνδριάντες. sapientibus εἴκελα, Quæ autẽ benemerentibus viris, βρέτεα vocarunt: Nam ἐκμαγεῖα (quemadmodum & in pictura εἰκόνες) de vultu opinor sunt, deq. membris ipsis expressæ similitudines, quas nos imagines appellamus Nam in reliquis frustra ullam inveniemus appellationẽ, nisi fortasse vnico vocabulo effigies dixerimus: Figura enim ea est quæ in plano designatur linea; circulus, hominis atque equi circunscriptio, quod ab illis σχῆμα nuncupatur, ἀγάλματα quidem olim Homeri temporibus dicebãtur quævis tem-

templo-

plorum ornamenta, quæ ſpectantium animos afficerent, vnde & nomen quod vulgo etiam remanſit, habuere: Poſterius vero generaliter & ipſæ ſtatuæ, quod ex iis potiſsimum ejuſmodi ornamenta conſtarent. Quæ vero infra humani habitus ſtaturam fient, vniverſæ omnes ſigna vocantur, vnde & ſigilla: quæ intra minimam hanc erunt portionem, cubitalis palmariſve altitudinis, vel etiam quantũ fieri poterunt Tantillæ, hoc eſt, parva ſigna. Sed certe ſtultus ego, qui Grammaticam docere vos volui: equidem neſcio quomodo imprudẽs huc exierim: Detur tamen mihi nunc venia, ſi & Cicero idem ſæpe fecerit. REG. Placent nimirum hæc, quom ita ſuo loco dicuntur: Nonne & ſummi quoque Philoſophi interdum functi ſunt munus Grammaticorum? Iuris autem civilis cognitio num aliunde depẽdet? Equidem non Ciceroni modo, ſed cujuis γραμματικωτέρῳ liceret arbitror, triduo poſſe ſe Iuriſconſultum profiteri, perge. Tum ego ſic: Signa. Sigilla.

DE LINEAMENTIS.

Cap. LII.

Postquam igitur de ſymmetria diximus, dicendum nunc de lineamentis. Lineamenta autem ſunt rectæ congruarum linearum ductiones, ad vniuſcujuſque ſpeciem demonſtrandam. Linearum vero aliæ extremę, quæ & ambientes dicuntur, quom extrema cõplectimur: Aliæ vero intermedię, quom res medias ſignificari, membrorumq; juncturas diſtingui volumus. Ambarum autem ducendarum ratio, ex actionum varietate multiplex, ac pene infinita. Poſſem ego totum hunc æſtivum, quantus eſt, diem conſumere, demonſtrando vti iſti aridiorem ex triangulo, plenioré ex quadrangulo faciem conſtare doceant, vti intra horum fines, reliquum omne corpus, ſic intercludi oportere diſputẽt. Recte quidẽ, vt qui Platonis Timæum perdidicerint, ſed ab hac noſtra dicẽdi certiſſimè ſerie aliquanto remotius. Compertũ enim habemus, lineamenta omnia ex ipſa corporum ſymmetria, ex optice, & ex phyſiognomia ſumi. De Symmetria dictum; mox vero de reliquis, ſi

Lineæ duplices.

prius

prius ducendorum lineamentorum rationem a me pridie in picturis excogitatam, commonstravero. Corporum quidem omniū latitudinem, (nam longitudo fit semper: Altitudo autem umbris luminibusq; significatur.) Si depressa sint, vt pectus, tergum, liber, sine descripsione, sic: si rotunda, vt caput, collum, brachia, coxæ, crura, digiti, columnulæ, & ejusmodi, ex tertia suæ in circumferentiam dimensionis parte finiri, hoc vt videtis pacto: Nam quemadmodum in chartarum typis noctu atque interdiu ex lucernæ solisque vmbra circumscriptiones fieri possent, ostẽdere ineptissimum.

DE PHYSIOGNOMIA.

CAPVT IIII.

NVnc igitur de Physiognomia. Nam de Optice quæ multiplicior est, posterius disseremus, estisque interdum ad minus amariores epulas revocandi: Ea autem est certa quædam observatio, qua ex iis quæ corpori insunt signis, animorum etiam qualitates denotamus. Solent enim (vt in proverbio est) artificem instrumenta, dominum

quasi sit domus ostendere. Id autem quoniam ἀντιστρεφον est, commutationemque patitur, erit quidem Sculptori quam maxime necessariũ: Namque vel ex viventium corporibus effigies imitabimur, quod a nobis in Calpurnio factum vidistis: vel mortuorum præsentias ex notissimis eorum moribus imaginabimur: Vt si ex Zopyri quis jndicatu Socratem effingat calvum, simum, ventrosum & ejusmodi: quemadmodum a Veronensibus in Catullo, Vitruvio, Macro, Celso, Plinioque, quos sibi cives vendicant, factitatum ipsi nos nuper festive spectavimus: vix iam certe verbis explicari posset, quantum statuario prestet physiognomia, nec statuariis modo, sed & omni generi humano. Miretur quidem suo juro Plinius severissimum (ut ipse ait) authorem Trogum, cumque Trogo miretur & Aristotelem, ex quo ille ea transtulit. Spernat quantum libet vulgus, dum nobis in Socraticæ Pythagoricæque philosophiæ arcanis sanctissime custodiatur: Hæc nos tuto huic depositum credere, hæc nos illi fidere, conjugium facere, pueros disciplinis tradere, cum honestis conversari, turpes atque obscœnos effugere, non temere societates & amici-

Physiognomia commendatio.

amicitias deligere, ſceleſtorum improbitatem abſque ullo experimento devitare, hæc eadẽ prudentes, fortunatos, & quaſi προφήτας videri & eſſe nos facit. Apud ſtatuarios vero tanti erit, vt nobis illum ipſum qui tantopere deſideratur Homerum, ipſoſque Græciæ ſapientes Cleobolum, Periandrum, Solonem, Thalem, Chilonem, Pittacum, Biantem: atque e noſtris utrumque Catonem ipſiſsimos præſentare faciliter poſsint. Dicerem equidem ex Ariſtotele atque Adamantio, (nã Polemonis qui de eadẽ re perſcripſit omnia deſiderantur) niſi longioris eſſet inſtituti, viderer que (vti in proverbio eſt) Minervãlus docere. Verum enimvero quæ ſcire oportebit Sculptorem, hæc fere ſunt. Sed voltis quando hæc ipſa nuper a me ſcripta ſunt, quemadmodum in Theæteto facit Euclides de ἀναγνώσῃ audiamus? REG. Quã maxime: tu interim reſpirabis. LEO. Nil quidem fieri aptius poterit. POMPO. Heus tu puer, cape hunc libellvm ac lege. PVER. Naturæ morumque inſpicienda ratio. POMPO. Non inde. PVER. Spectantur? POMPO. Iſteinc. PVER. Spectantur autem homines, ex natione patriaque, ſpectantur ex genere, ſpectantur ex ſe. Ex natio-

Triplex ſpectandi hominis ratio.

ne,

ne,vt quom *Maurus, an Assyrius, Thebis nutritus an Argis*, de quopiam quæritur,quod potissimum solet ornatu significari,vt illud: *Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram*. Debemus enim (vt idem Poeta ait) *varium cœli perdiscere morem,*

Ac patrios omneis cultus habitusque locorum,
Et quid quæque ferat regio & quid ferre recuset.

De his qui sunt sub Arcto. Arcto quicumque subjacent,corpore sunt quã ceteri prolixiores,colore albi,comis flavi,capillis mollioribus,glauci,firmi,crassiores,carnosiores, ventrosi,ac corpulentiores, iracundi, simplices, levissimi consilij,animo præcipites,stolidi,atque omnino disciplinis inhabiles,Galli videlicet Germanique. *De his qui sunt sub Meridie.* Contra,qui sub meridie,nigris capillis crispisque,nigris & oculis, corpore humiliores, cruribus grandiores,fusci,atque aridiores, disciplinis & ipsi parum apti,plurimæ tamen cogitationis,leves,dolosi, mendaces, lucrabundi, furaces: At magis minusque alij aliis. Quo distant acceduntque ad Arctum borealem australemq;, magis minusq; alteri alteris, Sardi, Siculi, Mauritani, Arabes. *De his qui sunt medij inter Arctum & Meridiem.* Horum vero medij, mediã quoque vim habet & qualitatem. Corpore sunt mediocres, capilli eis nec crispi nec nimis porrecti, colore

colore mellino, aspectu iucundiore, apti studijs, ingeniosi, misericordes, modesti ac graves, Itali videlicet Græcique. Sed qua proximiores illis accedunt loco, accedũt etiã & moribus, ut Lybes Hiberis, Hiberi Celtis, quin & Lybes Æthiopib. & Celtę Gallis similiores, Austrini quidem omnes sicco dominantur & calido, Arctoi contra humido & frigido: Nam & cæterorum quique ad occidentem, quique ad Orientem spectant, eadem erit de duobis polis ratio. Plerumque tamen evenit, ut alij aliò transferant sedes, confunduntur que nationes, ut si Thraces commigrãrint in Italiam, Itali in Thraciam, Persæ in Assyriam, Assyrij in Persiam. Ex genere autẽ inspiciuntur homines, non quõ quibus quisque sit parentibus ortus; sed quom mas sit, quæritur an fœmina Cœneus. Plurima est horum dissimiltudo. Illud nobile, iustum, intrepidum, audax, æquabile, magnanimum, benignum, constans, animosum, probum, liberale, magnificum. Hoc vile, iniurium, timidum, temerarium, intemperans, remissum, atrox, difficile, varium, ac mutabile semper, improbum, avarum, nequam. Fœmina omnis quam mas, est caput minor, corpore

2 ratio Sexuum dissimilitudo.

Maris consideratio.

Fœminæ cõsideratio.

presſior, capillos habet molliores, nigrioreſque, vultum angustiorem, oculos vibrantiores ſplendidioreſque, collum gracilius, pectora imbecilliora, latera molliora, ilia, coxaſque habitiores, ſuras carnoſiores, genuaque ob eam ipſam rationem collabantur, extrema pedum manuumque tumidiora, omnem corporis aſpectum delicatiorem, negligentioremque, tactus eſt ei humidior, vox tenuior, greſſus tardior, ac deſior, membra ſucci pleniora, motus lentior. *Hominis medii conſideratio.* Medium vero & quodammodo neutrum genus, laſciviẽtis videlicet naturæ, luſiones, hermaphroditi, virorũ ſpadones, fœminarum eunuchi: quos tamen nihilominus quã caſtrati ſoleant equi, canes, taurive, ad bellum utiles, docet Xenophontis Cyrus. Vt utriuſque ſunt ſexus participes, ita & utroque nequiores, malæ mentis, mali animi, peſsimi & conſilii, crudeles, duri, doloſi, callidi, malefici: At aliis alii magis minusve, naturæ ſectionisve culpa. *3 ratio.* Ex ſe vero ſpectantur homines duplici ratione, ex iis quæ cohærent ſubſtantiæ, & ex iis quæ circumſtant atque inducuntur. Cohærent ſubſtantiæ, membrorum ac totius corporis habitus. Ex facie, ætate, inceſſu, voce, ſpiritu. Circunſtant

cunstant vero atque inducuntur, ornatus, nomen, locus, tempus, & ejusmodi. Sunt & media, vultus, & color, quæ omnia Æneas in matre, Pyrgo in cœlesti Beroë pernotarunt. Nunc age ipsam ex iis naturæ morumque inspectionem consideremus: Omnium quidem signorũ præcipua, quæ in oculis, aut planè iis proximiora: Cujus generis sunt, pupillæ, palpebræ, frons, genæ, supercilia, nasus, labra, os, mentum, malæ, capilli, aures, ipsum caput. Secundum ordinem tenent, quæ secundum pectus & cervicem. Tertium, humeri, brachia, manus, ilia, pedes, postremum venter, tergum, fœmina, coxendices, ac suræ. De quibus singulis quam brevissime dicemus. Oculi (hos natura tanquam conspecillares animorum nostrorum fenestras esse voluit, Et quisquam deinde queretur, non fenestratum homini pectus?) plurimam habent varietatem. Statu quidem, magni, mediocres, parvi, prominentes, conditi, tumentes, adæquati, concavi, mobiles, fixi, tremuli, rigidiores, conniventes, nõ conniventes, nictantes & non nictantes. Cõtuitu autem, vibrantes, languidi, humentes, sicci, splendescentes, tenebrosi, ridentes, mœsti, acuti, obtusi,

DE OCVLIS.

Oculorum varietas à statu.

A contuitu

obtusi, graves, ludibundi, truces, blandi, atque id genus cæteri. Colore vero nigri, glauci scilicet ijdem ac cæsij, queique de ijs fiunt subnigri, quei ob graciosam venustatem à græcis χάροποι, à nobis varij dicũtur. Et subglauci quei, ab illis αἰγωποι a nobis vero caprini nominantur. Item ruffi, flavi fulvi, vnde cognomina familiarum, pallidi, punicei, lutei, virides, rubicũdi, ignei, flammei, sanguinei, crocei, ostrini, aurei, lactei, atque id genus reliqui. Harum autem omnium qualitates quod ita significent, longioris esset instituti recensere, quod vero inter se mixtæ si fuerint, negocij quidẽ permaximi: attingam tamen potissimum ea quę ad hanc ipsam rem magis pertinere videbuntur: ac ne minutula forte fides habeatur parum experto adolescenti, existimes velim, huius rei authorem, non Pomponium, sed gravissimos olim philosophos, Aristotelem atque Adamantium, quorum uterque rationem cur id ita fiat adducere quom vellet, alter corpora animorum, vicissimque animos corporum affectiones sequi argumentatus est: alter vero Prometheum, principi limo desectam vndique particulam addere coactum, apposuisse nobis opinatur vim leonis, astuciam

astuciam vulpis, temeritatem apri, formidinem leporis, gravitatē bovis, fastum equi, scurrilitatem simiæ, fatuitatem pecudis, stoliditatē hirci, voracitatē suis, ductatū pardalis, ferociā tygridis, immanitatē ursorum, desperationē elephantorū, rapacitatē luporū: similiter & cæterorū reptiliū, volucrum atque aquatilium naturā, magis minusve, uti & libido ferebat, & limi natura patiebatur. Quem igitur (inquit) videris subnigros ac mediocriter cōcavos oculos habentē, ex leone, qui talis est, animosum eum fortemque dijudicato: quem conditos, ex simia simulatorē, fraudulentū, delusorem, maliciosum: quem stabiles firmosque, ex bove gravem ac frugi: quem protēsos, ignauum, iniurium, contumeliosum, ac vere ex asello asinum: itaque rem ipsam nostro more summatim expediamus. Oculi magni, mobiles lucidiq; si toruum contueantur, simul & supercilia porrigantur, agrestioris, crudi, rapaciorisque animi hominem indicabunt, tales enim sunt aprorum luporumque: Aristoteles quidem nec magnos nec parvos ait oportere esse oculos qui probentur. Prominentes oculi, quei sese extra mittant, quibusque in circuli speciem tumor circumducitur, aut contra, quos veluti castrorum

rum fossa circumdederit, dolosum, stolidum, hominem ineptissimum significabunt, quei si & mobiliores fuerint, voracem, si petulci atq; sanguinei ebriolum, si glauci, nec justitiam nec consuetudinem hominis ullam: si vero & supercilia gravarint, certior erit ejus amentia, si tumentiores parvique, parricidium ac veneficium declarabitur. Quibuscunque vero fuerint prominentiores, splendidi, grandiores, purum humidumq; intuentes, insigni omnes justitia & consuetudine præditi, disciplinis aptissimi, deamorosissimi, qualem ex Theæteto didicimus fuisse Socratem. Conditi nimis (quanquam acutissimi omnium intuendo) nisi fuerint & magni, nullo pacto probantur, horum namque parvitas, dissimulatorem, invidum, insidiatorem: siccitas ad illa perfidiam: humiditas & amentiam indicāt. Laudatur vero status oculorum medius inter prominentem & conditum, & quei nec timidiores sint nec concavi, sed mediocritatem quandam magnitudinis habeant castigatam. Mobiles oculi, turbatorem, suspiciosum, interpellatorem infidum, ac curiosum magis quam pervicacem ostendunt, si & palpebræ moveant, certe animā

præpotentem

præpotentem, sin minus, audacem. Ocyus circumuolubiles oculi, ganeonem: Tardioris motus, pigrum, inertemque denotabunt. Tremuli oculi, si in dextram ierint, socordiam, insanitatem: si in sinistram, adulterium: si vero introrsum, quasi naso annuerint, gratiosum, venereum, & amorosum declarabunt. Rigidiores nunquam boni, nam si fuerint humidi, formidolosum: si aridiores, vesanum: si pallidores, stolidum indicabunt: si vero grandiores fuerint ac subrubicundi, impotẽtis erunt & libidinis & gulæ testimonium: Quod si quem videris, qui splẽdescenteis huiusmodi oculos habeat, hunc tu ad corvos, ut nec tibi civem nec vicinum esse cupias, ut qui malis tãtum & calamitatibus gaudeat alienis. Oculi quei quom se claudunt, sursum attolluntur, libidinositatis, gulositatis, ac sacri morbi certissimum signum: quod si & pallidi fuerint, impios atque homicidas, si subrubescentes, nigricantesue, intẽperantissimi oris, mulierosos, stolidos, aleatores demonstrabunt: contra quei feruntur deorsum, contraria ijs esse omnia. Oculi quei quom sese aperuerint perstant, vel cogitationem, vel certe alicuius rei pœnitentiam significabunt, quæ res scilicet

ſcilicet ex ſuperiorum omnium ratione captabitur: ſi magni, prominentes, conditi, mobiles, & eiuſmodi. Vibrantes paruique oculi, doloſum, adulterionem: magni vero, ineptum, rudem, guloſumq; arguēt: quod ſi grādiuſculi, ſplendidiq; humidius contueantur, ingentem commonſtrabunt ſpiritum, excellām ac maximorum operū effectricem animam. iracundos tamen, ebriacoſos, ac ſupra hominem gloriabundos, qualem fuiſſe aiunt Alexandrū Macedonē. Tenebricoſi oculi, manifeſtum quidem ijs ineſt incommodum: ſi tamen ſicciores fuerint, infidum: ſi & minuti, bilinguem, doloſum, inſidiatorem, & cui graviſsimas inimicitias profitetur Achilles, aliud pectore occultantem, aliud de ore promentem, animi multiplicis, peſsimique: ſi vero (quales puerorum videri ſolent) humidi, grandiores; animoſum, conſtantem, ſtudioſum, prudentem, diſciplinis habilem, timidum, ac propè avarum. Prælucidi autem (modo contradixerit aliud nihil) optimi. Splendeſcentes oculi, tametſi utiles, non tamen certæ ſunt probitatis indices: ijdem enim glauci, ſanguineive, calliditatem arguunt, ac iam veſaniæ proximiorem audaciam: ſubnigri, timorem, formidinem, ſuſpiciones: nigri vero

vero & adulterium, quei si toruum contueantur. difficilitatis, molestiæ, ac morositatis indicium: si & humidum, fortitudinis, imprudentię, celeritatis, iracundiæ, secordiæ, invenustatis: si & siccum, nequiciosissimę scelerositatis. Oculi in quibus voluptas quædam ac risus (ut ita dicam) inhabitant, dissimulatores: ijdem vero conditi, insidiatores: Sicci, aut quibus exteriora, palpebræ, supercilia, genæ, ac labra non steterint, reprobissimos indicabunt: Humidi vero, non malos quidem, sed tamen vanos, rudes, omnique animorum commotione carentes, pigros, intemperantesque. At si horũ inanes palpebræ non connictarint, fueritque frons læta, & utrinque simul vacua supercilia, hominem eum significabũt magnificum, iustum, suavem pium, facilem, hospitalem, atque optimæ consultationis. Tristes vero, humidique, studiosum, plurimarumque artium sectatorem: nam si & superciliis obtegantur, affueritque læta frons, æquabilẽ, fidum, frugi, prudẽtemque mõstrabũt. Sicci vero, si & vultus fuerit trucior, item si frons aspera, aspectus immobilior, palpebræq; rectæ, rusticanissimas volũtatis improbissimas & cogitationes, nec ullum vnquam ijs esse inten-

tatum imperfectumque facinus. Acuti oculi, tumultuatorũ homimũ ſunt atque rapaciũ. Oculi quei frequentius connivent, id autem eſt quom immoto capite huc illuc obliquantur, quod pro dubitare uſurparunt, formidoloſitatẽ coarguent: Si cum ſiccitate, fraudẽ, inſidias occultũq; aliquod malum: ſi cum tremore palleant, aut quopiam auertantur, fatuitatem. At vero quei contra non conniuerint, robuſtiores, inuictiq; : Quod ſi & grauedinoſum intueantur, nihil unquam boni eſt id quod parant: ſi lene atque humidum, ſtudioſos, faciles, amoroſos: ſi palleſcentes, puniceive & ſicci, improbiſsimarum rerum memoriam, iracudiam, inuidentiam, aut quamuis aliam extremam maliciam denotabunt, & ſi circumuolvantur, amentiam. Oculi quibuſcunque pernictant, inſidiatores, furaces: ſi vero humidi, multarum artium ſtudioſos: ſin contremuerint, palleſcantve, famelicos, & quei ad epilepſiam declinarint Quibuſcunque vero non nictarint, ſed ſi quom claudunter defluant, verecundos: ſi & mox attollantur adulteros, voraces: ſin recti permanſerint, benignos, bonos viros: ſin & ſicci, temerarios indicabunt. Quod

ſi ad

ſi ad hæc frontem quis habuerit aſperiorem ſupercilia conſtrata, palpebraſque duriores, agreſtiore animo, paratus ad audendum omnia, quique & laudibus & honoribus & donis facillime capiatur. Horum autem omnium mediocris ſtatus præcipue laudatur. Oculorum acies, quas & pupillas vocant, paruæ quibus fuerint, prauiſsimæ cogitationis eos eſſe neceſſe eſt, item & auaros, ac puſilliani mi, ſerpentes, enim, ichneumones, ſimiæ, vulpeſque huiuſmodi. Cõtra, quibus magnæ, placidiſsimæ mentis, liberales, magnanimos, forteis: ovium enim ac boum tales. Quibus ſecundum rationem oculorum decentes fuerint, probi: quibus contra, nefarij, impudentes, ſceleroſi: quibus inæquales, non prorſus mali. Sunt autem interdum in oculis calculi quidam, quos Græci cenchros nocant, ad ſimilitudinem milii, candidiores, fului, pallidi, ſanguinei, quique admixtum habent pallidum fuluo, & iis nigrum. In charopis oculis cenchri qualeſcunque, agreſticitatis, iniuriæque nota: in nigris ſanguinei, veneficiorum: pallentes etiam, magicorum carminũ. Quei rectas palpebras, flexàque ſupercilia non habuerint, ſed cum tre-

more submoveant aspectum, hi semiuiri quom sint, viri tamen esse coguntur. Quibus innuēdo prætēduntur palpebræ, fœminati. Quei alteram palpebrarum emittunt, & dum quopiam auerterint, humidum ac molle respiciunt, deliciosi, quei plurimum formæ fidant, aç mœchi. Vesiculæ autem illæ, quæ solent esse infra oculos ebriosorum: quæ supra, somniculosorum: ambæ vero utrorumque. Anguli oculorum à temporibus parvi, reprobos: à naribus carosi, reprobissimos denotant: Supercilia quei attolunt cum spritu, crudæ sunt mentis, prauique consilij homines, vani, obloquentes, iracundi, seditosi.

Supercilia. Recta supercilia, mollem: iuxta nasum flexa, rigidum: iuxtra tempora, derisorem: contracta, inuidum: demissa, malevolū indicabunt. Quei

DE OCVLORVM COLORIBVS. glaucos oculos, minimasque acies habuerint, illiberales, auari, callidi. Quei eosdem aridos, incertis erunt moribus, agrestes. Quei humidos (dat enim hos Palladi Homerus) splendescentes, decenterque magnos, optimi atque animosi. Subpurpurei quibus fuerint oculi cum siccitate, iracundos: cum humiditate, ebriacosos si dixeris, nihil aberrabis. Subalbidiores paucamque glau-

citatem

citatem habentes, timiditatis atque impotentiæ signum. Cerulei, quia cæteris humidiores, propterea & meliores. Verum de oculis supra quam constitueram satis, nunc & reliqua persequamur. Nasi summum gracile si fuerit, facilem iracundiam. Crassum vero depressumque, consceleratos mores denunciat. Plenum, solidum, obtusumque si videris, ex leonibus molossisque fortem ac iactabundum dijudicato. Nasus oblongus, gracilis, rostratusque eius quoque generis mores dabit. Nasus adclinans, vitæ morumque honestatis signum. Nasus rectus, linguæ significat intemperantiam. Acutus, iracundiã. Obtusus, molliciem. Aduncus, qui & aquilinus, regalem animum, ac magnificentiam. Simus, immodestam scortationem. Minor, fraudem, rapacitatem. Adapertus, animi vim, roburque corporis. Angustus, rotundior, obstructusque stolidi-Frõstatem, secordiã, vesanitatẽ. Obliquus intortusque, mentis & animorum obliquitatem. angusta, ruditatis: plana secordiæ, magna segniciei, parva mobilitatis stygmate inusta. Frons autẽ lõgà, docilitatem atque optimos sensus ostendit. Depressa atque humilis, fœminatum.

DE NASO

DE FRONTE

Rotunda,

Rotunda, iracundum. Gibbosa, insensatum. Circumducta, impudentem. Aspera, quæ quasi fossas habeat, infidum, callidum, & (si cætera adfuerint) stolidum. Quadrata, quæ scilicet suæ magnitudinis mensionem habuerit, euidentissima prudentiæ, fortitudinis, intellectus, magnificentiæque index. Frons alta, rectaque, contumaciam: distenta, securitatem: rugosa, studium ac

DE GENIS ET MALIS.

sollicitudinem ostendit. Genæ malæque quibus carnosæ, segnes atque ebriacosos indicant. Graciliores, improbitatis, Pinguidiores, calliditatis: Crassæ & ab oculis demissiores, inuidentiæ signũ, Rotundæ, dolosorum. Prælargæ, vaniloquentiorum. Os neque firmum neque proteruum,

DE ORE ET LABRIS.

audentiæ, nugacitatis, dementiæ nota. Os paruũ, prominẽsque, insidiarum, reprobitatis. Concauum, ac fornicatum, ut si infremeret, inuidentiæ, scelerositatis. Humile ac depressum, formidinis, & consiliorum instabilitatis. Oris autem sectio, vesanum, crudum, manduconem. Vastitas, caninam denotabit esuritionẽ. Os paruum, fœminas: maius viros decet. Labra in ore maiori, tenuia, ut in inferioribus adiiciantur superiora, magnanimitatem significabunt ac leoninã fortitudinem

titudinem: in minore vero, ignaviam, inhumanitatem, molestiam, impietatem perfidam. Quibus supra caninos attolluntur ex rictu labra pessimorum morum, adclamatores, iniurij, conviciatores, mordaces. Quibus totum os pertentitur, labraque sunt præpinguidiora, rotunda, atque extrinsecus inversa (vnde Chilonum Labeonumque cognomina) & moribus & operibus sunt suini. Quibus inferiori labro, superius labrũ superadiicitur, prudentiores. Quibus cõrta labro labiũ prominebit magis, nõ prorsus mali, quanquã vani & stolidiores. Mentũ quibuscumq; longius, non omnino reprobi, nisi quod præter modum loquaciores ac molliusculi. Quibuscunque brevius, pessimi, crudeles, diri, atque insidiatores, ex serpentibus, quei tales sunt. Quibus acutum, bonam habent hi omnes mentem. Quibus rotundiorem figuram circunscripserit, effœminati. Quibus quadratam, viriles. Quibus summo in loco tanquã in duos vertices dissiluerit, modo scissura sit apparens, dolosi: nam si levis, venerei potius gratiosique iudicabuntur. Caput valdè paruum quisquis habuerit, is ab omni erit sensu, humanoque captu alenior. Qui modicum, fortis, probe sensatus, magnanimusq;. Qui permagnum

DE MENTO.

DE CAPITE

gnū,imbecillus, illiberalis, nullius, aut certe rudiſsimi perceptus. Qui obliquum, inuerecundior. Qui altum, contumacior. Qui utrinqúe conuexum, iracundior. Pars capitis poſterior depreſſa atque humilis, formidoloſi ac prorſus animo toto carentis. Caput volunt id ſenſibus cæteriſque rebus videri perfectum, quod mediocre fuerit, quod rectum, quod & intra menſum conſtiterit, ac ζ græcæ literæ figuram habuerit. Capillos autem nihil ad hāc rationem conferre uult Adamantius: ſunt vero multiformes, porrecti, criſpi, leues, intorti, molles, duri, denſi, rariores, nigri, albi, glauci, rubei, ruffi, flaui, & eiuſmodi. Ariſtoteles tamen molliores capillos, facilioris

DE AVRIB. vult eſſe ingenij ſignum, duros agreſtioris. Aurium multa varietas, Quædā ſunt tenues quædā craſſæ, aliæ magnæ, aliæ paruæ, extantes, preſſæ, atque earum mediæ. Item quadratæ, rotundę, immobiles, & (vnde Flaccorum cognomina) languentes ac deciduæ. Tenues igitur, minores, ac veluti circumciſæ, fatuum denotabunt, callidum, malicioſum. Craſſæ, magnæque, ſurdaſtrū. Extantes, præſentaneam hominis docilitatem, man ſuetudinem, benignitatem. Preſſæ, inſci-

ſcitiam, ruditatem. Quadratæ vero, ac mediocriter magnæ, in audiendo argutiſsimum. Facies quibus eſt (Ariſtoteles inquit) magna, rudiores; quibus parva, immoti: quibus larga, ſtupidi: quibus circumlata, animoſi. Carnoſa (inquit Adamantius) facies, delicioſi eſt hominis, lauti ac pubeſcentis. Macra, ſtudioſi, deamatoris, inſidiatoris. Parva facies, parvos quoque redarguit mores: permagna vero ſtolidiores. IAM vero ipſe index, obtectorq. cõſcientiæ noſtræ vultus, quam incertus, inconſtans, varius, quia totus videlicet ex animorũ perturbationibus confingitur, quin etiam interdum earũ ſimulator ac diſsimulator. Quare haud temere ex eo omnibus horis diiudicandũ, niſi quom ab eiuſmodi motionibus animi deferbuiſſe videbuntur. Mille ſunt eius varietates: mœſtus, iocundus, facilis, ſeverus, alacer, triſtis, clarus, tenebroſus, nubilus, doloroſus, pervigil, ſomniculoſus, ſecurus, audax, meticuloſus, & eiuſmodi, quorum & animi tales. Alacer autem claruſque vultus, certiſsimus index adulterij: Erubeſcẽs (hinc illud, Salva res eſt) pudoris ac verecundiæ. Vultum qui perexprimere potuerit, is ſe ſciat non multum iam abeſſe à

Vultus in homine varius.

DE COLLO Lyſippo. Nunc vero deinceps & reliqua. Collum queicunque habuerint oblongius, graciliuſque timidores ſunt, atque egregie malorum morum. Quei pinguidius, prolixiuſq;, animoſiores, iactabundi, contumaces. Quei & compactius, robuſti, fortes, atque ad diſciplinas idonei: Nam quei contra inanius habuerint, vafri, adulterive. Collum quod nervis obtenditur, ſiniſtri, ac (ſi adſint & cætera) fatui, inque dementiam delabãtes. Collum prepinguius, iracundi, ad diſciplinas inhabilis, ſuini. Collum brevius, præmultum audacis. Collum denſius, nullam in partem cadens, ſiniſtri, contumacis, inepti. Collum effractum, ſemiuiri. Collum in dextram adclinans, ornati, prudentis ſtudioſique: in ſiniſtram, adulteri, ac nullius prudentiæ: in utramque vero aut in quamvus aliam, praviſsimi animi ac mentis indicium: in nullam vero, moderationis, plurimæque & artis & exercitationis. Collum quibus longum, iiſdem etiam erunt crura longa.

DE CERVICE ET GVTTVRE Ceruix quibuſcumque aſpera atque obliqua fuerit, ineptiſsimi. Quibus ſub ea ſunt ſpondyli aſperi, collũque prominentius ſeſe humeris ſupereffuderit, iniurii, præduræ mentis, ad diſciplinas

plinas (tanquam ad musicen asinus) apti. Guttur asperum, leuitatem arguit, proteruitatem linguæ, atque arrogantiam: quod si & spondilibus hæserit, solam ex ijs leuitatem: item hominem ebriosum, querulum, tristem, iracundum, œnipetã, alioqui semper altiora cogitãtẽ. Cleides (sic enim à Græcis vocantur) hæ quæ é summo pectore in imam gulam exeunt, á clauium effectu simili, obstructæ, nullam vim, aut sensus, aut actionis ostendunt. Apertæ, molliorem, fœminatumque. Mediocres vero, quæ ad nasi longitudinem dimensu inter se distarint, insignem hominis & prudentiam & virilitatem. Quibuscunque ab umbelico ad cleidas, maior commensus quam sit circumlatio colli, hoc est plus duabus faciebus, gulosi, esuriones. Pectus magnũ ac dearticulatum, significat robustitatẽ. Gracile atque imbecillum, animi pusillitatẽ. Carnosum vero, affectus dexteritatisque carentiã. Mamillæ, quibus in obeso pectore dependẽt, scortatores, ebrioli, & ganeones indicabuntur. Nunc postremum ad reliqua. Pingues humeri nullo modo probantur. Robusti robustos & mores significant. Vacui fœminatorũ sunt ac timidorũ.

DE CLIDVS, PECTORE, ET MAMILLIS.

DE HVMERIS & CAPVLIS.

Graciles erectique pessimorũ. Inarticulati efformesque, stolidorum. Scapula quibus est robusta, robusti & ipsi. Quibus imbecilla & gracilis, timidi ac pusillanimes. Carnosa, sensuum indicat egestatem. Angusta, etiam fatuitatem. Latior, mentis altitudinem. Rotundior, industriam, sagacitatem. Gibbosa, curvaque scapula, humerique in pectus effracti, invidentiam, pravitatem. Lumbus osseus fortem significat, & virilem: carnosus mollisq. mollem & effœminatum. Acutus vero intemperantem ac timidum. Tergum latum ac solidum, animositatis generositatisque signum. Angustum contra & solutum, timiditatis & illiberalitatis. Incurvus autem homo nequaquam unquam bonus, nisi membra humidiora, cęteraque urbana affuerint signa. Sic tu eum succinctũ ac venatorium iudicabis. Vlnæ si fuerint prolixiores, ut demissæ manus ad medias infra coxendices pervenerint, fortitudinis ac felicitatis signũ. Breviores vero, quorum capita cubo occurrunt, malevolentiæ, invidentiæque. Exiles, hominem effœminatum. Carnosiores vero disciplinis sensibusque carentẽ. Vlnas, brachia, cubitosque ipsos bene articulatos esse oportet, quos probari voluerimus.

DE VLNIS BRACHIISQVE.

voluerimus. Manus teneræ molliores que, optimi dicuntur esse ingenii argumentum. Duræ magnæque, forte illum quidem significabunt, haud satis tamẽ disciplinis idoneum. Parvæ manus, callidum. Perbreues ac mutilatæ, fatuum: quę si & pingues, nequissimum. Angustæ, gracilesq. manus, rapacitatis. Pleniores quæ oblõgos habeant digitos, furacitatis: Graciles tortuosæq;, nugacitatis, voracitatisque indicium. Digitos queicumque habuerint conpactos, nunquam boni. Quei constratos, disiunctosque, callidi, avari, ac perditissimorum morum. Quei paruos gracilesque, paucissimi intellectus. Quei præmutilos, crassosque, audaces, ferini. Quei oblongos, gracilesque, minimæ, rudiorisque mentis. Digiti qui commensu constiterint suo, omnium optimi. Vngues lati, colore albo, subflauoque naturæ bonitatem: Angusti, prolixiores, curuiq;, item & carnosi, improuidum, male sensatum. Obliqui, inuerecundũ ac rapacem commonstrabũt. Parvi, pallidi, nigri, asperique vngues, & qui carmi hæserint, calliditatis. Rotundiores libidinositatis indicium.

Vnguium

Vnguiũ illuciditas nequaquam eſt hominis frugi, ipſi tamẽ per ſe ungues infirmã habebunt rationem. Latera graciliora, formidinem, dybi litem; dura atque carnoſa indocibilitatem. Circumlata atque in ſpeciem tumoris plena, nugacitatem nequitiamque redarguẽt. Ilia præpinguidiora mulierum. Oſſea virorum. Gracilia, denſa, ſordida, & tanquam eliquata, callidiſsimorũ hominum. Venter vacuus, & ſanitatem, & magnanimitatẽ oſtendit. Macerrimus ac præter modum inanis, timiditatem, nequitiam, eſuritionẽ. Carnoſus ſi & mollis fuerit, pendenſque, ſenſuũ hebetudinem, intemperantiam, ebrioſitatem. Si durus cervicique compactus, calliditatem. Quibus articulatæ ſolidæque fuerint coxendices, & crura, egregiam naturæ aptitudinem præſtabũt, ac generoſitatem. Quibus contra inarticulatæ ac molles, timidam imbecilitatem. Quibus prægraciles, improbitatẽ: quæ ſi etiam nervoſæ, præter illa, immodeſtiſsimã procacitatem. Crura vero ipſa ſuris prægnantia, intemperãtes inverecundos & abominabiles indicabũt. Genua quibuſcumque tanquam collabantia, mulieroſi, fœminatique. Pedes nervoſi, articulati, & generis & morum

DE LATERIBVS, ILIBVS, ET VENTRE.

DE COXIS. ET CRVRIB.

DE PEDIBVS AC TALIS.

morum nobilitatis vestigia impriment. Teneri, & (quales Telemacho dat Homerus) humiduli, molliorem significant. Præmutili ac pingues, ferinos arguent mores. Oblongi, plurimæ cogitationis signũ. Parvi, calliditatis. Magni, mechanicitatis. Quei adæquatas habuerint plantas, aut contra nimium convexas: Item quei quasi talis incedunt, improbi, astuti, callidique. Tali autem discreti, nobilem. Molles levesque, effœminatũ. Graciliores timidũ, intemperantemque demonstrãt. Calcaneorum crassitudo, plurimæ servilitatis atque indocilitatis indicium. Præpingues talos, asperiora calcanea, carnosos pedes, digitosq; horum incurvos, & suras prægnantes quei habuerint, omnes (patrio vacabulo utar) cataces: Sic enim pueri appellare solebamus, fatuæ mentis hominem furiosum. Nunc demum pauca quædam & de colore dicamus: nam nomen ipsum & facta, basis explicabit: Nulli unquam artifices vocem dabunt, incessum, vultum, spiritũ, ætatem, ornatum. Statuæ quõ fiunt ipsæ præstabunt. Quibus igitur niger est color, adulteri, timidique. Albicans color, prigrum, intemperantem, fœminatum, incontinentẽ. Fulvus, dolosum DE COLORE HVMANO.

ac multiformem. Subuiridis (quem obijciens Pisoni Cicero seruilem vocavit) nisi ex aliqua ægrotatione is fuerit, paruum, timidum. Luteus, auarum, invidum. Mellinus, iracundum, epulonem, nugigerulum, dicacem, meticulosum. Flammeus in leuiter subrubescente corpore si predurarit, naturæ bonitatem, apitudinem, in disciplinis capessendis promptitudinem, & egregiam animorum nobilitatem significabit. Albus, sufflatusque, & animi & corporis uim promittet. Atque hæc generaliter. Pectus vero subrubicundum, excandescentem iram denũciat, ideq. erit, si quæ circa ventrem, quæque in temporibus insunt venulæ paulo apparentiores fuerint Vultus ipse per se rubicundus verecundiam ostendit, nam si genæ tantum erubuerint, vinositatem. De coloribus autem oculorum (quia iunctim dicendum de iis fuit) satis quidem, ut arbitror, est supra dictum. Hæc sunt (tum ego inquã) quæ de Physiognomia nuper nostro more interpretati sumus: Siqua displicuerint, monebitis: Nam ad Pistoriensem nostrum cogitamus dare, voloque ei hęc probatum iri quam maxime. Sed nunquid rogo sentitis, quantum hæc

Statuario

Statuario intellecta conducunt, quantumque ſint ut intelligantur neceſſaria, an aut Deum aut hominem quemquam quis ponet, cui prius hæc cognita non fuerint? Miſeret me fateor iſtorum deorum, a q. in primis Nazerini noſtri Directi: Nam quis erit unquã vir bonus, cui quidẽ honori quám vitæ ſit ratio potior, qui non & alterũ atque alterum malit Gaballum, quàm ſe iſto modo ſpectari, diſsimulatorem, impudicum, furẽ, perperum, appetonem, tenebrionem, & eiuſmodi: Verum & id quidem nimis.

DE PERSPECTIVA.

CAP. V.

NVnc ad perſpectivam rationem pertranſeamus, quæ etſi fermè tota pictorũ eſſe videatur, ad ſculptorium quoque munus transfertur quàm commodiſsime: Ea vero duplex. Altera ad φυσιολογίαν Altera vero ad γεωγραφικὴν pertinebit: Priore quidẽ illa rationes traduntur: cur in conſpicuis perſpectus afficiantur, acqueãdmodum triplex illa ſpeciendi ratio fiat, ex directo, ex reflexione, ac

ac refractione radiorum. Quæ quoniam plurimos nacta est & Græcos & Latinos scriptores, estque aliquanto ab hac nostra remotior, non est mihi propositum eam vos edocere, quei alios soletis. Posterior autem hæc nostra duplex, namq; vel ad totum opus, vel ad singulas pertinebit partes. Quæ ad totum opus pertinet prior, visu primũ dijudicatur. Quæ vero ad partes, eas sibi res tantummodo considerandas proponit, quæ perspectioni occurrent: Prioris autem hujus quæ sese latius effundit ratiocinatio sumetur, sic: Omne corpus quocunque statu constiterit, in aliquo quidem necesse est esse loco, Hoc quum ita sit, quod prius erat, prius quoque & heic nobis considerandum. Atqui locus prior sit necesse est, quã corpus locatum. Locus igitur primo designabitur, id quod planum vocant, facies autem quam directissimè, sic: Ad perpendiculum mediam lineam demittito, heinc inde semicirculos circum ducito: per eorum intersectiones lineam ipsam æquoreã trahito. Nequis vero fiat in collocandis deinde personis error, fieri oportere demonstrant, hoc modo: Esto jam in hac quadrata (nam eiusmodi potissimum vtimur) tabula hæc

Graphice perspectiva duplex, universalis & particularis.

Prioris, hoc est, universalis perspectiva ratio.

hæc inquiunt linea: At quantum ab hac, plani definitrix distare debebit? aut ubi corpora collocabimus? Quei prospicit, nisi jam in pedes despexerit, prospiciet à pedibus, unica sui ad minimum dimensione: Ducatur itaque quot volueris pedum linea hæc: Mox deinde heic longius attollatur alia, in humanam staturam, sic: Ex hujus autem ipsius vertice ducatur ad extremum æquorea linea, sic: itidem ad omnium harum portionũ angulos, sic: Vbi igitur à media æquorea perpendicularis hæc, cum ea quæ ab vertice ad extremum ducta fuerat, se coniunxerit, plani finitricis lineæ terminus heic esto: quod si ab æquorea ad hanc finitricem, ab laterali ad lateralem absque ipsarum angulis ad angulos, plurimas hoc modo perduxeris lineas, discriptum etiam collocandis personis locum habebis: nam & cohærere & distare uti opotuerit his ipsis debebunt interuallis. Atque ad hunc modum disseruerint, nos nostro more forsitã distinctius. Sculptoriæ perspectiuæ, pars quam ad totum opus pertinere diximus, triplex est: nã triplex omnino speciendi legitimus ordo. In rectum quom videlicet intra extremas hasce verticis ac pedum line-

as visus dirigitur, cujus ratio proprie ut arbitror ὀπτικὴ nominata. In sursum quod ad usque medium horizonta supra caput attollitur, quæ ἀναπτικὴ dicta. Et deorsum, quom infra pedes tantundem demittitur, quæ κατωπτικὴ nuncupata. In quibus omnibus, quid oporteat, diligenter considerandum. *Perspectus in rectum.* Ille etenim perspectus qui fit in rectum, non nisi ad priores pervenire poterit personas, aut per intervalla earum ad secundas, atque interdum etiam ad tertias. Quoniam vero hoc ipso perspectu, quæ primo sese offerunt res, paulo plus quam ex dimidio perspectantibus occurrunt, itidem & istheic in tabula extare primo hoc loco debebunt, sic: Contractius secundæ, hoc celsiore, propter rationem distātiæ in plano, sic: Contractius vero & tertiæ: vix summā heinc superficiem mittent, quod ipsum in vetustissimis plerisque monimentis observatū animadvertimus. Ea namque oculorum lex est, ut priora sese magis ostentēt, longinquiora compressius videantur. Si igitur distarint heinc personæ, ab his quei in prima heic constiterint acie, prominebit exterius planum, sic: Sin cohærebunt heic á tergo posterioris, nihil id ita oportebit.

Quom

Quom vero ſuſpicitur, atque in alto aliquid loco ſignificare voluerimus, verbi gratia, hominem hunc in ſumma ſpecula, nautam heic in ſumma turre mali, aut Dædalum etiam ſi libuerit cum Icaro volantem: conſiderandum qua diſtantia, quave id altitudine ab hoc ipſo ſuſpectionis centro fuerit, & quantum illinc radiorum vnumquodq. ſuſcipiat. Nam heic propius, iſteic remotius, hoc maius, illud minus eſſe conveniet, hoc pacto. Sed quid hoc eſt Leonice, aciem noſtram quom attollitur, ſuperas etiam domos deorum ſcandere, quom dirigitur. xl. milia paſſ. vlterius nō progredi, ſed in conuexum terminari? quom vero demittitur, inferius pedes non tranſire? Et tamen quæ ſub pedibus ſunt, nos terrena ſemper ſpectare? in quamcunque vero deferatur partem, centeſimo paſſu hebetari? Aſcendimus enim Cremonenſem & nos turrim, eo quum acceſsiſſem nuper, ad Grammaticos ſalutandos, Lugarium, cuius cum gnato mihi familiaritas, & Caietanum veſtrum (ut narrare ſolebat) in Græcis literis condiſcipulum, neque vero puteti ulla me re in tota illa prouincia delectatum magis quam conſuetudine

Perſpectus in ſurſum.

Perſpectus in deorſū.

quorum est feracissima Grammaticorum, quam multos Brixiæ, Bergomi? Taberium Britannicũ, hospitem inprimis meum Clementẽ, qui claras facit suas videri minutulas quasdam (ubi Grammaticam doceat) Athenas. Quid vero me Grammaticis non delectari Grammatico patre natum? Sed jam ad propositum. Sin itaque despicietur, quando is est frequentior multoq. difficilior perspectus, maiorem & curam & diligentiam adhibendum nobis erit. Tunc enim despiciendi hæc ratio tractabitur, quoties plurimam rem aliquam ostenderimus, veluti, *Magno in populo quom sæpe coorta est Seditio*, pugnas, prælia, vrbes, & eiusmodi, quod ipsum fieri aliter non potest quam despectu. Etenim in omni re tumultuosa, spectaturi semper altũm conscendimus. Quare (quoties multiplicem voluerimus rem vllam talem prospectãtium oculis subijcere) ad hanc ipsam despiciendi rationem decurretur. Ac quæ primo in quam velis partem se offerunt, proximiore heic loco statuemus: Quæ deinde intermedio, heic conspectiore: Quæ postremo heic celsiore, eum in modum ut spatijs quæque suis interdistincta, suo sic ordine

ne dignoſcãtur, cuiuſmodi intelligitur illud:

Videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem.

Atque ille uterque Vulcanius clypeus. Conſtat enim tota hæc in vniverſum perſpectiva, diſpoſitione, ut intelligamus quacumque ratione ſpectetur, quantum ab alio aliud diſtare aut cohærere debeat, quot neceſſariæ ſint ad illam rem ſignificandam perſonæ, ne aut numero confundatur, aut raritate deficiat intellectio. Dicerem equidem de hoc ipſo genere toto ſingulatim plura, niſi prudens artifex quæ dici poſſent, ex ſupradictis facillime cuncta deprehenderet. Intelligendum eſt autem in recto perſpectu, tabulam ipſam pro pariete: id ſurſum, pro æthere: id deorſum, pro terra accipi oportere: quanquam inter ſe vna ſemper egeat alterius, ex qua re ſola perſpectivæ rationis hujus lex tota dignoſci poterat. Igitur animaduertite: libet vnico vobis exemplo rem omnẽ ſignificare. Eſto heic ſagulatus Hannibal, heic Romanorum duces, Paulus & Varro, heic Romana manus, heic Carthaginenſis, hac fluuius, heic & cędes. Dirigatur age nunc æquor in rectam oculorum aciem, ſic: certe non

Perſpectivam diſpoſitione conſtare.

Quomodo intelligendi tres perſpiciendi ordines.

Ab exẽplo.

non videtur. Deprimatur hæc pars anterior, iam melius. Age adhuc, etiam melius. Age adhuc in perpendiculũ, apertius: ita semper oculus rem sibi subiectam quærit. Esto rursus hoc pulpitũ cubitis age altum tribus si res quę in eo fient videri debebũt, certe aut ijs quei posterius sunt, ascendẽdum erit, aut certe quasi hic liber quom legimus attollendum pulpitum, ita nunquã & heic erit á natura recedendum. Hanc vero triplicem speciendi rationem à pictore (quisquis ille fuerit) animaduertimus perbelle semel adseruatam: Ita enim is Danaen composuerat, ut si prospiceres, auaram ipsam puellam stupescentem videres: sin suspiceres, Iovem jam jam è nubibus descensurũ impluvio putares: sin vero despiceres, proximas regiones aurea conspersas grandine mirarere. Sed de vniversali perspectiua hæc satis. Altera vero perspectivæ pars quæ singulas considerat rerum paritiones, est quidem illa vulgaris, pictorumq; pueris vsitatissima. Sic tamen ut summã assecutus videri posit, quisquis eam recte tenuerit. Est autem nihil aliud hæc perspectiva, nisi quæ dũ in reddendis rerum omnium (utcunque parvæ fuerint) similitudinibus versatur: quæ non ita tamen

Altero exemplo.

Ab experientia

men videri faciat. Id uero ex mentita potissimũ longitudinis mẽsione, sive hominũ, sive ædificiorũ, aut cuiusuis alterius alicuius corporis, quom ab sua rectitudine prospectari desierit, sive rotundam, sive triangularem, quadrangularemve, aut quamvis aliam lateralem habuerit formã. Nam continuo ad concisionum (quas decurtationes vocant) difficillimas rationes deveniendum, nostra tamen quantum fieri poterit demonstratione facillimas. Rotundas igitur omneis rerum omnium formas concisione præstabimus, sic: Esto hic circulus, hæc rota, hoc age potius speculum. Efficiatur primum ex eo quadrangulus: sic: Mox vndique de lateribus, & de angulis ducantur quæ interſecentur in centro lineæ, sic. Deinde productis ab hoc vno latere duabus His lineis, eodem spatio circulo fiat hic triangulus, quo ex dimidia parte dissecta, totidem rursus ducantur & heic quot in priore circulo lineæ, simili ratione. Qua igitur heic interſecantur, centrum erit hujus alterius: hoc pacto. Esto præterea si volverimus idem in latus spectari, sic: Ducantur de ijsdem ambobus lateribus, diametri spatio, in directum lineæ, nam heic tanquam compressura cogetur: hoc modo. Similiq; etiam

ratione ducātur per latera,perque angulos lineæ, quo quidem ſpacio videbitur anguſtari totum, ſic, centro adhuc in interſectione ſervato. Triangulares autem, quadrangulares, lateralesque omnes(nam vna fermè omnium ratio) diverſiores in hunc fient modū. Eſto hic liber(Homerus eſt, noſtræ deliciæ,quem nunquā temere à me longius abeſſe patior)eſto,vti apparet,in pluteo rectus, recta etenim primo eſſe omnia oportebit, quæcunque in aliam erunt ſtatus rationem tranſitura, ſic. Ducantur de omnibus quatuor angulis in longum parallelæ lineæ paulo & ſurſius & deorſius, ut libuerit, age, ſic. Singuli autem & heic anguli ſuis contineantur lineis, ſic: Videtis ut jam reſupinarit? Spectetur idem & á tergo in hunc modum. Altitudo hæc, ipſaque latitudo (non enim dum ſic apparuerint, quicquam de ijs comminuitur) erit huiuſmodi, æquabilis autem hic ſuperior paginarum planicies, perductis paululum ab latitudine lineis in ſurſum, ſic. Item & hæc inferior ad eandem rationem ſtatus, ſic. Nōne præſentata vobis ſpecies videtur? Quin & apertius, ut heinc ſit Ilias, illeinc Odyſſea, ſic. Ducantur de ſingulis angulis in longum, eodem
(ut

(ut diximus) paralleli modo, ſic. Suis mox vnusquisque deſcriptus finiatur lineis, ſic: Quam prope eadem oculis in hanc alteram commutata nũc eſt forma illa prior? Sed jam altero contenti exemplo erimus. Eſto hic M. T. Ciceronis, vel C. Cæſaris facies, ad perpendiculum diſcriminatrice linea nullam declinans in partem, ſed perrectiſſimo contuitu perſpiciens in hanc M. Antonij, vel M. Catonis, hoc modo, ut reliquum iam corpus, cujus hæc eadem eſt ratio, dimiſſum fecerimus. Punctus autem quo terminatur frõs, Ariſtotelico more, ſit, a, in intercilijs oculorum heic ſit b, in extremis heic naribus c, heic in mento ſit d, vextex e, gula inferior g, mutetur inde proſpectus, & ad medium uſq; horizonta tollatur, dirigaturque acies in ſignum hoc vbi ſit litera s, hoc modo: Ducatur nunc linea directa à b, ad s, ſic. Reliquæ itidem hæc ſuo intervallo ſimiliter, ſic. En ut perpendicularis quæ modo fuerat, nunc obliqua: Quin & cæteræ partes, intra ſuas continebuntur lineas, ſic. Simili etiam modo & hanc alteram M. Catonis in deſpectum, ſuſpectum, aſpectum, ex dimidio, ſexquioculo, vultuve toto, diverterimus in mille varietates. Sed rerũ omniũ

 ſimi-

bis pede in vno, si quo motabit corpus, declinaritque à recta linea caput plus pede, necessum concidere. Quod in ijs videri manifestissimum potest, quos Græci σχοινοβάτας, nostri haud nimis inepte funambulos dixere. Illorum enim corpora sic librantur, vt si quam in partem inclinarint, jam jam ecce casuros speremus. Sin vero vortatur in dextram facies, perpendicularem ipsam ab extremo narium lineam, dextri pedis, quo semper inniti solemus, exteriorem nodum non progredi. Aut si in sinistram, interiorem sinistri vix attingere: Sinistrum vero pedem non longius ab dextro ire quam pedis vnius spacio. Motuum vero (neque enim quæ à principibus philosophiæ, ipsoq. Platone nostro dicta de statu motuque sunt, repetenda nobis hoc ipso in loco duximus) queidam sunt primi, vt quom incipimus moueri. Queidā medij, quom intra initium finemque versantur. Queidam vltimi, quom ad finē fere pervenerint necdum firmantur: si enim firmarentur, status quidem dicendi essent, non motus: Quare & illi status laudantur, quei vel à motibus facti videbuntur, vel in motus transierint. Motus præterea aut sunt faciles, aut violenti.

Ab extremo plu.

De statuarum motibus.

Primi.
Medij.
Vltimi.

Faciles. Faciles motus sunt quei remisse nulloque fiunt *Violenti.* conatu, veluti quom deambulatur. Violenti sunt qui vires conatusq. vehementiores exprimunt, veluti quom accurritur, quom trahitur, pelliturq; huc versus & illuc. Eiusmodi sexcentæ sunt varietates: Alij fiunt huc illuc in rectum, alij in dextram, alij in sinistram: alij feruntur in sursum, alij, in deorsum. Est autem vti status & motus, ita *De duplici statuarum ocio.* & ocium. Ocium vero alterũ est liberale, illiberale alterum. Liberale est, veluti quom philosophos mortem commentantes (vti apud Aristophanẽ Socrates est) in cista suspenderimus. Illiberale vero jam dudum in omnium pictorum consuetudinem venit, præcipueque solitum fieri á Mantenio nostro, vbi negligentes famuli modo accũbunt, modo dominorum imperia deoscitantes expectant, modo inertes, stupidiq; manẽt. Quod opportune factum si fuerit, iocunditatem simul *Perspectiva species duæ.* atque ex varietate gratiam afferet. Sed enim superioris perspectivæ species (quas tamẽ de Hermogene mutuabor Regi tuo) potissimũ duæ: σαφήνεια, quom scilicet spectantum oculi quadam afficiuntur perspicuitate, sic:

In medio classes æratas Actia bella

Cernere

Cernere erat, totumque instructo Marte videres
Fervere Leucatén, auroque effulgere fluctus.

Itemque illud:

Namque videbat uti bellantes Pergama circum,
Hac fugerent Graij, premeret Troiana juventus.
Hac Phrygas instaret curru cristatus Achilles.

Et ἐνεργεία, quom videlicet ex ornatu quæque suo ac decore placent sic: *Energia species tres.*

Sævit medio certamine Mavors,
Cæcatus ferro, tristesque ex æthere divæ,
Et scissa gaudens vadit Discordia palla.

Posterior autem hujus tres, ἐνάργεια, quando scilicet ex ea re quodque præcesserit, quodque fit, evidentissime repræsentatur, sic:

Et versa pulvis inscribitur hasta,
Levique patens in pectore vulnus.

ἔμφασις, quom quid ex ea ipsa re futurum jam sit commonstratur, sic:

Constitit in digitos extemplo erectus uterque,
Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens,
Et mole sua stat.

Αμφιβολία, quoties dubium sit, quæ medio locata res est, huc potius an illuc referri oporteat, sic:

Lora

Lora tenens tamen,

incertum enim videri posset, id ne sit *quamquam hæreat curru resupinus inani*, an quamquam *cervixque comaque trahantur Per terram.* Scilicet inter illas media. Vt enim altera manifestiorē quę nondum acta est, rem facit: altera futuram ostendit, ita & hæc rem vtrinque dubiam proponit, quod in Polignoto Thasio pellaudarunt. Fertur is militem ita pinxisse, vt dij udicari haud vllo sane pacto potuerit, conscendere mallet miles equum, an mallet equo descendere miles: quam rem & ipsi nos sculptura nuper imitati sumus. An non Homericum illud Glauci,

Ante alios semper magnis excellere rebus:

habere in animo semper debebimus? Item & νοημα quoties plus quam fiat, intelligitur, cuius generis fuisse aiunt picturas Protogenis, sic,

Trunca manum pinus regit.

Demissum lapsi per funem.

Indutus vt olim

Demoleos cursu palantes Troas agebat.

Sed in omnibus hisce, præter quam in Amphibolia, vnico hoc semel Poëtæ (nā qui apud sculptores nostros inuenias?) exemplo contenti erimus:

Inter

Intextusque puer frondosa regius Ida,
Veloces iaculo ceruos cursuque fatigat,
Acer anhelanti similis, quem præpes ab Ida
Sublimem rapuit pedibus Iouis armiger vncis.

quæ rogo Energia? Quid vero & hæc quæ sequitur Emphasis? *Longævi palmas nequicquam ad sydera tollunt Custodes.* Quid vero & hoc postremum?

Sæuitque canum latratus ad auras,

quam multa ex eo intelligentur? Pueri certe speciosissimi patientiam, intemperantissimi raptoris incontinentiam, qui nec stragula quidem expectarit. Sed jam de Graphice satis.

DE IMITATIONE.

CAP. VII.

ALtera vero Ductoriæ pars, quam ψυχικὴν hoc est animationem vocauimus, sola quidẽ μιμήσει continebitur, hoc est, imitatione: Cuius tanta (ut mihi videtur) vis est, vt vel solam eam posse sculptori satis esse affirmarim. Ecquid tam multa? quam angustissimis ecce terminis sculpturam finiuimus? quã facilem ecce viam commonstrauimus? certam,

Imitationis commēdatio. brevem, antiquiſsimã, & quæ ſola Lyſippum eo vſque perduxit, vt ab alio ſe effingi etiam edicto vetuerit Alexander. Credendum eſt enim oſtenſam hanc ſibi ab Eupompo pictore, ac vere Eupompo viã tenuiſſe ſemper, neque ab ea vnquã diuertiſſe. Ille etenim quærenti Lyſippo, quem potiſsimum artificem ſequeretur, commonſtrata multitudine, reſpondiſſe fertur, naturam eam imitandam non artificem. Nos quoque hortamur, admonefacimusque identidẽ omnes quei Corinthij, non Tuſcanici eſſe cupiunt, vbi corporis circumſcriptionem fecerint, remque ad geſtus, ſymmetriamque perduxerint, naturam ipſam diligenter inſpiciant, habeantq; & elegantiſſima & pulcherrima corpora, nam (quod Zeuſis Crotoniatas docuit) perfectam in vno corpore pulchritatem haud facile inuenias. Si nudos inquam fecerint, nuda, & quos voluerint geſtus aptiſsime imitantia, vnde ſingulorum membrorum, iuncturarum, nervorum, venarum, rugarumque paritionẽ ad ſuũ opus deducere poſsint. Scio quid ridetis, argutiuſculi eſtis plus quam ſperaram. Alia quidem apparẽt in Herculis (quoniam Hylæ non licet) tergo, lacertis, pectore, cruribus,

ribus, ac toto denique corpore hydram conficientis: Alia cum Anthæo luctanis: Alia tauro cornua dissipantis: Alia aliter agētis, dulciter tamen, ac non vti ab eo factum est, qui Coloneum ad Pauli nuper posuit: Ille enim ita (vt aiunt) cruditer equum imitatus est, vt non aliud quam denudati equi facies videatur. Sed satis quidem (vt arbitror) á nobis dictum est de ea parte quam maximā putauit Donatellus designationem, ac rusticioribus verbis, Quæ tamē si pensitentur, dexteraque adijciatur, sanè quàm pulcherrimum opus efficient.

DE CHEMICE SEV FVSORIA.

CAP. VIII.

NVnc vero de altera parte dicendū esset, quam nos χημικὴν sive fusoriam nominavimus, quæ quoniam & fœda & caliginosa est, eam (si videbitur) prætermittamus: Non enim cera, non buxus, sed creta, sed stercora, carbones, follesq. tractandi: movenda Liparēsis officina, exercitandi Steropesq;. Pyracmonque: Ac satis dudum estis hoc sermone nostro defatigati. REG. Nisi tu dicendo, nos

quidẽ nequaquam ſumus audiendo, ut pro utroque agam. LE. Perage, nec iam cauſari occipias. Tum ego ſic. Chimice (vnde infamis illa omnibus uſitatiſsima ſeculis ars dicta, quæ circa metallorum exalterationem verſatur) in duas à nobis dividetur partes: In formarum confectionem & in metallorum informationem. Formas autẽ nunc eas intelligimus, quæ ſpeciem de cera ſuſcipiant, contineantque, ac poſtremo tandem fideliter reddant: In quibus cretæ potiſsimum natura conſideranda, ne ſiet tenax, ne terrea, ne turpis: Mollitur deinde, ſubigiturque tomento, vel ventre equino, pari portione, quoad neutrius diſcretio fiat, additis interdũ cineribus, latericiove pulvere: Deſiccatur, eraditur, excribratur, rurſus perfuſa aqua luteſcat, neque durius, neque mollius. Dicerem quid prima, quid ſecunda, quidue tertia ſit illinitione obſervandum, quemadmodũ poſtremo ferreis vinculis cogendæ, quemadmodum decoquendæ, humandęque ſint formæ, niſi cõſulto vos hæc ipſa videre quam audire malim. Atque equidem puto vos in officinis iſtorũ quei bellicas murorum machinas atque æra ſonantia fundunt, interfuiſſe. In metallis vero ipſis informandis

Al-himiſti cam infima notat.

Formæ ad Caram.

formandis diligentior prorſus erit ratio adhibenda: Ne chimiſtarum elogio, operam ſimul & carbones perdidiſſe videamur, in qua quidē re ſummum erit metallorum naturam cognoſcere, atq; vbei delicuerint, ebullierintque, informare. Neq; vero eſt quod phyſiologica nunc adducam, vosque ego doceam quæ ſit auri, argenti, æris, ſtagni, ac cæterorum natura, quidve ex horum conſiat permixtura. Equidem nolo noctuam Athenas, aut videri Chimicæ ſciens. Intelligendum tamē, æs temperari ſolere multis modis: Alia enim utūtur temperatura campanarii, alia & nos: quæ ſciētia defuit Donatello. Nunquam fudit ipſe, campanariorum uſus opera ſemper. Illorum temperatura, Vicenæ interdum, & ex qualitate æris, trigenæ libræ ſtagni in centenas æris: Noſtra vero aut ſtatuaria, aut tabularis, aut ſigillaria. Statuaria hæc, duodenæ ſtagni in centenas libras æris, tertia parte collectanei. Plumbum quidem ipſum æri non admiſcetur, additur tamen plærumque ad colorem nigri plumbi portio decima, argentarij vero (id enim eſt albo nigroque pariter) viceſima colorē cōtrahet, quem dixerūt græcanicū plum-

Formæ ad metalla.

Æris temperatura.

Campanariorum temperatura.

Statuariæ temperatura.

bi nigri duodecima addita Cyprio, purpureum. *Tabularis teperatura.* Tabularis hæc: Denæ libræ ſtanni in centenas æris. *Sigillaris teperatura.* Sigillaria vero hæc: Funditur æs collectaneũ longo vſu perdomitum, ſimul & orichalchus pari portione, in ſingulas libras additis interdum binis vncijs ſtanni, interdum (ſi rutilus quęratur colos) tutia. Nam ſi albus, ſic. Collectaneum æs depurgatum fundito, arſenici, nitrique deſumatorum ternas vncias in binas eius æris libras fruſtillatim conijcito, obturatũ in vaſe percoquito, poſtremũ infundito, dealbeſcet ſic in ſpeciem argenti. Si poſt Noricas fornaces nobis ferrum eliquaretur, commodius plurima fieret colorum in ære diuerſitas. *Ab experientia.* Ac ſcite quidẽ Ariſtonidas, qui quum veſani Athamantis filium præcipitare volentis furorem, & mox præcipitato illo reſidentis pœnitentiam vellet exprimere, ferrum & æs miſcuit, vt eius rubigine per nitorem æris relucente, rubor exprimeretur verecundiæ. Plærique tamẽ *Ferri eliquandi obdurandique ratio.* inuenti quei affirmarent, ſi ferri ſcobem ſubtiliſſime delimatam, arſenico pariter ſalique permixtam ardentiſsimis fornacibus diem totum calcinatam feceris, adeo permolliri, vt argento atq; ære facilius colliquari poſsit, rurſusque obdurari, ſi

ſi candens intingatur aqua frigida. Liquatum æs emendatur ſale, tartaroque. Ebulliet ipſoque in actu depurgabitur á ſcoria, iniectis lacinijs lini cæratis oleatiſque. Ebullitionis autem permaturæ ſignum nonnulli dixerunt eſſe furfur iniectum, ſi peraccendi ſtatim non effumãdo videatur. Plærique dum ſcoriam fecerit exſpectant. Fruſtra vero ſperaris ullo quovis artificio recte informari metallum poſſe, niſi jam decoctiſsimæ prius formæ, ſuas vti, quotve oportebit ſpiramentorum emiſſuras habuerit. Sed hæc audiendo aut parũ proſunt aut nihil. Igitur ad officinam: Ac ſi qua id ratione verbis explicari poſſet, non de nullo melius quàm de Poëta cognoſceretis, quom ſic ait:

Emendandi æris ratio. *Ebullitionis ſignum.*

Striduntque cauernis,
Stricturę chalybum, ac fornacibus ignis anhelat,
Fluit æs riuis, aurique metallum,
Vulnificusque calybs vaſta fornace liqueſcit,
Ingentem clypeum informant.

Sed quoniam ſæpius per imprudentiam evenit medio vt iactu metalla defecerint (multũ enim facit ne idipſum accidat, ſi ſcierimus quota metalli cuiusque portio correſpõdeat argillæ, ligno,

Quid obſeruandum ne metalla in fundendo deficiant

ac

ac cerę)ponā hoc loco quæ inueni ab alijs tradita. Singulis libris argillæ respondebunt novem æris Ligni faginei xiiii. Ceræ vero vi. Æris albi viii. vnciæ,& semis. Cypri ix drachmæ, iij. Orichalchi.ix. vnciæ. ij. ac semis. Stagni viii. vnciæ. x. drachmæ. iiij.Argenti xi. vnciæ.vi. Plumbi xii.vnciæ. ix. Auri xix. vnciæ tres, vt drachmæ novem efficiant vnciam vnam. Non nulli in quadratas formas cubitalis undique mēsionis, DII. Mill.pondo æris dixerunt infūdi oportere. Sed quisque sibi homo prudens rem omnem certam faciet experimento,antequā fundat.Si tamen meminerimus semper meliorem esse conditionē eorum quibus rès supersunt,quam quibus desūt, multoque semper oportunivs hoc esse vt demi posit, quam vt addi oporteat.Nam quid ego dicam, de commissuris? Stultissimum quidem existimo vbei res semel integra fieri poterit, in frusta disiungere, vt iterum iungas. Si tamen ita necesse fuerit, mihi quidem eas in triangulorū speciem fieri in hunc modum ∴. placeret:Nam & pertinacius hærebūt, & dissoluentur temere nunquam: sed. REG. Sed, istud tuum memineris, Quæso cur antiquam & infamen feceris artem Chimicam?

De commissuris.

Ecliptica loquutio.

Cur infamis alchimistica.

Chimicã. Operæprecium ego tum inquam, Regi. Ferunt pellẽ illam arietis auream, ad quã cum delecta Argiuũ heroum manu, celeri prouectus est Iason Argo, non pelenl ipsam (vti ex hoc Poëtæ finxerũt) sed arietinis chartis fuisse librũ, qui conficiendi auri & argenti rationem continuerit. Eius vero artis (vti & cæterarum omnium) innumerabilibus penè seculis peritissimos dicunt fuisse Ægyptios, ac longo post tempore Dioclectianum Cæsarem (ob proximarum rerum in ea provincia suspicionem) conquisitos vndique artis illius libros omneis comburi iussisse, nequa divitias compararent, pecuniarumque copia fidentes, Romanis aliquando Ægyptij bellum inferre auderent: atque ex eo publice semper habitã flagitiosam. Sed si vnquam, nunc certe flagitiosissimam, *Quæ perfida plaros Iam regnaturos, jam mendicare coëgit.*

Artis alchimistica libri, per Deocletianũ exusti.

DE ECTYPOSI, SEV EFFORMATORIA

CAP. IX.

NVnc autem ad, Sed, illud nostrum reuertamur, iamq. ad cõmodissimam sculpturæ speciẽ ἐκτύπωσιν, quæ dici á nobis efformatoria

N potest,

poteſt, tranſeamus: nā de tota in vuiverſum ſculpturæ materia ſatis jam dictū videri velim. Tractatur autē ea quadrifariam: Siquidē creta, gypſo, cera, & puluiſculo cōformamus. Creta ſic: Argillā ipſam fictilem accipito. In aquam colliquefacito. Quod ſubſederit tenuius ad ſolem, ad furnum arefacito, In puluerē redigito. Excribratū paulo durius inpaſtato. Mox quod volueris ſigillum ei ſemel imprimito, & ſiccatū figlina concoquito, ita capillum etiam efformabis. Gypſo ſic: Aiunt in Cypro & Thebis fodi, ſed nil refert, dum Bononienſis Appenninus (mirum quàm in ea vrbe gypſum abundat) dum & Alpes id nobis ſufficiant: Eius autem triplex eſt ſpecies. Marmoroſa, Gleboſa, & Aluminoſa. Marmoroſa quidem vtilior, & ſcalpitur ad ſtatuas, & ſuo more decocta pertinacior: Mirabilem ea nobis vſum præſtitit nuper aſt lacum Sebinum, quem nunc accolæ, ab oppido quod ab eius, vti arbitror, portorio nomen acceperat, Gypſeum, vti & ab ardea Benacum, etiam corruptè vocant. At quanta me noua voluptate affecerunt illi lacus, & eius prouinciæ quam quidem oppidulatim peragraram iucunda fœlicitas: In Ethruria quoque ex eo gypſo toreu-

Efformandi modi 4.

Ex creta.

Ex gypſo.

Triplex gypſi ſpecies.

toreumata mirati sumus, quum ex alabastrite viderentur, tantus erat lapidis illius nitor splendorque. Aluminosa vero si pelluxerit, ad id quod volumus longe commodior: nam de altera nihil oportet: Decoquitur furno lente calido, teritur pilis ligneis, excribraturque: Statim vt tepescente aqua permaduerit, superinfunditur. Vbi peraruerit, tolletur, quod fieri salua re nunquam poterit, nisi prius oleo illitum, aut plus semicirculo fuerit occupatum, nam primum hoc, deinde & illud efformabimus, quoad integrã rem habebimus, continebunt autem sese frustula firmius, si quod erat prius ex cauatum, inueniatur à posteriore, vt in commissuris. Emendabitur autẽ huiusmodi formula ad ceream rursus plumbeamue effigiem, hoc pacto: Desiccato rursus, sed furno calidiore. Quoties oportuerit, in tepescentem aquam (si sis ceram immissurus) immergito. Si cauitas placuerit, post paululum vbi infusa fuerit, effundito. Si vero plumbum, proderit eam optime desiccari. Plumbumq. ipsum nigrum, albo, quod Marchisitam vocant, & antimonio temperari. xii. portione. Cera autem efformabimus, sic: Liquefiat primũ: Mox ad eam rationẽ quam diximus Ex cera.

 effun-

ſuperfundatur, vel (ſi cõmodius fiet) in eam ipſa res commergatur, emergaturque, donec amictu veſtita fuerit craſsiore, frequentius. Deſecetur acie tenuiſsima, adaperiatur, iungaturque. Ad ſoliditatem infunditur gypſum: Ad cavitatem vero, quæ ſola in his admirationem habet, etiam (vti docuimus) cera, ſed ſi prius illam humor circũfluxerit liquidus: Cuius quidẽ inuenti ratio, etſi in vno prius architecto quondam cõſtiterit, jure tamẽ (quando illi a cum ipſo deperierat) mihi debebitur. Cauitas vero ipſa, vbei cretatũ fuerit extrinſecus (accipito tanquã de Gn. Flauio rem ſecretiſsimã) replebitur argilla quã edocuimus, tomento & equino ventre ſubacta, mixtis puluere latericio, interdum molari, interdum vitreo, ſive etiam aduſtarum formarum, calce viva, cineribusue.

Ex puluiſculo. Puluiſculus vero qui optimus ſit, diu quæritari à multis ſolitum, Is autem aut Natiuus eſt, aut Facticius. *Puluis natiuus.* Natiuus qui per ſe naſcitur, qualem nos nuper in agro Cremonenſi deprehendimus. *Facticius.* Facticius vero quei fit de ea materia quæ vim ignis omnem ſuſtinere ac pati poſsit: quare nõ vnus habetur, alij enim ex pumice, alij ex oſsibus deuſtis, alij ex ſcobe ferri, alij ex colliquato

in

in fornacibus latere, alii ex Smirillo, alii ex rebus alijs, Ego verò omnes modis omnibus expertus, aptissime vtor vel ferrugineo vel latericio. Ferrugineus fiet sic: Accipitur scoria sive etiam scobes ferri subtiliter delimata. Purgatur impubis pueri vrina acetove. Semimestri spacio perfunditur, aduritur fornacibus, teriturque pilis, itemque id rursus ac rursus, dum ad eam tenuitatem peruenerit, qua tactum effugiet. Mox quādo opus erit, humectatur aceto aquaue salsa. Latericius autē sic: Lateres ardentissimis colliquati fornacibus, simili modo teruntur, Simili etiam modo minutissimus puluis factus inebriatur, conformatur stationibus, admoueturque prunæ, vt nihil humoris permaneat, denique perignescat. Quod si puerilem tantum vrinam ebiberit, nullo feré opus erit igni, vix pauculo calore, candensq. (hoc naturæ miraculum) considerate infusum metallum non ampullesce: . Non parum autē contulisse iudicabitur (antequam metalli iactus fiat) candelę fumus subiectus, præsertim si res ita subtiliter celatæ fuerint, ut facile injuriam pati posse videantur. Dicerem quidem hoc satis esse, nisi exornandus quoque nobis esset & finis. Con-

Ferrugineus.

Latericius.

ſtat autem finis perfectione, perfectio ipſa omnis efficitur extremorum dimotione, & pulchritudinis inductione Atqui extrema (vt in cæteris rebus) ſunt exceſſus, & carentia. Exceſsus ſcalpello tollũtur & lima. Carentia vero medicabitur adjectione & adiunctione: Adjectione hoc modo: Terebratis crebro lateribus, inducatur vti oportuerit, cera, cretetur deinde: Mox & emiſſa cera, & argilla decocta, infundatur ſui generis metallũ.

Defectuum adiectio.

Adiunctione vero, quom adglutinamus, ſic: colliquatur (vt mos eſt) fictili vaſe oricalchus, additurque ſingulis eius libr. vncia arſenici, teritur deinde in mortario æneo, qui puluis permixtus boraci, inſpergitur commiſſuris, apponiturque igni ad eliquationem. Conglutinantur plerumq; æra, ſtagno, & pice, inductis ferro candenti. Pulchritudo autem omnis perfecta videbitur, leuatura & coloratione. Leuatura quom delimationis aſperitatem tollimus cælo, nitoremque ſuperinducimus pumice, ſtilo calibeoúe dente quem bronitorium vocant. Coloratione vero quom ſuum cuique parti colorem damus, idque vel iactu ipſo ex ſcientia chimices quam præmonſtrauimus, vel poſt iactum, hoc modo: Albus color preci-

Defectuum adiunctio.

Metallorũ levatura.

Metallorũ coloratio.

precipuus argento, sic: deducitur argentum optimum in bracteolas tenuissimas, malagmaturque viuo: deinde cum aqua nitri & aluminis ferro superinducitur stilo, mergitur oleo feruescenti ad assationem, imponitur prunæ candenti, ebullitur in aceto, sale, lotio, tartaroque, leuaturque rursus bronitorio. Aureus color ipso fit: præcipuus auro, eadem ratione qua & albus argento, nisi quod in oleo perfrigi non oportet, id vero si temperatura caruerit stagno: aliter enim res agetur ipsorum bracteis. Fiunt & huiusmodi colores multis alijs modis, quei quoniam nec ita perpetui nec meliores, ne curauerimus. Croceus autem prouenict in prætextis color, si perextersum sigillum candenti superimponatur laminę, quoad eum ipsum videbitur colorem contraxisse, frigescatque paulatim. Viridis, si perhumectetur aceto salso. Niger, aut ex liquidæ picis vernicacione, aut ex palearum, si prius emaduerit, suffumatione. Hi quidem nunc sat erunt, dum captabimus & reliquos, nam ipsi oculorum ac pupillarum colores, de India Muranoque petendi, sed de India sané in sua illa Minerva.

Color albus *Color aureus.* *Color croceus,* *Viridis.* *Niger.*

Minerva Phidias, de Murano nos,& commodius, & fortasse etiam melius.

DE CÆLATVRA
CAP. X.

SEd nunquid cælaturam ipsam præteribimus? non quidem vt eius rationes, quas omneis ostendimus explicentur, sed vt quid sit, quom cælaturam dicimus, intelligatur.

Cælatura definitio. Est autẽ cælatura (vt vno verbo expediam) quom de plana superficie exsculpimus effigiunculas excavando, in quacunque id fiat, Regi, materia, quæ persistat eadem semper, neq. imagines plus quam ex dimidio prominere videantur. Potissimum tamẽ metallica auro, atque argento in scyphis ad similitudinem huius, quod circum supraque complexu terrã continet cavi cœli, quod à Pacuuio dictum, vti Plemmyrium vndosum à Vergilio: Sed alterum ornatu dedit appellationẽ huic parti, Alterum obtectu, decurtationi.

Species cælaturæ. Ænaglyphice. Species eius, Anaglyphice quando exsculpitur vt extent imágines.

Diaglyphice. Diaglyphice, quando insculpitur ad impressuram. Encolaptice quando laminæ cudendo efformantur, quæ maxime ad aurifices perti-

pertinent. Item & Toreutice, quom vasa, fibulas, candelabra, & eiusmodi ancedimus, Latine (vt video) proprie dicta politura: nam quom nostri à τορνῷ rotundum fecissent, quemadmodum ab ἅρπαγος rapacem, & à μόρφα formam, quom deinde τορνέυειν vellent, non rotũdare (quod ita oportebat aliam significationem habere) sed ab ipsis verticibus in queis circumvoluitur tornus, polire dixerunt, τορνέυειν ipsum reddentes, quod plerumque ad elegantiam referri solitum, idque & posteriores tornare. In hac plerosque nobilissimos honestissime versatos scimus: nam quantũ hoc, quam muscas consectatos nostris principibus præstitisset? Item & Εγκαυστική quam inustoriam appellabimus (quæcunque ea olim fuerit pingendi ratio cera in parietib.) post quam nec apud Græcos ipsos Grammaticos satis cõstat, & iampridem exerceri desueuit. dehinc eam intelligamus quæ ipso tractatur encausto quod Smaltõ vocant, vsitatissimam, quom videlicet argẽtum, æs, vitrumque pingimus, id enim pantochromaton, hoc modo: Teritur subtilissime in puluerem, superfunditur deinde aqua, stiloque in pingendã partem inducitur postremo ad eliquationem

Toreutice.

Encaustice.

Encaustice faciendi ratio.

Dictorum Epilogus.

aduritur. Quid vero plura? Ventum ad supremum est. Diximus de affinitate quam habeat sculptura cum literis: Aperuimus qualis esse deberet sculptor: Recensuimus, vnde, vbi, aut qua de causa cepisse potuerit: Declarauimus materiã statuarum: Ostendimus quot esset statuariæ species: Diximus de symmetria, De lineamentis, De physiognomonia, De perspectiua, De Animatione, Chimice, Efformatoria, Exornatione, Postremo & de Celatura, equidẽ nihil, arbitor, restat, cur non satis à me factum esse putetis, quum non sculptoriæ modo vnius artis, sed & totius statuariæ rationes omneis explicauerim. Nempe huc tendunt, huc referuntur & reliquæ, non aliter quàm scientiæ & artes ceteræ ad ipsam Philosophiam.

DE PLASTICE.

CAP. XI.

PLastice, sic: Fiunt de argilla in eum quem diximus morem effigies: arescunt, figlina decoquuntur, Postremo (quoniam id membratim) conglutinatur colla é viva calce & albumine ouorum, continuo statim: Inducuntur

ducuntur & nouißime colores linaceo nuceove oliuo, quanquam nec pictoribus debere cœperint in Ethruria Plastæ, encausto enim deuitrant.

DE PROPLASTICE
CAP. xii.

PRoplastice autem dicitur, quom futuri operis formam Plastes creta fingit, veluti quom sculptor cera: protypus, & Architectus ligneo modulo. Maximo hæc olim in vsu; nihil ferè moliebātur, nisi ex Proplastice, ex ea enim & futura deprehenduntur errata, & nullo priusquam fiant incommodo castigantur, multoque aliter, quám isti nostri opinantur, ipsa res citius expedietur, proposito jam exemplari quod imiteris.

DE TOMICE.
CAP. xii

TOmice vero simplicißima omnium species, vt quæ ipsa tātummodo sectione glutino & picturatione perficiatur. Glutinum autē

eius ichthyocolla: Item calx, mastice, caseusque, pari portione, simul omnibus contritis.

DE PARADIGMATICE.

CAP. XIV.

PAradigmatice itidem. Exprimuntur creta cerave liquenti effigies, gypsum mox infunditur, deinde calda aqua: vbei dissolutum saponem feceris, ad marmorei nitoris gratiam inebriatur. Defectus autē gypso rursus addido castigatur.

DE COLAPTICE.

CAP. XV.

COlaptice itidē scalpello perficitur, lima, terebroque, ad nitorem postremo ipsum lympha & pumice. Glutinum vero si quid forte acciderit hoc, mansam masticem, atque in ceræ modum perdomitam statim adapplicato. Item & sic: Picem, armenium, ceram admisceto, & concalfactis frontibus admoveto. Sed quo res expeditior fiat, in colaptice hæc obseruanda: Lapidem dimetiri in longum septempeda perpendiculari quam discriminatricē appellauimus, linea medietatem definiri: ex inter-

secatu

ſecatu ſemicirculorum planum deſignari. Heinc atque inde pedali menſione corpus in latum definiri: Circino & oris & oculorum poſituram deprehendi, altero pede ſtatuto in perpendiculari, & altero ad extrema perducto, ſed in Academiam hanc noſtram ἀγεωμέτρητος nemo. Harum autẽ originem ſane quondam olim de Ægyptio ſacerdote Solon acceperit, nobis quidem ſemper puellulis non licet. Plaſticen tamen ipſam Chaldæus Moſes antiquiſſimam eſt teſtatus, haud equidem inepte, cuius author Deus ipſe primus extiterit, neque vero aliter videri debet, quàm optimum eum fuiſſe plaſtam, qui hos tam admirabiliter mundos ita formauit. Tanta vero plaſtices huius authoritas, vt eam nonnulli ſculpturæ matrem appellarint. Fertur & á Dibutiade Sicyonio Corinthi adinventa, deamantis filiolæ beneficio. *Plaſtice antiquiſſima.*

DE CLARIS SCVLPTORIBVS, *& primum de iis qui in Plaſtice floruerint.*

CAP. XVI.

FLoruerunt autem in ea Prometheus, ob artis excellentiam dictus raptum de cœlo vitalem igniculum limo immiſiſſe, Rhætus, Ideo-

chus, & qui primus invenit ferrrum fundere, atq; ex eo statuam facere Theodorus. Samij Plastices etiam inuentores existimati: Eucirapus Eugaramnus, Lysistratus Lysippi frater, Demophilus, Gorgasus, Chalcosthenes, cuius officina Ceramico vico nomen dedit. Possunius, qui pisces finxisse dicitur, ita vt á veris non facile discerneres: Arcesilaus, cuius proplasticen pluris aiunt venijsse solitam, quam cæterorum opera: In Italia laudatissimus quondam Turanius Fregellanus. Nostra ætate Vitus Mazon Mutinensis, quẽ nuper nobis Gallia cum plærisque rebus abstulit: Vxor etiam eius finxit, & filia. Lucas Rubius Florentinus ex aurifice plastes: cuius inuentum, fictile opus encausto pingi. Andreas, eius ex sorore nepos, nullis quos ego viderim posterior: Naturam existimes ipsam fecisse quæ huius manus effinxit: Nam quid ego vobis commemorem Nannum miniatorem: Domitium figulum & Andream Crispũ Patauinos? Ligno vel Vergiliano carmine notissimus Dædalus, rudis quidẽ artifex, vt qui à posterioribus longe fuerit superatus, sed cuius opera cuncta diuinum quiddam habere videbantur. Clarus & in Samo Smilis

Plastices inventores.

Qui ligni fingendi noti.

Æginensis,

Æginensis, quem Callimachus Scelmin appellavit, Dædali ipsius ætate, nec tamen & pari existimatione: non quod inferior esset arte quam Dædalus, sed quod minus magnis rebus vsus, nullo facinore, nulla regum familiaritate, nullo errore, nullis & calamitatibus insignis. Atheniensis quidem ille sororis filium interfecit, in Cretam venit: Minoi & filiabus aliquandium iucundissimus fuit, sed cognita mox eius à rege nequitia, in carcerem est detrusus: Inde cum filio simul effugiens, Inycum vrbem ad Cocalum applicuit. Siculi belli aduersus Cretenses causa fuit, scilicet cum Minoe repetente, & Cocalo perdenegante, a Cocali filiabus in tantum amatus, vt de Minois morte in eius gratiam deliberarint. Itaque per omnem Siciliam dispersa, in Italiam quoque ad nos eius fama peruenit. At vero hic Æginensis, angustiore patrimonio, nisi semel in Samum vectus, vix reor illeic vbi egregiam illam Iunonis Samiæ statum fabricarat, notus. Ebore nunquam satis elaudatus Phidias, & (si fabulæ credimus) Pygmalion. Gypso autem ob tenue artificium, nullus. Marmore quidem innumerabiles, sed

Dædali historia.

Scelmis fama senuior.

Qui ebore & gypso laudati.

Qui marmore scalpendo insignes.

ſed quorum mihi memoria potior, hi: Attalus Athenienſis, primus (vt putatur) in Græcia ſtatuarius. Sed certe cõſtat initio multis antea ſæculis & tẽpla & ſtatuas à Danao dedicatas. Dipœnus, Scylis, horumque diſcipulus Dorcylidas, Medon Dorcylidæ frater, Theocles, cum Ægylo patre Lacedæmonij, Dionyſius Argiuus, Simo Æginenſis, Cleon Sicyonius, Malas Chius, cum Miciade filio & Antermo nepote, Phidias ipſe Athenienſis, Alcman, & Agoracritus diſcipuli, Cerſatides Calaber, & Bupalus (vti opinor) Pharæates, templa deorum architectari & ſtatuas bonus effingere: Fortunæ ſimulachrũ Smyrnæis faciens, in vertice polum, in altera manu Amaltheæ cornu ab Græcis habentem fecit: tantam eius Deæ vim & facta declarans, quantam non ipſe Homerus intellexit, qui connumerans eam in Cereris hymno, tanquam vnam filiarum Oceani nihil prętereа aliud addidit, quantam nec deinde vix Pindarus, qui alia multa in fortunam dicens Pherepolin appellauit. Scopas, Timotheus, Bryax, Leocares, in Mauſolæo cælando æmuli, Praxiteles infinitis propè operibus, ſed potiſsimum Venere, Cupidineque deamatis clariſs. Archeſitas

Bupali Pharenta opus.

ſitas, Cleomenes, Mneſtratus, Eutychides, Philiſcus, Timarchides, Policarmus, Heliodorus, Lyſias, Ageſander, polydorus, Athenodorus, Craterus, Pythodorus, Polidectes, Hermolaus, Artemon, Timomachus, cæterorumque innumera multitudo. Sed elegantiſsimo Græco Epigrãmate celebratur Timomachi huius Medæa, quæ videlicet amore ſaucia, natorum ſanguine patris iniuriam vlciſcens, & ſervare, & occidere velle videbatur: Id autem opinor eſt huiuſmodi:

Quod natos feritura ferox Medæa moratur,
Præſtitit hoc magni dextera Timomachi.
Tardat amor facinus, ſtrictum dolor incitat enſem
Vult, non vult, natos perdere dura ſuos.

In minimis autẽ operibus Myrmecides, & Callicrates admirandi, alterius quadrigulã alis muſcæ coopertam, alterius formicarum pedes, ita ſubtiliſsime ſcalptos traditum eſt, vt vix intenta propius acie peruideri potuerint. Noſtris vero tẽporibus ſcalpendo marmore inſignes habiti, Ninus, cuias neſcio: nam ſemper hoc tantum vſus eſt inſcriptionis titulo, NINI OPVS, Antonius Criſpus, qui cum vobis fuit familiaritas, Petrus Inſuber, Tullius, atque Antonius eius filij: Sed ne

ego Tullium præterierim illaudatum? Equidem ni vererer visum iri amicitiæ, non veræ laudi datum iudicium de illo meum, dicerem perfecto scalptorum omnium quos ulla vnquam viderit ætas, præstantissimum, neque indignis ornaretur honoribus. An quid non priora ingenia, priora & miracula rediere? Circumferebantur in pompæ morem Tarvisij epistyliorum coronæ quas ille iunior varijs intercelarat foliorum ornamentis. Aderat Crispus partim æmulatione quam cum patre Tullij gerebat, partim & tantæ novitatis fama permotus. Cunctis igitur admirantibus, qui tanta veritate fieri potuerit, nunquam prius è marmore coronas factas fassus est quàm gladiolo id ita esse depræhenderit. Quod mirius miraculum huic comparari poterit? prudentissimum artificem Tulli cælatura deceptum. Nec vero & frater qui cum summa est artis æmulatio laude minor. Sed & iure optimo laudatur in Bois Christophotus Gobbius, In quo nisi vnum hoc damnant, quod assuetus Herculeos artus imitari, eo quidem sæpissime paulo temerius vtitur. Dignus & qui nominetur Brixiani Prætorij architectura & Cæsaribus Gaspar Mediolanensis. Cla-

rus

rus & ipse mastigophoro illa sua Venere noster Pyrgoteles. Laudatur & in Thuscia magni quidem profectus, nisi admodum iuuenis perijsset, Bettus Maianus, Michael Angelus Bonarotus, etiam pictor, Andreas Souinius, Franciscus rusticus. Ære quei sculptores claruerint, propè innumerabiles: Colossorum autem molibus ipse inprimis Phidias Atheniensis, qui & toreuticen adinuenit, Lysippus Sicyonius, Pryaxis Lysippi discipulus, Chares Lyndius: Romani, Sp. Cornelius, & Neronis principatu Zenodorus. In minoribus autẽ signis Polycletus videlicet Argiuus (non vt alij existimarunt) Sicyonius, speciebus rerum concipiendis, quas phantasias vocant, summus: quod etiam Antiphilo pictori assignarunt, Alchamenes Phidiæ discipulus, Heglias, Critias, Nestocles Polycleti discipulus, Aristides, Cleon Sicyonius discipulus Antiphanis, de stirpe Polycleti, Naucides, Leontius, Cyclon, Pythagoras Rheginus, item & Samius, Myron Eleutheriẽsis, bucculà nobilitatus, Butyreus Lycius eius discipulus, Euphranor in omni genere laudatissimus, Telephanes Phocaus, Praxiteles, nam & æra etiam fecit. Hyphicrates, Cephisiodorus, Demetrius,

Qui ære.

Qui in minoribus signu faciendis claruerint.

Dynomenes, Phradmon, Dædalus, Euclides, calamis, Canacus, Menechius, qui libros de arte sua scripsit. Chæreas, Clesilaus, Euryclides, Pyromachus, Policles, Pyrrhus, Syllanion, nullo mecum doctore nobilis, Naucerus, Niceratus, & qui etiam de sua arte scripsit Xenocrates, nam Perillus nullum impietate sua nomen est meritus, Bedas, Phœnix, Stypax Cyprius, & Pentalesius Atheniensis, cuius equidem opus fuisse existimo, Ægineticam illam Mineruam, cuius & vultus & pedes ex ebore, reliquum ex auro partim in superficiem ducto, partim arte chimica facto. in minimis vero laudatissimi Pyreicus, & miræ subtilitatis artifex Theodorus. Inuenio & Romę laudatum Blesanum Nouium, qui miris statuis vrbem decorauit & orbem, sed marmorariū puto potius quám sculptorem. Nostro quidem æuo multi, sed quei præcipue nominantur: Laurentius Cion. Fores in templo Martis Florentiæ, quæ ad septentrionem, quæque ad orientem spectant, huius opus: Nam quæ ad Austrum, nescio cuius Vgolini. Desiderius qui Neapoli sculpsit fores nouæ arcis scalpsit etiam egregie marmora. Pisanus pictor in se cælando ambitiosissimus, Donatel-

lus

lus ipſe Cionis, vt putatur, diſcipulus, ære, ligno, marmore, laudatiſsimus. Plura huius vnius manu extant opera quàm ſimul ab eo ad nos cæterorum omnium. Audreas Aluerochius, Donatelli (ſed jam ſenis) æmulus, diſcipulo Chriſti latus pertentante nobilitatus. cælatura quoque eius magnopere commandatur. Poſtremo & ipſe Alverochij diſcipulus Leonardus Vincius, equo illo, quem ei perficere non licuit, in Bois maximo, pictura Sympoſij, nec minus & Archimedæo ingenio notiſsimus, Florentini: Ea nimirum vrbs ſemper fuit harum artium mater. Sed & Donatelli diſcipulus Bellanus tuus, Leonice, inter hos quoque nomen habebit, quamquam ineptus artifex. Quin & Bellani (vti volunt) diſcipulus Andreas Criſpus, familiaris meus, cuius inter Plaſtas quoque mentionem fecimus, podagrarum beneficio ex aurifice ſculptor. Cælatura vero inſignes olim habiti, Mentor, Acragas, Boethus, Mys, Antipater, Zopyrus, Scopas, Tauricus Cyzicenus, Ariſton & Onychus Mithylenæi, Leſbocles, Prodorus, Pythodichus, Polignotus, Scinus, Phyſidonius Epheſius, Ledas, Stratites, Teucer cru-

Qui cælatura illuſtres.

ſtarius, Pyrrheas, Stratonicus Philoſophus, Canacus etiam Calamis, Tauriſcus, Echateus. Et præcipuam laudem gemmis conſecuti, Pyrgoteles, Apollonides, Cronius Dioſcorides. Et Romæ cælatura Clodiana omnes euicit M. Panuleius Zoſimus, libertinæ conditionis. Paſsim quidem nunc omnes, ſed pauci propter quod commemorentur egregio aliquo opere inſignes, niſi duo aurifices Pharodoxus Mediolanēſis, & Franciſcus Furnius Bononienſis. Nam Seuerum Rhavennatem ideo ad extremum diſtuli, vt plenius laudarem, qui (miror) ad me hodie cur non venerit: Is mihi quidem videtur ſtatuariæ numeros omneis adimplere, ſculptor, ſcalptor, cælator, deſector, plaſtes pictorque egregius. Nam ſi me heic nunc rogaretis, qualem ſculptorem velim, talem nempe ipſum velim, qualem, modo literæ adeſſent, Seuerum eſſe nouimus. Erunt quidem & noſtro fortaſsis beneficio multo complures, quei poſt me ſtatuariam omnem exornabunt. Interea vero danda ſedulo nobis opera eſt, quando qua ratione ligna, lapides, argillæ, ceræ, metalla, nobis ſimillima eſſe poſsint adinuenerimus: ne (quod

Severus Rhavennas

Socra-

Socratem dixisse ferunt) eis potius nos similiores esse videamur. HÆc quum à me dicta essent, surreximus omnes, in ambulationem Leonicus, Regius in quitem, Ego vero ad Calpurnium.

FINIS.

LVDOVICI DEMONTIOSII
COMMENTARIVS
DE

SCVLPTVRA,

CAELATVRA,

SCALPTVRA,

ET

PICTVRA ANTIQVORVM.

Illustrissimo & Reverendissimo D. FRANCISCO DE GIOIOSA S. R. E. Cardinali amplissimo.

LVDOVICVS DEMONTIOSIVS.

DVm priscorum monumenta Romæ lustro, nihil vsquam vidi, quod oculos præ sculptura, & pictura tenuerit. In his antiquorum artē, & solertiam miratus sum. Potuisse marmore, & in tabula, vultus, mores, animum exprimere. nec homines modo nobilitare, verum etiā Deos ipsos Gentium, si plusculum operæ in eis fingndis, vel pingendis insumtum esset. Vt de Venere illa Praxitelis fertur, quam vt viderent multi Gnidum navigarunt. & de Iove illo Olympio Phidiæ arte nobili: vt Apellis, aliorumque innumera sculpturæ, & picturæ opero sileam, quorum memoriam Plinianæ chartæ ab interitu vindicarunt. vnde ego hæc in meos cōmentarios transtuli. non vt autori decoquerē, sed vt quæ apud eum paulo obscuriora videbantur explicarem, simul emendarem, quæ scripuræ vitio corrupta erant. Quæ cum in duo parua volumina digessissem, visum est geminis fratibus, patronis meis obseruandissimis, duo germana opera cōsecrare. Tibi hoc de sculptura, ex celebrioribus huius artis operibus conflatum opus. fratri Illustrissimo alterum de pictura, quod item tibi tot nobilium operum antiquorum instar esset. Fausto omine æternæ amborum memoriæ, quæ sic statuis, & picturis, virtutis ergo decorari possit, sic in multa sæcula propagari.

LVDOVICI DEMONTIOSII
COMMENTARII DE SCVLPTVRA ET PICTVRA ANTIQVORVM.

in queis

Plinius plurimis locis emendatus & illustratus.

Explicatum etiam nobile illud de Pictura certamen inter Apellem & Protogenem.

DE SCVLPTVRA.

RErum similitudines exprimere, & quicquid orbis complectitur imitari, ars adeo nobilis quondam fuit, vt ea quæ dignata esset posteris tradere, nobilitare posset. quæ fictorum, & pictorum propria laus semper fuit, dubia adhuc inter eos palma. Fictorum vero duo sunt genera. Vnum eorum qui signa faciunt, quæ quaquaversus spectentur, naturæ opus æmulantur. Alterum est eorum, qui quantũ cujusque corporis vno aspectu cerni potest, id tanquam in tabula sibi imitandum proponunt. Sed ne hi quidem eodem genere versantur: aut enim opus eminet è tabula, aut intus refugit: de quibus singulatim dicemus. Sed materia etiam artifices distinguit. alij enim ex molli materia signa faciũt, alii ex fusili, alij ex dura. & fuere quondam in singulis generibus clari artifices. Sed omnium antiquissimi fuerunt plastæ, qui mollẽ, & ductilem materiam tractarũt: à rudibus initiis progressi. Scribit enim Plinius Dubitiadem Sicyonium figulum primum eam artem invenisse, Corinthi filiæ opera, quæ capta amore

juvenis, illo abeunte peregre vmbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater eius impressa argilla typum fecit, & cum ceteris fictilibus induratum igni proposuit: eumque servatum in Nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret. Addit tamen, esse qui Samo primos omnium plasticen invenisse Rhædum, & Theodorũ tradant, multo ante Battiadas Corintho pulsos. Demaratum vero ex eadem vrbe profugum, qui in Hetruria Tarquinium Priscum Regem Populi Romani genuit, comitatos fictores Euchira, & Eugrammum: ab iis Italiæ traditam Plasticen. Sed cur pigeat reliqua ejus loci ad verbum exscribere? cum eius diligentiæ tota huius antiquitatis cognitio accepta ferenda sit, ne quicquam elegantius, aut magis distinctè dici possit. Pergens igitur sic ait: Dibutadis inventum est rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa vocavit. Postea idem ectypa fecit. Hinc & fastigia templorum orta, propter hunc plastæ appellati. Hominis autem imaginem gypso è facie ipsa primus omnium expressit, ceraque in eam formam gypsi infusa emendare instituit Lysistratus Sicyonius, frater Lysippi, de quo diximus. Hic & similitudinẽ reddere instituit. ante eum quam pulcherrimas facere studebant. Item & de signis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantum, vt nulla signa statuæve sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuisse scientiam, quam fundendi æris. Plastæ laudatissimi fuere Damophilus, & Gorgasus. ijdemque pictores, qui Cereris ædem Romæ ad circum maximum vtroque genere artis suæ excoluerunt, versibus inscriptis Græce, quibus significarunt

ficarunt à dextra, opera Damophili esse, à patre læva Gorgasi. Ante hanc ædem Tuscanica omnia in ædibus fuisse, autor est M. Varro. Ex hac cum reficeretur, crustas parietum excisas tabulis marginatis inclusas esse. Item signa ex fastigiis dispersa. Fecit & Chalcosthenes opera cruda Athenis, qui locus ab officina ejus Ceramicos appellatur. M. Varro tradit sibi cognitum Romæ Posim nomine, à quo factas Romæ vuas, item pisces, ita vt non aspectu discerneres à veris. Idem magnificat Archesilaum L. Luculli familiarem, cujus proplasmata pluris venire solita artificibus ipsis, quàm aliorum opera. Ab hoc factam Venerem genitricem in foro Cæsaris, & priusquam absolveretur festinatione dedicādi positam. Deinde ei à Lucullo HS LX signum Felicitatis locatum, cui mors vtriusque inviderit. Octavio Equiti Romano cratera facere volenti exemplar e gypso factū talento. Laudat & Pasitelem, qui plasticen matrem statuariæ, sculpturæque, & cælaturæ esse dixit. Et cum esset in omnibus his summus, nihil vnquam fecit antequam finxit. Præterea elaboratam hanc artem Italiæ, & maxime Hetruriæ. Turianumque à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priscus effigiem Iovis in Capitolio dicandā. Fictilem fuisse, & ideo miniari solitum. Fictiles in fastigio templi ejus quadrigas, de quibus sæpe diximus. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in vrbe retinet. Hæ enim tum effigies deum erant laudatissimæ. Hæc sunt verba Plinij: in quibus nescio an lector mendum animadverterit. Ego sane locum suspectum habeo, vt ita legitur Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia ptotypa vocavit. Postea ectypa fecit. Hinc & fastigia

 templo-

templorum orta, propter hunc plastæ appellati. Vtrumque hoc falsum est, inde fastigia templorum orta, & a Dibutiade plastas appellatos. Et falso hoc autori ascribibitur. aliud enim significare voluit. Nempe, Dibutiadē primum fastigiis templorum fictilia signa imposuisse. Extremæ enim imbrices fastigio incumbunt, à quibus per colliquias stillicidiorum aqua in compluvium deijcitur. Qua igitur imbrices fastigio incumbebant, ibi signa collocabat Dibutiades, & qui postea sequuti sunt. Plinius lib. xxxvj. cap. v. Pantheum decoravit Diogenes Atheniensis, & caryatides in columnis templi ejus probantur inter pauca operum, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Inde igitur quod plastes primus fastigia ornasset, obtinuit vt fastigia ornata figuris plasta dicerentur. Locus igitur paucis mutatis sic legendus est. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa vocauit, postea idem ectypa fecit. Hinc fastigia templorum ornata, propter hunc plasta appellati. Sic enim lectio perspicua erit. vnde hoc discemus, quod alibi nusquam reperitur, fastigia signis ornata plasta vocari. cujusmodi est illud fastigium ædificij recentioris in Capitolio, quod ornamenti genus beneficio Plinij, nostra opera restituti, post hac exprimi poterit vno verbo. Hoc volebam lector nescius ne esset. Sed quia imbrices, & imbricata sunt conjugata, rogat Vitruvius vt se aspiciam. Vitij enim aliquid esse, vbi de imbricato opere loquitur lib. 2. cap. 8. Et sane toto eo capite perlecto vnius tantum literulæ mutatione locum laborare animadverti: male enim incertum, pro insertum legitur in duobus locis. Nolim lectorem pigeat integrum caput perlegere,

legere, quum breve admodum sit. Structurarum inquit, genera sunt hæc, reticulatum, quo nunc omnes vtuntur, & antiquum, quod insertum dicitur. ex his venustius est reticulatum, sed ad rimas faciendas ideo paratum, quod in omnes partes dissoluta habeat cubilia, & coagmenta. Inserta vero cementa alia super alia sedentia, inter seque imbricata, non speciosam, sed firmiorem quam reticulata præstant speciem. Hactenus locus satis indicat structuræ genus insertum dici, quum cementa alia in alia inseruntur, inter se veluti imbricata. Cementa enim sic posita efficiunt imbricis speciem, in quam pars quædam tertij cementi inseritur, vt in lateritia structura fieri videmus. Inde structuræ genus insertum dicebatur. Sed vnde digressi sumus, ad plasticem redeamus, quam non immerito Pasiteles matrē statuariæ, sculpturæ, & cælaturæ esse dixit. quippe quæ ab ea tanquam a surculo prodeant, vt idem Plinius alio loco docet de Zenodoto illo scribens, qui Aruernis immane illud Mercurij simulachrum immenso pretio per annos decem finxit pedum CCCC; nisi potius quadraginta pro quadringentorum legimus, quum error ex vocum similitudine facile obrepere potuerit. Lector enim secum putet molis immensam altitudinem. Imo proculdubio ita legendum est vt dico. ex verbis enim Plinij apparet simulachrum illud artis experimentum dumtaxat fuisse, & tanquam meditationem majoris cujusdam operis. ait enim, quum artem satis ibi approbavisset, Romam accitum à Nerone destinatum illius Principis simulachrum colosseum fecisse CX. pedum longitudine. Quis enim credat, quum Aruernis quadringentorum pedum simulachrum fecisset, de hoc altero longe minore cogitasse

tasse postea Neronem. At quem Principem? tumidum, vanum, prodigum. Sed & colossus ille Rhodiorum septuaginta cubitorum tantum fuit, qui terræmotu prostratus, jacens etiam miraculo fuit. Profecto non est librariis pronior in errorem lapsus, quam vbi occurrunt numeri, qui tum notarum, tum enim vocum similitudine sæpe fallunt. Ejusmodi multa scripturæ vitia detersimus in ijs quæ edituri sumus de notis numerorum. Quod igitur scribit Plinius omnem amplitudinem statuarum ejus generis vicisse Zenodorum, de simulacro Neronis intelligendum est, quod colossum illum Rhodiorum superabat, quum fuerit Neronianus longitudinis ped. Cx. Rhodius vero lxx. cubitorum, qui CV. pedes tantum efficiunt. Omnes igitur statuas molis magnitudine superavit destinatū illud Neronis simulachrum, quod Plinius se vidisse testatur, simul admiratum non modo ex argilla similitudinem insignem, verum & ex parvis admodum surculis, quod primum operis instar fuit. Potuit igitur sola plastice spectantium oculos tenere. & in admirationem adducere. Nec mirum: colossorum enim audacia primum in argilla spectata fuit, & ars in ea tota perspecta, vt nihil amplius, præter æris fusionem, & emendationem accedere posset. Imo nec marmori manus audeat admovere artifex, nisi prius, quod totius operis instar sit, ex argilla proplasmata formaverit: interdum plura, vt quod in singulis maxime probaverit, id sibi imitandum proponat. Atque ita ex iis surculis surgit opus. Recte enim Pasiletes plasticen matrem statuariæ, & sculpturæ esse dixit. Quocirca cum in his omnibus summus esset, nihil vnquam fecit antequam finxisset. & multi alij egregij pictores idipsum
facti-

factitarunt fælici admodum successu. In toreaumate enim videre licet, quemadmodum extremæ lineæ figurarum desinant, quid lateat, quid cerni possit, quomodo vmbrę sint a lumine dividendę, quæ partes corporis recedant, quę emineant. Quod deniq. natura fictori est, id fictor est pictori. Nec piguit nobiles artifices terram manibus tractare. si quidem olim fictiles Deorum imagines fuerunt laudatissimę. Fuit Iovis in Capitolio à Tarquinio dicata, fictiles in fastigio templi quadrigę, fictilis Hercules qui à materia nomē in vrbe sortitus est. Quin & fastigia templorum in vrbe fuere crebra, mira cælatura, & arte. Cæterum Dubitiades ille, qui primus hominis imaginem gypso è facie ipsa expressit, ceraque in eam formam infusa emendare instituit, artem aperuisse videtur, hoc enim erat huic rei caput. Sed nec tantum excipiendis formis vtile fuit gypsum; quinetiam exscalpēdis cælaturis materia admodum oportuna semper visa est, sed fragilis. Vsus ejus in Gallia frequens est, & quondam fuisse nomen indicat, *plastre* enim proculdubio à plastice dicitur. Plinius autor est, antiquos statuas bitumine pinxisse, & deorum dumtaxat simulachra primum fieri solita. A diis inquit, ad homines statuarum honos translatus est, si qua illustri causa perpetuitatē mererentur. Primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiæ, vbi omnium qui vicissent statuas dicari mos erat: eorum vero qui ter ibi superavissent ex membris ipsorum similitudines expressas, quas iconicas vocabāt. In Italia statuarum vsus antiquissimus est. argumento est Hercules ab Evandro sacratus, vt fertur, in foro Boario, triumphalis vocatus. Regum etiam statuæ in Capitolio fuerūt, vt Tarquinij Prisci. Sibyllæ etiam tres juxta

majores factæ sunt. Demum eo evecta est artificum audacia, vt colosseas imagines instar montium facerent, immenso prætio. Primum quidem diis tantum, ejusmodi fuit in Capitolio Apollo XXX. cubitorum CL. talentis factus Fuit in campo Martio Iupiter à Claudio Cæsare dicatus. Fuit & Tarenti XL. cubitorum, opus Lysippi. Quos omnes superavit magnitudine colossus ille Rhodiorum Soli dicatus, quem Chares lydius xij. annis effecit CCC. talentis: cujus altitudo fuit lxx. cubitorum. Fuere centum alij minores in eadem vrbe. Præter hos Deorum quinque, quos Briaxis fecit. Fecit & Zenodorus in Galliæ civitate. Aruernis Mercurium quadragenum pedum, sic enim legendum esse docuimus. At tametsi hujusmodi statuæ propriæ essent Deorum, eo discrimine sublato principes ijsdem honorari voluerunt quinimo, vt jam ostendimus, statuas omnes quot olim fuisse traduntur, magnitudine superavit illud ingens simulacrum Neronis, quod insaniæ modum imposuit non arti, quæ etiam ultra has metas progressura erat si Principis itidē vesania potuisset. Alij contra exilibus operibus laudem quæsierunt, vt Myrmecides cujus quadrigam cum agitatore cooperuit alis musca. & Callicrates cujus formicarum pedes, atque alia membra pervidere non erat. Theodorus etiam cum se ex ære fudisset, præter similitudinem mirabilem, hoc etiam in eo opere commendabatur, quod dextrá limam teneret, læva tribus digitis quadrigulā tantæ parvitatis, vt totā eam currumq. & aurigam integeret alis simul facta musca. Pomponius Gauricus in libro de sculptura annotavit, statuas quæ intra humani habitus mensuram fierent, signa vocari: cubitales autem, aut cubito minores sigilla: pariles,

 quum

quum ejus qui exprimitur ſtaturam referunt: magnas vero quæ intra ſeſqui alteram rationem ſtaturæ erant: maximas, quę parilium triplæ, aut eo majores eſſent. Addit Philander pariles dari ſolitas bene meritis, ac ſapientibus viris, magnas vero Regibus, & Imperatoribus, maximas autē dijs, & Heroibus; quamvis eas Reges & Imperatores uſurparint. Sed viderit Gauricus an huic obſervationi fidem adſtruere poſſit, quum aperte dicat Plinius primum tripedaneas ſtatuas in foro poſitas benemeritis, quod ea menſura honorata tunc eſſet, quum & ejus mēſuræ quædam adhuc in vrbe ſpectentur deorum ſigna antiqua, ipſius etiam Iovis in palatio Illuſtriſſimi Cardinalis Medicis, & celebriora ſigna deorum quæ hic nobis videre contigit. Excedunt quidem communem hominum menſuram, ita ſuadente ratione optices, vt in loco ſuperiore collocata parilia videri poſſint, cum aliquid ſemper diſtantia intercipiat. Sed Antinoi qui eſt in Vaticano, eadem ſtatura eſt atque Apollinis. Statuæ autem Alexandri bucephalum domantis quæ ſunt in monte Quirinali, majores ſunt omnibus ſignis deorum gentilium, quę in Vrbe extant. Dearū enim ſtatuę fere omnes quas hic vidi, non longe diſtant a communi mulierum menſura. Contra Sabinæ quæ ſunt in eodem palatio, duplo, aut eo amplius hanc menſuram excedunt. vt & Niobe quę ibidem ſpectatur. Itaque neſcio vnde ea venerint in mentem Gaurico. Hoc vero non prætereundū, quod Philāder annotavit: Statuas quæ diis fiunt, vocari εἴδωλα quæ heroibus ξόανα, quæ regibus ἀνδριάντας, quæ ſapientibus εἴκελα, quæ benemeritis viris βρέτεα. Alia eſt differentia ſtatuarum, quam noſſe operæpretium eſt. Aut enim naturæ varietatem perſequitur artifex, aut quod in

natura

natura perfectum est. Ille rem imitatur vt est; hic difficilius quiddam persequitur. Quamquam enim perfecti vna tantum est species, in ea assequenda præcipua laus est. Fugit enim imperitum vulgus, nec oculis investigari potest, nisi ratione præeunte. mille enim species objicit persequenti, omnes indiscretæ fere similudinis, quarum fucus non nisi a ratione deprehenditur. Hæc formas omnes ad symmetriæ normam exigit, vt cujusq. fuerint sexus, ætas, dignitas, mores. In aliis forma quadrata probatur, in aliis gracilis. in quibusdam torosa, in aliis tenera. in quibusdam obesa, in aliis exhausta. Nec omnes eadem positura decet, non idem vultus. vnde infinita propemodum varietas formarum prodit. Ad quas discernendas opus est artifice exercitatissimo, arte instructo, & judicio præstanti. Formæ igitur à natura præscriptæ fuerunt fictori, materia non item. Ejus enim indifferens semper fuit electio, cum ex qualibet tractabili materia nobilia opera facta fuerint. vt ex argilla, ex metallo, ex ebore, ex lapide, ex ligno. Ex metallis, æs maximè oportunum visum est, & quia parabile, & quod facile tractari possit. Ad statuarum vsum temperabatur tertia parte æris collectanei, additis plumbi argentarij pondo duodenis ac selibra in centenas æris, ita temperatum regulare dicebatur. Fuit & alia temperatura tenerior, formalis dicta, injecta igitur plumbi decima portione, & argenti vicesima. Temperabatur etiam ternis, aut quaternis libris plumbli argentarij. idque in olla, vnde ollaria temperatura. Ægineticum à temperatura nomen, & laudem invenit, quamquam ibi non nasceretur. maximè vero Maronis operibus nobilitatum, quod eo vteretur, vt deliaco Polycletus. Color etiam metalli hac temperatura

mutabatur in eum qui Græcanicus dictus est. Sed & præclarissimæ Vrbis excidio maxime nobilitatum est æs quod capta, & incensa Corintho casus miscuit, tanta circa id priscorum affectatione, teste Plinio, vt plærique elegantiores ementito nomine pro Corinthiis statuas ostentarunt artificum qui ante captam Corinthum decessissent. Ejus quatuor genera discernit. Candidum ad argenti colorem proxime accedens. Alterum auri specie nobile. Tertium in quo nullũ prævaleret, æquali omnium temperamento. Et quartum jocinoris colorem referens, vilius Corinthio, sed Deliaco, & Ægynetico pretiosius. Sed nec argento, & auro puro pepercerunt artifices. Fuit enim Romæ argentea Augusti statua, cum & longo ante tempore in triumpho Pompeij Pharnacis quoque argentea translata fuisset. Et item alia Mithridatis Eupatoris Signa item aurea Minervæ, Martis, & Apollinis fuerunt. Auream statuam nulla inanitate, qualis nec exstare vlla antea visa rebus Parthicis diripuit Antonius. Auream sibi Gorgias Leontinus primus omnium Delphis in templo posuit. Sed tamen argento & auro nulli artifices inclaruerunt, ære & marmore multi. Marmoris varias species enumerat Plinius, quarum descriptiones lector ex eo petere poterit. De artis hujus origine idem Plinius autor est cum Olympiadum origine cœpisse. Primos autem omnium inclaruisse Dipoenũ, & Scyllum Cretenses, Olympiade circiter L. ambos Apollinis oraculo nobilitatos. Cum enim iis Sicyonij deorũ quorundã simulacra locavissent, injuria questi infecto opere abierunt. Sed cum Protinus Sicyonios fames & sterilitas invasissent, cõsulentibus oraculum ecquis finis malorum futurus esset Apollo respondit, si Dipoenus, &

Schyllis

Scyllis deorum simulacra perfecissent. Post hoc Bupalus & Anthermus Chij Olymp. lx. claruerunt, adeo sibi suæ artis cōscij, vt iis quæ in Delo fecere subjicerent non vitibus tantum censeri Chium, sed & filiorū Anthermi operibus. Romæ etiam tēporibus Augusti signa eorum celebrabantur. Et tamen ars in dies excolebatur. vt demū eam Phidias Olymp. lxxxiij. aperuisse, ac demonstrasse dicatur, Polycletus vero consumasse, ac erudiisse Olympiade lxxxvij. Idque vel in eo maxime apparuisse, quem artifices canonem vocabant, lineamenta artis ab eo petentes velut, á lege quadā. Hic etiam primus excogitavit vt vno crure signa insisterēt. Sed & hic corpora fecit quadrata, & omnia pene eodem exemplo. Sequutus deinde Myron, de quo Plinius his verbis. Primus hic multiplicasse varietatem videtur, numerosior in arte quā Polycletus, & Symmetria diligentior: & ipse tamen corporū tenus curiosus animi sensus non expressit. capillumq. & pubem non emendatius fecit quā rudis antiquitas. Lysippi propriæ videntur argutiæ corporū in minimis quoque custoditæ. Hæc Plinij verba ostendunt artē ad summum nondū pervenisse. Itaque & Mironē à Pythagora Rhegino superatum fuisse dicit, & à Leontio. Mirū cum iam artem Phidias aperuisset, & demonstrasset, Polycletus consummasset, Myron & ipse plura cōtulisset, nondū tamen Symmetrię partes impleri potuisse, non sensus animi exprimi, nec capillū satis accurate. Primus enim post eos Leontius capillū diligētius expressit, & nervos, & venas. Lysippus vero, præterquam quod capillū diligentius imitatus est, plurimū artē & ipse provexit, capita minora faciendo quā antea solerēt, & corpora graciliora siccioraq. , per quæ proceritas signorū major videretur.

Euphra-

Euphranor primus dignitatem heroum expressisse videtur,& vsurpasse Symmetriam, qui floruit Olymp. ciiij. cum Praxitele. Hæc si vt propria recentiores isti vindicent,mirum in quo antiqui tantopere excellere potuerint. In quibus est Phidias nulli veterum postponendus. Si enim hæc omnia ignoraverit,ne inter mediocres quidem artifices censeri debuit, nec ejus opera probabilia videri. Sed vt sua cuique laus tribuatur,æquo hic lectore opus est. Enimvero cum docere vellet Plinius artem ad summum pervenisse,nec ullum tamen artificem reperire posset qui omnes numeros implevisset, recenset in quo singuli maxime claruerint. Hic Symmetriæ studiosior,ille varietate fœcundior, animi sensus alius expressit,alius in capillis exprimēdis superavit,cum in singulis his alij paulo negligentiores,operis tamen vniversitate præstarent. Et sane infœlicis ingenij est in omnibus vinci. contra in omnibus excellere plusquam humani. Perfectæ igitur & consummatæ artis exempla sunt hæc,non artificum invicem justa comparatio,vt sciat lector quid in singlis æmulari debeat,non quid in singulis damnare. Nec tamen in omnibus adeo insudabit, vt nihil vnquam satis absolutum putet:nunquam diligentiæ finem faciens, vt Callimachus ille semper calumniator sui, nescius modum adhibere diligentiæ,ob id Cacizotechnos appellatus. Cuius operibus alioqui laudandis,gratiā omnem diligentia nimia abstulit. Quo vitio etiam Sillanion laboravit,alioquin & ipse clarus artifex, sed suorum operum iniquus judex. qui crebro etiam perfecta signa frangebat,sibi ipsi non satisfaciens. Quod etiam vitiū Apelles modeste in Protogene notavit. in cæteris omnia sibi cum illo paria esse dicens, aut illo meliora.

Sed

Sed me jam longius digressum Apollonius, & Tauriscus revocãt, insignes artifices ambo, nec raptim transcurrẽdi. quorum adhuc exstat, imo vivit, opus nobilissimum in palatio Illustrissimi Cardinalis Farnesij, vt vel ex Plinij descriptione facile manus agnoscãtur, Zethus & Amphion, & taurus, vinculumque ex eodem lapide, à Rhodo advecta, artis & naturæ certamen. Ejusdem etiam Apollonij exstat in Vaticano corpus, capite, brachiis, & tibiis truncatum, ex marmore. quod fragmentum nulli cedit operum antiquorum quæ extant hodie Romæ. Basi nomen autoris inscriptum est. Laocoontem autem illum quis saltem fama non novit? quod etiam dum in Vaticano artis miraculum ostentatur, spectantibus horrorem incutiens, artis statuariæ cum poëtica certamen, & vtriusque cum ipsa natura, palma dubia. Quantum enim Virgilius carmine, tantum isti marmore contendunt. Stupendum opus, ex vno lapide, parens, & liberi, horrendi draconum nexus, patris angustiæ, liberorum gemitus expressi opus inquit Plinius, omnibus & picturæ, & statuariæ artis præferendum, quod de consilij sententia fecerunt summi artifices Agesander & Polydorus, & Athenodorus Rhodij. Sunt etiam in eodem septo alia probatissima signa. Apollo ille arcum tenens emissa sagitta, & Antinous eximiæ pulchritudinis. Primores illos artifices alij sed obscuriores æmulati sunt. Phidiam Alcamenes, Critias, Nestocles, Hegeas, Scopam Briaxis, Timotheus, Leochares, qui pariter cum illo Mausoleum cælarunt, vt manus etiam certarent. Telephanes, alioqui obscurus, æquabatur Polycleto, Myroni, atque Pythagoræ, artificum suffragiis. Cephisodorus Praxitelis filius, rei, & artis ejus hæres. Comparabantur etiam artifices

S operum

tum imitatur cælatura, ab eminentioribus primum incipiendo, quæ longius a ſuperficie tabulæ recedunt, ab iis ad depreſſiora, & minuantia manus acclivis delabitur, ad planam vſque tabulæ ſuperficiem, molliter in extremas lineas deſinente ſumma operis: vt quod fugit potius exiſtimare, quam deſiderare contingat. Sed argento & auro cælando compendiaria artis ratio excogitata eſt. In laminas ducto primum metallo, ſtyli cuſpide paulum retuſa ex altera parte tabulæ forma procuditur, vt in averſam partem ſurgat opus. diverſa prorſus ratione ab ea quam modo explicavimus. hic enim a depreſſioribus ad eminentiora paulatim ſurgit artificis manus; in illa contra ab eminentioribus ad depreſſiora. Vtroque genere veteres argento cælaſſe comperio. Anaglypta primum in aſperitatem excidendo, vt ex Plinio oſtendimus. idque ad vaſa & pocula, & ſi qua fuerunt ejuſmodi. Vel laminas in operimenti vſum tenuando cruſtarum inſtar. vnde & Teucro de quo idem Plinius xij, cap. lib. xxxiij. meminit, cruſtarij nomen inditum eſt ab artificio. Hoc operis genere milites vaginas, & baltheos ornabant, cum ebur faſtidiri cœptum eſſet. Sed & hujus ornamenti duplex genus fuit: Deliacum, ex tenuibus cruſtis altera parte cavis, altera turgentibus. Punicum, quod ſolido operé fiebat, nulla ſubtus inanitate. Lectos vero mulierum inquit autor, jampridem totos operiri argento, & triclinia quædam, quibus argentum addidiſſe primus traditur Carvilius Pollio Eques Romanus; non vt operiret, aut Deliaca ſpecie faceret, ſed Punica. Cæterum cùm auro, & argento nullo diſcrimine veteres cælaverint, miratur Plinius auro inclaruiſſe neminem, argento plurimos. Laudatus eſt in primis Mentor:

Hunc proxime æmulati sunt Acragas, Boethus, & Mys, proximi ab his fuere Calamis & Antipater: quippe Satyrum in phiala gravatum somno collocavisse, verius quā cælavisse dictus est Stratonicus. Laudatus etiam Cyficenus Tauriscus. Item Ariston, & Eunicus Mitylenei, Hecatæus, & Praxiteles, alius ab illo qui inter sculptores. Posidonius Ephesius, Lædus Stratiates, Zopyrus, qui Areopagitas & judicium Orestis fecit, pondo xij. ęstimatum, & Pithias cujus binæ vnciæ xx. venierunt. & Teucer crustarius, qui eam famam habuit. Præter hos Ariston, idem statuarius. Lesocles, Prodorus, Pithodicus, Polignotus pictores. Marmore Scopus, Briaxis, Timotheus, & Leochares cælarunt. Diogenis esse suspicor quæ sunt in porticu Panthei. Ligno divinus ille Alcimedon claruit, famam ęternā Virgilij versibus consequutus. Sed & statuarij omnes cęlarunt. Nam Phidias scuto Minervę quam fecit Athenis vel maxime laudatur. in quo referente Plinio in eodem loco, pręlium Amazonum cælavit, in tumescente ambitu primo. ejusdem cōcava parte deorum, & gigantum dimicationem. In soleis vero lapitharum, & centaurorum. In basi genesim deorum. In numismatibus etiam priscorum manus veneramur, ætates etiam artificum discernimus, artis progressum, & interitum notamus. Nam vt de Romanis loquar, vetera illa consulum numismata inter artis initia quam rudem admodum speciem præ se ferunt. Ab Augusto vero integro sæculo ars claruit. Rursum ignorantiæ caligine demersa gratiam omnē amisit. Quamquam Plinius longe ante sua tempora cælaturam exolevisse scribat, cum laudatos illos artifices recensens, Teucrum crustarium vltimum faciat. Et jam suis temporibus scribat,

bat, artem sola vetustate censeri solitam, usque adeo attritis cælaturis, vt figura discerni non posset, operis tantum autoritas constaret.

DE GEMMARVM SCALPTVRA.

GEmmis imagines cælantur, aut scalpuntur. Cælatæ dicuntur, si e plana superficie opus emineat. scalptæ contra si opus refugiat. cujus tamen forma excipi possit cera, vel alia facili materia. Vtroque genere veteres inclaruisse, vel quæ adhuc supersunt eorum opera testantur. Ex gemmis, achates maxime semper opportuna visa est cęlaturæ, propter colorum varietatem, qui arte naturam informante incurrunt plerisque locis, tam aposite quo trahit eos ingenium artificis, vt asciti potius quã innati videantur. natura etiam ipsa in his colorum varietatibus disseminandis, ita interdum ludente, vt picturam vicissim æmulari videatur vt in gemma illa Pyrrhi, in qua novem Musę, & Apollo citharam tenens spectabatur, non arte, sed sponte ita discurrentibus maculis, vt Musis quoque singulis sua redderentur insignia. Sunt etiam interdum in achate variæ zonę transitu colorum mirabiles: ex quibus aliæ, atque aliæ superficies cælatæ dant varios colores. Gemmis scalptis annulis inclusis veteres signabant, vt Augustus Sphynge, postea imagine Alexandri Magni. Augusti vero imagine principes post eum signarunt, Mecænas rana, Sylla, Iugurtæ traditione, Pompeius triumphis. Magi vero scalpturas quasdam reconditioris, vt aiunt, sapientiæ ostentant. Alij vero ad oblectationẽ tantum hujusmodi gemmas in dactyliothecis etiam non asservant. Adamas suis

opibus tantum commendari voluit; non arte, non figura vlla ascititia, hac quoque parte indomitus. Hodie talis futurus, nisi artificum solertia in adamantē ipsum adamantem acuisset. quo invento indomita illa naturæ vis, ferri & ignis contemptrix suis viribus excisa est. Itaque artificum manibus tandem parere didicit, adeo nihil labor improbus pervincere non potest. Olim innotuerat, alio adamante perforari posse: hoc levi vulnere cognitum est posse etiam domari. Omnium qui olim cælarunt, scalpseruntve probatissimus habitus est Pyrgoteles, Alexandri Magni judicio, qui vetuit ab alio se in gemma scalpi quam à Pyrgotele: quo præiudicio primam laudem apud posteros omnium suffragiis adeptus est. Proximi à Pyrgotele fuere Apollonides, & Cromius. vidimus Amethystō vnciali magnitudine, Apollonidis manu scalptam: in ea effigiem Dianæ, opus adeo partibus absolutum, vt nihil supra. Artificis nomen adscriptum est, tam exilibus literis, vt fere visum effugiant. Est ea gemma Horatij Tiguri, insignis & ingenio, & animi candore viri. Famam etiam habuit Dioscorides, qui Divi Augusti imaginem expressit, qua postea principes signabāt. Similem, si non eandem cælaturam habet Heroaldus medicus Regius, naturę pariter & artis bonus existimator. Vidi etiam Mercurium ejusdem Dioscoridis manu exscalptum ex Sarda gemma, cui artificis nomē ad scriptum est. Ejus mihi copiam fecit idem qui & Dianæ illius Apollonidis. postea cœpit ars in pejus ruere, nec quisquam exinde repertus est qui priscos illos æmulatus est.

Illustrissi-

ILLVSTRISSIMO ET REVERENdissimo D. AMNAE. Duci de GIOIOSA, Franciæ Pari, & Ammiralio.

LVDOVICVS DEMONTIOSIVS.

DE sculptura, & pictura germanis artibus scripsi Romæ, id est in harum artium celeberrimo Gymnasio. non vt artem docere, quam nemo vnquam tam bene verbis illustraverit, atq. recentiores isti penicillo. quorum manus cum veterum solertia certare iudicaverit, qui Michaelis Angeli, Raphaelis, & aliorum opera, contulerit cum iis quæ Plinius de veterum illorum arte prodidit. Tametsi quædam in ea lateret præstantia, quam nemo vnquam scribendo potuit exprimere, Apelles vno verbo Venerẽ appellabat, qua vna præstabat cæteris pictoribus. Aliane fuerit ab ea, quam Raphael ille Vrbinas, & alij nonnulli huius seculi clari pictores sua arte complexi sunt, nihil ausim asserere, horum exstãt opera, illorum leguntur, & leguntur plerisque locis corrupte. Quocirca vt justè comparatio fieri posset & temporum, & artificum, visum est antiquæ artis lineamenta, quæ exstant apud eum autorem jam penefugientia, restituere: labes quas quibusdam locis temporum injuria asperserat, hac veluti spongia detergere: Ac denique hanc tabulam instar tot nobilium operum, quæ jamdudum tempus absumsit; observantiæ, & obsequij erga te mei tibi momimentum dicare.

DE

DE PICTVRA.

De pictura arte illa nobili dicendum est, quæ tam fœlici successu poësim æmulata est, vt pariter oculos atque illa aures tenuerit. affectus vtraque movens, vtraque parem semper sibi licentiam arrogans. Hujus artis initia sunt incerta. Ægyptij sex millibus annorum antiquiorem faciunt quam Græci, vana antiquitatis jactatione. Græci alij Sicyone, alij apud Corinthios primum inventam esse prędicant, rudibus primum initiis: nempe vmbra hominis lineis in parietibus circumscripta. vnde prima lineamēta ducere, vno verbo adumbrare dicimus. Hujus inventionem adscribunt alij Philocli Ægyptio; alij Cleanthi Corinthio. Sed primi teste Plinio exercuere Heridices Corinthius, & Thelephanes Sicyonius, sine vllo colore. jam tamen spargentes lineas intus, quæ magis admonerent quam ostenderēt. Ideo & quos pingerent adscribebant. Cleophanes Corinthius primus invenit eis colorem addere testa trita. & jam tum pictura in duo genera discreta est, in liniarem videlicet, & coloratam. Sed linearis vacua est, aut plena. Vacua, quæ extremis tantum lineis constat. Hujus sunt dispositio & symmetria; & tertia, quæ nomē Latinum non habet, optice, quam Plinius mensurarum nomine significavit. Dispositio est partium singularum situs, & recta collocatio. Symmetria commensus partium sibi invicem. Optice earundē pro varietate situs, & posituræ, dissimilis & inæqualis delinetio. De dispositione & mensuris Plin. cap. x. lib. xxxv. vbi de Apelle sic scribit. Fuit autem non minoris simplicitatis, quam artis. nam cedebat Amphioni de dispositione.

ſitione, Aſclepiodoro de menſuris, hoc eſt quantum quid à quo diſtaret. Sed adduci non poſſum vt credā autorem ita ſcripſiſſe, quinimo quędam hic tranſpoſita eſſe puto, aut ei falſo adſcripta. Nam quantū quid à quo diſtaret ad partē illam graphices quam Plinius proprio nomine diſtingens à cæteris, diſpoſitionem appellat, referendum non eſt. Exempli gratia, in architectura diſpoſitio linearis oſtendit quo quidque loco ponendum ſit, quantum item quid à quo diſtare debeat. vt quo intervallo columnæ ſint collocandæ, quo item reliqua. Deinde ad Symmetriam omnia ſunt exigenda. hæc pro quantitate ædificij oſtendit partiū ſingularum commenſum. Demum totius ædificij menſuræ ad opticen revocandæ ſunt. nec jam vna menſura eſt, ſed infinitæ in vnū punctum coëuntes, à quo totius optices ratio pendet. Hęc ita habere ex Plinio oſtendo, cum trium harum partium graphices diverſis locis meminerit. Quod ſi menſurā à diſpoſitione ſejungamus, nec curet amplius diſpoſitio quantū quid à quo diſtare debeat, ſiſcitari velim quę ſint diſpoſitionis partes? Nam ſi ædificiū aliquod delineandum ſit, occurrit primum illud, quantum ſingulæ partes invicem diſtare debeant. Si quis figuram hominis inſtituat, eadem cura ſolicitat aggredientē. Tribuamus hoc menſuris, quid tandem diſpoſitioni ſupererit? Menſura nomen generis eſt, & diſpoſitioni, & ſymmetriæ pariter inſerviens. Sed quatenus ſpeciem diſtinctam conſtituit, ex propriis menſuris conſtat, coëuntibus lineis in punctum. Et ſane ſi mēſuras in genere intelligamus, eas Geometria ſibi vindicabit: nec eſt cur architectura eas ſibi arroget. Sed quid diutius hic moror? diſponere quid aliud eſt quā ſuis locis ſingula ſtatuere? Symmetriæ pro-

versa multitudine colligi posset. Quocirca dicere solebat ab aliis homines factos quales essent, à se quales viderentur. Apelles sibi diffidens admoneri volebat. proponebat enim in pergula opera absoluta, ipse latens auscultabat, si qua forte vulgus improbaret. Symmetriā primus in pictura servasse fertur Parrhasius. Tertia graphices pars optice. Plinius inopia Latini sermonis ei nomē non tribuit, sed quę sint ejus partes satis explicat, vbi de Parrhasio cap. x. lib. xxxv. Confessione inquit artificū in lineis extremis palmam adeptus est. Hæc est in pictura summa subtilitas, corpora enim pingere, & media rerū, est quidem magni operis, sed in quo multi gloriam tulerint: extrema corporum facere, & desinentis picturæ modū includere, rarum in successu artis invenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, & sic desinere vt promittat alia post se, ostendatque etiam quæ occultat. His verbis Plinius opticen descripsit, tametsi locum non prorsus bene habere suspicor. nam verba illa extrema corporum facere, & desinentis picturæ modum includere, rarum in successu artis invenitur. sic malim legere, extrema corporum facere, & desinentis picturæ modo illudere, rarū in successu artis invenitur. Nam desinentis picturæ modū includere quid sit nescio; sed desinētis picturę modo spectantibus illudere, hoc artis est. Hoc vt præstet artifex primum observare debet, quantum quid a quo distet, totius operis in plano configuratione. Obscuris deinde lineis sursum ad perpendiculum erectis ad propositi puncti mensuram eas omnes exigere. habita in primis ratione quantum qualibet a puncto distet. Vnde patet in hac graphices parte præcipuum esse vsum mensurarum, sive prima operis in plano configuratio

ſpectetur, ſive operis adumbrata ſpecies (illā Ichnographiā Græci dicunt, hanc ſciographiam, Hermolaus Barbarus ſcenographiam) vel ſi opus ſit recedentes operis partes extremis lineis terminare. in quo prima laus eſt quantum ad integrum corporis ambitum deeſt, id ſenſim ita oculis ſubducere, vt deſinentis picturæ modo, ars ſpectantibus illudat. Artifici dictum ſat eſt de graphice nobiliſſima picturæ parte. In qua neſcio an quicquam vtilius juventuti proponi poſſit, quo erudiatur. Et Græci in hac ſententia fuerunt. Quocirca inquit Plinius, accedente Pamphili egregij pictoris autoritate effectum Sicyone primum, deinde etiam in tota Græcia, vt ingenui pueri ante omnia graphicen, hoc eſt picturam in buxo docerentur, recipereturque ea ars in primum gradum liberalium. Semper quidē honos ei fuit, vt ingenui eam exercerent, mox vt honeſti, perpetuo interdicto ne ſervitia docerentur Hæc ſunt verba Plinij, cujuſdam imperiti gloſſemate interpolato, qui graphicen picturam interpretatus eſt, ſpeciem pro genere accipiens. Quocirca hanc interpretationem, vt Plinio indignam rejicimus. Graphice plena fit lineis intra figuram deſcriptis. primi omnium Aridices Corinthius, & Telephanes Sicyonius lineas intus ſparſerunt. Ars deinde exculta fuit, noſtris quidem temporibus vſque adeo, vt picturæ coloratæ effectus in exprimendis vmbris, & luminibus æmuletur. Oſtendit enim contracta, & projecta, cava & intumeſcētia, & quicquid deniq. colores præſtare poſſunt, idipſum præſtat graphice. Nunc de pictura colorata videndum eſt. Hujus tria genera conſtitui poſſunt, vnicolor, bicolor, tricolor. primi generis autor fuiſſe perhibetur Cleophanes Corinthius, qui primus invenit figuras teſta trita colorare,

colorare, quæ prima artis incunabula fuerunt. Qui deinde sequuti sunt cinnabari pinxerunt, & Ephesio minio, quod derelictum est, quia curatio magni operis erat, & quia nimis acre, vt ait Plinius. Ideoque transiere ad rubricam, & sinopidem. Spargebantur autem intus lineæ, in quibus præcipua laus erat. Sed & pluribus etiam coloribus seorsum positis monochromata pinguntur. quo genere picturæ pinguntur etiam nunc folia lusoria variis coloribus, idque membranis fenestratis. Nihil enim interest siue vnus, siue plures colores adhibeantur, modo sint distincti, & puri. Nam hoc picturæ genus inter monochromata censendum esse, Plinij verba ostendunt quę sunt cap xj. lib. xxxv. Pingunt inquit, & vestes in Ægypto, inter pauca mirabili genere. Cādida vela postquam attrivere illinentes, non coloribus, sed colorem sorbentibus medicamentis Hoc cum fecere, non apparet in velis, sed in cortinam pigmenti ferventis mersa post momentum extrahuntur picta. Mirumque, cum sit vnus in cortina colos, ex illo alius, atque alius fit in veste, accipientis medicamenti qualitate mutatus. Hoc cum Plinius inter picturæ genera recenseat, certū est ad monochromata referendum, cum ex figulis coloribus constet. ad bicolorem enim, ac tricolorem non possunt. Puris etiam coloribus pingunt occidentales Indi, cujusmodi liber vnus extat in bibliotheca Vaticana. Pictura bicolor effecit vmbrarum adjectione, vt corpora intumescere viderentur, & quasi solidescere. Hujus nusquam memini Plinium mentionem facere. à monochromate enim transit ad picturam numeris omnibus absolutā. Cum tamen nostris temporibus multa sint hujus operis exempla, in quibus nullo adjecto lumine, nihil ad

tabulam. Reverso Protogeni qua gesta erant anus indicavit. Ferunt artificem protinus contemplatum subtilitatem, dixisse Apellem venisse non enim cadere in alium tam absolutum opus. Ipsum tunc alio colore tenuiorem lineam in ipsa illa duxisse, praecepisseque abeuntem, si rediisset ille, ostenderet, adjiceretque hunc esse quem quaereret. atque ita evenit. Revertitur enim Apelles, sed vinci erubescens, tertio colore lineas secuit, nullum relinquens subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus, in portum devolavit, hospitem quaerens. Placuitque sic eam tabulam posteris tradi, omniũ quidem; sed artificum praecipuo miraculo. Addit Plinius: Consumptam eam constat priore incendio domus Caesaris, in Palatio avide ante nobis spectatam, spatiosiore amplitudine nihil aliud continentem, quam lineas visum effugientes. inter egregia multorum opera inani similem, & eo ipso allicientem, omnique opere nobiliorem. Recte Plinius si audita tantum retulisset. Sed cum addat, antequam incendio consumpta esset tabula, eam se avide contemplasse, spatiosiore amplitudine nihil aliud continentem quam lineas visum effugientes, pace tanti viri dixerim, si totus Argus fuisset, si totus Lynceus, lineas videre nõ potuisset quae nusquam erant. Vir in caeteris diligentissimus, hallucinatus est vulgi praejudicio. Cum enim fama esset, de lineis institutam disputationem inter nobiles illos artifices, & opus adhuc exstaret in ea tabula, eas videre visus est: alioqui se parum perspicacem crediturus. Sed qui de lineis initum fuisse certamen à claris illis artificibus dixerant, id aliorsum intelligebant, atque isti acceperint. Certum est enim, in pictura colorata nullum esse

prorsus

prorſus linearum vſum. Imo vitio dari, ſi lineæ appareant. Extremæ enim lineæ, qua parte vmbra deſinit, ei prorſus adhærent, & cum ea confunduntur. Quæ vero intus ſparguntur, ne ipſæ quidem ab vmbra ſeparantur. Sed nec qua lumen pictura recipit lineas vllas cernere eſt. Quod ſi ad graphicem ſpectemus, ne hic quidem video cur hæc ſubtilitas linearum tantopere commendetur in pictore: cum artificum judicio pictura linearis eo nomine nunquam laudetur; ſed id tantum ſpectetur, an graphice rerum effigies ſint adumbratæ. Nec intereſt tenuioribus lineis an craſſioribus. Imo de induſtria lineamenta craſſioribus primum lineis adumbrantur. Vidi enim multa autographa peritiſſimorum artificum, qui hoc fœliciſſimo ſæculo floruerunt, Michaelis Angeli Bonaroti, Raphaelis vrbinatis, Salviati, Polydori, Parmenſis, Titiani, aliorumque nobilium artificum, ſed neminem animadverti affectaſſe vnquam ſubtilitatem illam linearum. Itaque videndum eſt quod hujus celebris certaminis ſubjectum fuerit, & quod tantum artis ſpecimē, vt eo viſo, manus fama tantū cognitæ ſubito dignoſcerentur. Sed lectorem picturæ quadantenus peritū opto, aut qui ſaltē doceri velit. Huic ego rem vt eſt paucis exponam. Primum noſſe operæpretium eſt in pictura abſoluta colores ſingulos tribus differentiis tanquam gradibus diſtingui Luce, vmbra, & ſplendore. Sine luce nihil omnino cerni poteſt. Hæc quaqua verſus ſolidum opacum feriat, vmbram in parte oppoſita circumſcribit. Inter lucem & vmbram ſplendor ſpectatur, in lumine color dilutus eſt, in vmbra ſaturatus, in ſplendore coloris ſpecies cernitur; in majori luce non diſcernitur, nec item in vmbra intenſa, ſed opus eſt lumine moderato.

In luce

In luce enim intentissima color omnis candidus apparet. Quocirca in transfiguratione Christi omnia apparebant spectantibus Apostolis candida, propter lucis intentionem. Contra si lux remissior sit, ne tunc quidem discerniur colos. Quo fit vt ad ignis, aut lunæ splendorem rubeus color fulvus videatur, viridis ceruleus. Si verò vmbra intensior sit, omnia nigra videbuntur : adeo nisi moderato lumine species discerni nequit. Hæc Plinius optime exposuit in illo cap. v. lib. xxxv. Tandem inquit se ars ipsa distinxit, & invenit lumen atque vmbras, differentia colorum alterna vice sese excitante. Deinde adjectus est splendor alius hic quam lumen, quem quia inter hoc, & vmbram esset, appellaverunt tonum, commissuras vero colorum & transitus, harmogē. hæc Plinius. Cleonides autor est, tonum quatuor significare, pthongum, intervallum, locum vocis, & ejusdem tenorem. Et hodie etiam Musici indifferenter pro his quatuor vsurpant. Quoquo modo accipiamus, recte veteres splendorem appellaverunt tonum est enim splendor in pictura idem quod pthongus in Musica. & quēadmodum in musica proxima vocum solida intervalla per tonos progrediuntur, sic per hos etiam tonos colorū species. præterea vt in Musica locus vocis dicitur tonus, sic in pictura vbi coloris species refulget tonū dicemus. Denique etiam tenorem vtrobique recte appellabimus vbi mox inter acutum, & grave sustinetur. Et vbi color pariter inter lucem & vmbram subsistet. Cæterū in Musica tonus à tono semitonio distinguitur. in pictura color a colore harmoge. Semitoniū est transitus & commissura colorū. Harmoge igitur in pictura instar semitonij est. Adde, quemadmodum tonus in musica inæ-

V quales

quales partes dividi non potest, sic nec coloris splendorem ab extremis æquali interstitio distare; sed vmbram aliquanto latius excurrere instar semicircinij majoris: vt in corpore sphærico optica ratione demonstrari solet. Hæc cum Plinius optime novisset, miror eum non intellexisse, qua de re institutum fuisset certamen inter nobiles illos artifices, tametsi tabulam vidisset. Nam in lineis exprimendis certasse falsum ostendimus. cum & Plinius dicat penicilli opus fuisse. Atqui penicilli vsus nullus est in graphice. De sectione igitur lineę contenderunt. hoc est de scissura & transitu colorum: de commissura illa quam Plinius Harmogen appellat. Enimvero digna res est in qua pictor excellere studeat, non in lineæ ductu, quam si quis paulo subtiliorē pingere studeat, ne Apelles quidem ipse semel dividere possit. In harmoge vero, vt colorum, sic artis & artificis splendor elucet. Vt enim Musicum eum laudabimus, qui recte modulabitur distinctis intervallis, sic pictor qui colorū gradus pulchre distinxerit, & transitus eorum notaverit, ille quod summum est in arte assequutus erit. Cum igitur Apelles abrepto penicillo ex artis suę specimine à Protogene agnosci vellet, non figuram expressit; sed harmogen in colore notavit. Protogenes artem agnovit, sed artificis negligentiam notavit alio subinde colore interjecto: transitum qui duriusculus erat molliens. Æmulatio arti lænocinata est. erubescens enim Apelles vinci, commissuram ipsam secuit alio interjecto colore, adeo tenui, vt nihil supra. Ita de systemate picturæ dividendo certarunt summi artifices. Digna certe cura in quam toto pectore incumberent. Plinius igitur in his parum exercitatus, cum tabulam avide contemplaretur, videre visus est lineas,

neas, tametsi visum effugientes fateatur, quia scilicet nullæ prorsus erant. Ex his apparet, colores singulos in pictura absoluta tribus gradibus distingui, tono, luce, & vmbra: quorum bini harmogæ sociantur. Idcirco hanc tricolorem picturam dixi. Sed Plinius duo picturę genera tantum agnoscit, monochroma, & varium. Illi monochroma est, cum vnus tantum color tabulæ inducitur, vmbra tamen, & lux suis locis sparguntur. Quo picturæ genere claruit hoc sæculo in Italia Polydorus, cujus exstãt multa præclara opera Romæ, fœcundi admodum ingenii partus. Vidi etiam miniaturam ejusdem generis, tam accurate perfectam, vt in transitu colorum nihil desiderari posset. Idcirco hoc picturæ genus ad tricolorem picturam retuli. Bicolorem enim picturam dixi, cui ad colorem extensum in tabula nihil præter vmbram accederet. Vnicolorem vero, in qua colores singuli pari seorsum ponuntur. Itaque cum tria sint nobis picturæ genera, vnicolor, bicolor, tricolor. Plinius de tricolore tantum agit, cujus duæ sunt illi species, monochroma, & varium, cui nomen non tribuit. Idem Plinius nobis autor est; veteres quatuor coloribus dumtaxat pinxisse. ex albis melino, ex silaceis Attico, ex rubris sinopide Pontica, ex nigris atramento. Sed silaceus ille cujusmodi fuerit, nemo satis explicavit. Philander purpureum, & luteũ in vltimo interpretatur. Sed tamẽ neutrum hoc loco significari potest: cum ex quatuor illis coloribus quibus veteres illa nobilia opera factitarunt, vnum oporteat esse cæruleum. Certum enim est, in pictura minimum opus esse his quatuor coloribus, albo, nigro, rubro, & cærulco. Quorum mixtura cæteri omnes componuntur. ex albo & nigro cineraceus, ex rubro & nigro fulvus, ex rubo & cæruleo viridis. ex

hoc & rubro, luteus: ex albo & ceruleo cæsius: & ex his rursus alij innumeri. Hujus fœcunditatis causa est, quod quod ex quatuor illis primigenijs bini quam longissime distent. Album scilicet à nigro, rubrum à ceruleo. quo fit vt intermedios omnes sua facultate comprehendãt, nec extra cadere possit colos vnus Novimus quidem ex sile fieri colorẽ luteum, & purpureum : sed cum Atticis adjectione colorem ceruleum semper significat : cujus penuria factitio vtebantur, maxime ad tectoria opera. Quomodo autẽ fieret, docet Vitruvius cap. xiiij. lib. vij. Tectores inquit cum volunt sile Atticum imitari, violã aridam conjicientes in linteum, & inde manibus exprimentes recipiunt in mortariam aquam ex violis coloratam, & ex ea, eretriam infundentes, & eam terentes, efficiunt silis Attici colorem. Sed, inquit Philander, Plinius lib. xxxiij. cap. vlt. non silis, sed cærulej eam fraudem refert. Locus Plinij quem citat sic habet. Cærulei synceri experimentum in carbone vt flagret. Fraus viola arida decocta in aqua, succoque per linteum expresso in eretriam. Sed Vitruvius docet eam esse fraudem silis attici. Itaque silis attici & cærulei eadem ratio. Sed sil limus est, cæruleum arena, vtriusque color est idem. Porro cum hi duo autores dicant idem, & alter alterum explicet, Philander eos tanquam par gladiatorum invicem committit. Nec interim animadvertit, hac interpretatione cæruleum extra picturæ elementis. Sed homini parum in pictura versato, tametsi alias erudito, fas fuit hæc ignorare, nisi pollicitus esset ex professo se de coloribus scripturũ. Cæterum Plinius, qua est diligentia, cum de coloribus sermonem instituit, pretia eorum, vt tunc erant, posteris tradere voluit. Sed numeri corrupti sunt notarum similitudine.

litudine. Primum vbi de sile sic scribit cap.xij. lib.xxxiij. Sil inquit proprie limus est. Optimum ab eo quod atticum vocatur, pretium in libras xxxij. legendum putat. Budæus existimat, vbi numi genus non exprimitur sestertium numum intelligendum esse. Itaque hic sestertios xxxij. legendum putat. Ego vero existimo ex tribus notis denarij, primam denarium numum significare, vt & alias sæpe. quamquam interdum linea transversa decussim scinderet. Sed de his fusius cum de notis numerorum scriberemus, quæ aliquando lectori impertiemus cum in eum vsum condita sint à nobis. Hunc igitur locum Plinij ita legemus cum distinctione numi, pretium in lib.x.xxij. hoc est sine contractione, pretium in libras denarij duo & viginti. Eodem capite, ex cæruleo fit quod lomentum vocatur: Perficitur lavando, terendove, & hoc est cæruleo candidius. Pretium ejus xxiij. cerulei xviij. Notarij lapsus etiam hic ita restituendus est. denarij xiij. cerulei denarij octo. Quod item sequitur, Nuper accessit & Nestorianum, ab autore appellatum. Fit & Ægyptum levissima parte, pretium ejus xl. in lib. lego denarij l. in lib. paulo post. Non pridem apportari & Indicum est cœptum, cujus pretium xvij. in libras, lego denarij septem in libras. Ita legendum esse ex Plinio often. do: cum sinopidi pretium statuat in libras denarios tredecim expresso genere numi cap.vj. lib.xxxv. Si enim sinopis rubricæ genus tredecim denariis æstimabatur, quomodo sil & cæruleũ non pluribus fere sestertiis venderetur? præterea solet Plinius si denariorum numerus rotundetur, per denarios pretium exprimere, potius quã per sestertios. vt in eo loco quem proxime adscripsi de sinopide. Igitur in proximo exemplo denarios octo potius

tius dixisset, quam xxxij. sestertios. Adde, cum cærulei pretium xxiij. in libras æstimarit, quomodo vno tanium sestertio pretium abfuerit à sex denariis, cum summa rotunda non est? non enim solent pretia rerum constitui ita precise, vt numi sestertij ratio habeatur in majuscula summa. Est & aliud inquit genus lomenti, quidam tritum vocant, quinis assibus æstimatum. Hic quoque non satis emendate legitur quinis assibus, pro quinque denariis Sed hęc, vt jam pollicitus sum, latius alias explicabuntur. Quod vero sequitur eodem loco, postquam indici pretium ostēdit. Ratio in pictura ad incisuras, hoc est vmbras ab lumine dividendas. Hæc etiam lectio parva adjectione quantum mutata est à prima? Hæc enim, ab lumine, non sunt autoris, sed cujusdam qui nesciebat quid esset vmbrā ab lumine dividere. Itaque putavit autorem incisuram hic posuisse pro tono. proinde addidit de suo, ab lumine: infelici tamen successu. nam hac additione luminis, huic loco tenebras offudit. Tonus vt dixi, vmbram dividit ab lumine: scissura aliud est quam tonus. Non enim dividit vmbram ab lumine, sed vmbrā ipsam. & hoc est proprie scindere, illud dividere. Sit exempli gratia figura oris exprimenda. ducetur primum linea, quæ labium superius ab inferiore dividat. deinde ab eminentiore parte labiorum incipiendo, ad inferiorem partem vmbra intendetur, vt vtriusque labij intensior vmbra desinat in lineam illam, quæ dividit labium superius ab inferiore, & vmbram ab vmbra, nō vmbram a lumine, vt falso existimavit ille, si diis placet, paraphrastes Plinij. Pro coloribus etiam veteres interdum res coloratas vsurparunt: vt in opere vermiculato, cujus primum vsus fuit in pavimentis lithostratis. His primus

famam

famam dedit qui autore Plinio, Pergami stravit quem vocant asaroton oecon. Quoniam purgamenta cœnæ, quæque everri solent veluti relicta, fecerat parvis ex tessulis tinctis in varios colores. Vt autem noscatur quam elegans fuerit hoc genus picturæ, addit eodem loco. mirabilis ibi columba bibens, & aquam vmbra capitis infuscans. Apricantur aliæ scabentes sese in canthari labro. Ex humo inquit pavimenta in cameras transiere, & e vitro fieri cœperunt. Claudij temporibus inventum est interraso marmore, vermiculatisque ad effigies rerum, & animalium crustis pingere innatis marmori coloribus. Huc pertinet quærimonia illa autoris, luxum, & delitias exprobrantis suo sæculo. Non placent, inquit, jam abaci, nec spatia montis in cubiculo delitescentia, cœpimus & lapidē pingere. Sed & hujus loci sententiam vnius literæ adjectio mutavit, cum lapidem perperam, pro lapide legatur. Non enim hic de lapidum pictura loquitur, sed de pictura quę fiebat lapideis tessellulis. Lapidem vero pingere Neronis temporibus inventum fuit, & maculas quæ non essent in crustis inserendo, vnitatem variare: vt ovatus esset Numidicus, vt purpura distingueretur Sinnadicus, qualiter illos nasci optarent delitiæ.

FVit & alia pingendi ratio, quam encausticen appellabant, quod pictura inurerentur. Idque duobus modis, cera, & ebore cestro, id est viriculo. Hodie vtraque ratio ignoratur. Si tamē est conjecturæ locus, ego priori illo encausti genere hac ratione picturam inustam fuisse crediderim. Ceram primum induratā medicamentis. ex ea deinde factas fuisse tabulas, in quibus formæ eorum

quæ

quæ pingenda essent incidebantur. Tum, quemadmodum in vermiculato opere, in eas formas cavas ceris inditis varij colores figuris inducebantur, nullis apparentibus commissuris. Hoc in eo genere præstantissimum erat, quod ceræ pictæ carnis similitudinem felicius æmularentur, quam si dilutis coloribus pictæ fuissent. In ebore vero cestro, id est viriculo, pingebant. Cestrum Pollux styli genus interpretatur. vnde conjicio ita veteres ebori picturam inussisse, vt quod pingendum esset graphice primū in ebore adumbrarent. Deinde servata ratione luminū, & umbrarum, eboris candore ad lumina vterentur, tonum verò, & vmbrā pictis ceris exprimerēt. Huic generi picturæ ea erat gratia, quod cum in ceris nitor quidem splendeat, ad lumina splendidiore colore opus fuit, qualis in eboris candore cernitur. Ea fuit igitur optima colorandi ratio, vt colorem vmbra paulo dilutiore condirent, à tono vero ad intentissimum colorem progrediendo picturæ lumen darent ex ipso ebore. Omnibus enim coloribus bene est cum albo, nitentibus vero optime cum cādore. Hic candor maxime in picturis muliebribus laudabatur. Nam & annulare cādidum erat, quo muliebres picturæ illuminabantur. Id fiebat ex creta, admixtis vitreis gemmis ex vulgi annulis, vnde & annulare dictū fuisse, autor est Plinius. Itaque & hoc incausti genere veteres vtebantur ad pingendas mulierū effigies. Lala Cyzenica cum & penicillo pingeret, pinxit & cestro in ebore, imagines mulierum maxime. Inde conjicio eum fuisse vsum eboris in encaustice. Imo ita fuisse qualibet sponsione libēs asseruerim. Tertium encausti genus accessit, resolutis igni ceris penicillo. quod picturæ genus in navibus nec sole, nec sale, ventisve corrumpe-

rumpebatur. Ideo non tantum classibus familiare fuit, sed & navibus onerariis. De encaustices autoribus verba Plinij apponam. Ceris inquit pingere, ac picturam inurere quis primus excogitaverit non constat. Quidam Aristidis inventũ putant. postea consummatum à Praxitele. Sed aliquanto vetustiores encausticæ picturæ extitere, vt Polygnoti, & Nicanoris, & Archesilai Pariorum. Lysippus quoque Æginæ picturæ suæ inscripsit, encausen: quod profecto non fecisset nisi encaustica inventa jam tum fuissent. Pamphilus quoque Apellis præceptor, non pinxisse tantum encausta, sed etiam docuisse traditur. Pausiam vero Sicyoniorum primum in hoc genere nobilem. Hactenus de Encaustice.

Nunc videndum est qui pingendo famam olim adepti sint, & quid vnusquisque eorum ad artem exornandam cõtulerit. Tuum est Plini recensere, qui magnam eorum partem ab interitu vindicasti: quique eorum opera intercidere non es passus. Fecerat hoc Varro pari diligentia, atque pietate, septingentorum artificum nominibus, figuris etiam aliquo modo expressis. Sed duræ temporum vices hoc illi meritum, artificibus famam, nobis vero memoriam eorum inviderũt. Atticus etiam idipsum præstiterat. Quando igitur eorum scriptis frui datum non est, eos tantum ex Plinio percurram, qui suis inventis artem excoluerunt. Non vos igitur silendi estis Aridices, & Telephanes, qui primi testa trita colorare cœpistis, & lineas quasdã intus spargere, politiores haud dubie futuri, si in meliora tempora incidissetis. Sequutus est deinde Eumarus, qui primus in pictura marem à fœmina discrevit. Hujus deinde invento excoluit Cimon Cleoneus, qui catagrapha invenit, hoc est obliquas

X imagines,

imagines,& varie formare vultus, respicientes, suspicientes, & despicientes. Articulis etiam membra distinxit, venas protulit, prætereaque in veste & rugas,& sinus expressit. His successit Polygnotus, qui primus mulieres lucida veste pinxit, capita earum mitris versicoloribus operuit, plurimumque picturæ primus contulit. Si quidem instituit os adaperire, & vultum ab antiquo rigore variare. De eodem Plin. cap. xix. lib. xxxv. Hujus est inquit tabula in porticu Pompeij, quæ ante curiam eius fuerat, in qua dubitatur ascendentem cum clypeo pinxerit an descendentem. Hic locus obscurior paulo est, nec forte difficilius fuit in ea tabula iudicare, ascendentem cum clypeo Polygnotus pinxisset, an descendentem, quam hic conjicere quid voluerit autor his verbis significare. Cum appareat, voluisse eum reconditum artificium notare. Et certe ita est. Hac enim discriptione videre videor figuram ita positam, vt accedenti, & retrocedenti alia, atque alia videretur. Omnes figuræ ita positæ sunt vt radijs rectis aspiciendæ sint, aut obliquis. Rectis é regione tabulæ. Obliquis vero aut ex eodem plano, sed à latere: aut ex diverso plano, inferiore, vel superiore. Si de loco inferiore figura suspicienda sit, accedenti ad tabulam figura, descendere videbitur, recedenti ascendere. Contra, si de loco superiore despici velit, quo longius à tabula recedet oculus, figura descendere videbitur, quo propius accedet, descendere, & ratio optices ita cogit fateri. Polygnotus igitur in pictura solers, novam rationem excogitavit, qua illuderet spectatori. Figuram enim ea arte pinxit vt pars superior, tanquam de superiore loco videretur, inferior, ex inferiore, vna & eadem figuræ positura diuersa eiusdem artis exempla complexus. Vt si in

partem

partem superiorem oculus intenderetur, recedendo figura descendere videretur: contra ascendere, si in inferiorem partem intueretur. Hoc puto voluisse Plinium laudare in Polygnoto, quem nihilominus primis picturæ temporibus inclusit: cum nondum lumina artis apparuissent, quæ postea in Apollodoro refulserunt, qui primus gloriam penicillo contulit. Vnde & picturæ secundam ætatē inchoabimus, à nonagesima tertia Olympiade, cum antea nulla pictura admodum oculos tenuerit. Hic Apollodorus primus species exprimere instituit. Hunc sequutus Zeuxis picturæ portas intravit, quas Apollodotus aperuerat. Fecit Penelopen, in qua mores ejus pinxisse videbatur. Sed de pulchritudinis specie absoluta nondum inter artifices constabar. Itaque & ipse grandior in capitibus, articulisque judicabatur. Quocirca fluctuans adhuc, cum pulchritudinis speciem nondū animo contemplatus esset, facturus Agrigentinis tabulam, quam in templo Iunonis publice dedicarent, virginibus eorum inspectis, ex iis quinque elegit, vt quod in quaque laudatissimum esset, pictura redderet. Æquales ejus & æmuli fuere Timantes, Androcides, Eupompus, & Parrhasius. Primus hic symmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venustatē oris Sed in extremis lineis omnium artificum consensu laudē adeptus est, in mediis corporibus pingendis non æquè laudabatur. Maxime tamē nobilitatus fuit certamine illo, Zeuxidē superavit ingenua ipsius Zeuxidis cōfessione, quod is uvis pictis aves tantū fefellisset, sed Parrhasius artificem ipsum flagitantem remoto linteo ostendi

 picturam

picturam, cum tamen in ea tabula nihil præter linteum pictum esset. Ea tunc penicilli laus fuit, rerum species accurate pingere. Ipse vero Parrhasius à Timante superatus est in Aiace, armorumque judicio. Vnde moleste se ferre dicebat, quod Aiax iterum ab indigno victus esset. Hic Timantes artem viros pingendi artificio suo complexus est. Addidit præterea argutias picturæ, cum in ejus operibus plus semper intelligeretur, quem pictum esset. Exemplis Plinius rem illustravit. Ejus inquit & Iphigenia, qua astante ad aras peritura, cum mœstos pinxisset omnes, præcipue patruum, & jam tristitiæ omnẽ imaginem consumpsisset, patris ipsius vultum velavit, quem digne non poterat ostendere. Addit de Cyclope dormiente in parva tabula, cujus magnitudinem exprimere cupiens, pinxit juxta satyros thyrso pollicem ejus metientes. Iisdem fere temporibus floruit Pausias Sicyonius. Is, inquit Plinius, eam picturam primus invenit, quam postea imitati sunt multi, æquavit nemo. Ante omnia cum longitudinẽ bovis ostendere vellet, adversum eum pinxit, non transversum, vnde & abunde intelligitur amplitudo. Deinde cum omnes qui volunt eminentia videri, candicantia faciant, coloremque condiant nigro, hic totum bovem atri coloris fecit, vmbræque corpus ex ipsa dedit, magna prorsus arte, in æquo exstantia ostendens, & in confracto solida. Sed in his postremis verbis malim in contracto, quam in cõfracto. Nam in eo exemplo duo Plinius adnotare voluit. primum quod vmbræ corpus dederit, non aliunde petito lumine quam ex ipsa vmbra. Alterum quod in figura contracta solidum corpus ostenderit. Euxenides Aristide discipulo inclaruit, vt Eupompus Pamphilo, vt hic Apelle.

Eupom-

Eupompus ea fuit autoritate, vt picturam, cujus duo erant genera, Hellanicum, & Asiaticum, in tria diuiserit Atticum, Ionicum, & Sicyonicum, ab autore sic dictum, cum esset Sicyonius. Pamphilus omnibus literis eruditus ad seueriorem normam picturam reuocauit. Si quidem sine arithmetica, & geometria negabat artificem perfici posse. Iam tot artificum manibus exculta ad suũ finem perueneerat pictura, nec tamen adhuc species illa pulchritudinis in ea refulserat nondum eam inuiserat Venus, donec Apelles eam picturæ conciliauit Olympiade cxij. Itaque cum eadẽ ætate præstantissimi pictores essent omnium opera admirabatur, laudabat ingenue. Cedebat Amphioni de dispositione, Asclepiodoro de mensuris. de Protogene dicere solitus, omnia sibi cum illo paria esse, aut illi meliora, deesse tamen omnibus ijs illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant. cætera omnia contigisse, sed hac sola sibi neminem comparandum. Honesta quidem oratio, sed qua sibi tamen in pictura principatum arrogabat. hac enim laude summam artis complexus, cæteris omnibus aliquid deesse notabat, sibi vni omnia contigisse. Hæc illa est idea pulchritudinis, numeris omnibus absoluta, quam nemo præter eum assequi potuit. Euphranor dignitates herorum expressit, Aristides animum pinxit, & mores, Parrhasius animi perturbationes. Sed aliud quiddam fuit ab his omnibus Venus illa, quæ Apellis opera commendabat. Mirum sane, potuisse artificẽ oculis subijcere, quod lingua eloqui non posset: nec posse quemquam verbis complecti, quod exigua tabella caperet. Idẽ etiam pinxit quæ pingi non possent, tonitrua, fulgetra, fulgura. Imagines ad eo indiscretæ similitudinis, vt quidam ex

facie hominis addiuinans, quos metoposcopos vocant, ex ijs dixisse feratur aut futuræ mortis annos, aut præteritæ. Tam certo etiam successu similitudines expressit, vt Ptolemæo Regi cum eum nominare non posset à quo inuitatus venisset, accepto carbone è foculo imaginem in pariete delineauerit, agnoscente rege vultum protinus ex inchoato. Vnum inquit Plinius imitari nemo potuit, quod absoluta opera illinibat atramento ita tenui, vt id ipsum repercussu claritatis colorum vim excitaret, custodiretque à pulvere & sordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed hęc postrema verba non satis intelligo. quid enim hoc sibi vult ad manum intuenti demũ appareret? quæ demum hic latet præstantia, quæ propria fuerit Apellis? Ego vero putarim hac claritate effectum fuisse, vt numen quoddam appareret intuenti. Itaque sic malim legere, absoluta opera illinibat atramento ita tenui, vt idipsum repercussu claritatis, colorum vim excitaret, custodiretque a puluere, & sordibus, ac numen intuenti demum appareret. Lectoris esto iudicium. Porro pręstantiam artificis vel hoc vnum testabitur, quod inchoatam Venerem Cois nemo inuentus est qui ad pręscripta lineamenta operi succederet, morte prærepto eo antequam absoluisset. Est in rebus humanis quadã prodire tenus, & definitus crescendi modus, quem Apelles arte sua inclusit. Itaque nemo postea inuẽtus est, qui artem prouexerit. Fuere postea nonnulli, qui deteriora sequuti, picturam ad res humiles revocando, laudem tamen in eo genere meruerunt. ex quibus fuit Pyreicus, qui tonstrinas, & sutrinas, pinxit, asellos, obsonia, & similia. Laudatus fuit & Ludius Divi Augusti ætate. Hic primus inquit Plinius instituit amoenissimam par-

picturam, villas, & porticus, ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piscinas, euripos, amnes, littora, qualia quis optaret. varias ibi obambulantium species, aut nauigantium terraque villas adeuntium asellis, aut vehiculis. Item piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in eius exemplaribus nobiles palustri accessu villę succollantium specie: mulieres labantes trepidæque feruntur. plurimæ præterea tales argutiæ, facetissimi sales. Idemq subdialibus maritimas vrbes pingere instituit, blandissimo aspectu, minimoque impendio. Sed nulla gloria artificum est, nisi eorum qui tabulas pinxere: eoque venerabilior apparet antiquitas. Hæc Plinius. Cæterum non exemplis tantum illustratæ fuerunt hę nobilissimæ artes, sed & clarissimorum virorum scriptis. Ex Latinis scripserant Atticus, & Varro. hic nominibus septingentorum artificum insertis suis voluminibus. Ex Græcis Antigonus, & Xenocrates, & Pasiteles fictor, quinq. editis libris nobilium operum, quæ essent toto orbe. Euphranor Isthmius pictor composuit libros de symmetria, & de coloribus. Apelles libros edidit de sua arte, quibus saltem fata parcere debuerant, tot alijs nobilibus eius operibus absumptis.

FINIS.

ALDVS MANVTIVS PAVLI F. DE CAELATVRA ET PICTVRA.

Ex libro De Quæsitis per Epistolam.

CÆlaturam scalpturæ partem facit Quintilianus lib. II. Cap. vlt. & eam ait esse in auro, argento, ære, ferro: Scalpturam autem in his ipsis, & in ligno, præterea ebore, marmore, vitro, gemmis. quo dici potest, Cælaturam omnem scalpturam esse, non contra: siquidem, quæ materia Cælaturæ est, eadem Scalpturæ: non item quæ Scalpturæ, eadem Cælaturæ. Cum hac Quintiliani sententia congruere videntur ea, quæ subscripsi veterum exempla. Dixit enim Cicero de Divinat. libro I. *Hanc speciem Praxiteles cælavit argento.* Et Tuscul. V. *Abacos complures cælavit argento auroque cælato.* Livius lib. VII. *Pictis & auro cælatis refulgens armis.* Et lib. IX. *Duo exercitus erant, scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt.* Virgil. quoque I. Æneid.

cælataque in auro Fortia facta Patrum.

Nec dissentit Plinius multis in locis. Idem tamen cælaturam cretæ & argillæ, & marmori etiam communicat. Nam lib. XXXV. cap. XII. *Fastigia*, inquit, *templorum etiam in vrbe crebra, & municipiis mira cælatura & arte, firmitateque ævi, sanctiora auro, certe innocentiora.*

Cum

Cum verò ait lib. xxxvi. cap. v. *Ab Oriente cælavit Scopas, à Septentrione Bryaxis, à Meridie Timotheus, ab Occasu Leochares:* Videtur indicare cælaturã etiam ad marmora pertinere. Non enim tantum opus, vel auro, vel argento etiam cælatum esse, verisimile est. Fallit igitur regula. In gemmis quoque, quas cælatura Quintilianus excludit, scalpturæ tribuit, possit aliquis ab eo dissentire. Nam cælatam à Pyrgotele Alexandri Magni imaginem, ait Apuleius Florid. lib. I. qui quamquam de gemma mentionem nullam faciat, Plinio tamen supplente dubitatio tollitur. Is lib. xxxvii. cap. I. *Confirmat*, inquit, *hanc opinionem edictum Alexandri Magni, quo vetuit in gemma se ab alio scalpi, quam à Pyrgotele.* Quid? quod ligneo de opere dixit Virgil. Eclog. III.

Cælatum divini opus Alcimedontis.

Verum detur Poëtis hæc libertas, vt à verborum proprietate interdum discedant: tria tamen superiora exempla, vnum de argilla, alterum de marmore, tertium de gemma, Quintilianum coarguunt, cui si quæritur excusatio: dicamus primis temporibus metalla dumtaxat cęlari solita esse, paulatim deinde hanc artem reliquis generibus communicatam. Sic non omnino Quintiliano abrogabitur fides. Quod si cælaturam à scalptura, vt illius verba declarãt materia non distinguit, quo signo internoscentur? Nam si aurum, argentum, æs, ferrum communis vtriusque materia est: sequitur, vt, quod cælatum idem scalptum sit, & quod scalptum, si modo sit in auro, argento, ære, ferro, idem cælatum. Quærenda igitur aliqua nota est, qua discernantur: ea mihi videtur esse forma,

non materia. Opinor enim cęlata opera dici à veteribus, quæ vel in materia plana, vel in tumida, vel in convexa ita fiunt, vt in ipsa materia, quæcunque sit, hæreant, & aliqua parte promineant. Scalpta verò, quæ vel integra vndique, & solida cernuntur, ex quacumque materia scalpendo facta, quo in genere sunt statuæ: vel in cavo depressa, neque solidam exprimunt effigiem, neque integram ab omni latere ostendunt, vt sigilla. Nam si scalptura in statuis tantum versaretur, non dixisset Plinius lib xxxv. cap. xii. *Plasticen matrem esse statuariæ, scalpturæque, & cælaturæ.* Quo loco diversam esse scalpturam à statuaria & à cælatura perspicuè demonstratur. Tres enim artes, quia differunt inter se, ideo separatim singulæ nominantur. Differunt autem eodem modo quo totum à partibus. Nam scalptura duas reliquas complectitur: scalpendo enim & statuæ fiunt, & cælata opera: nisi si quis obijciat, cælata ex argilla scalprum non requirere, quod ex incisa lignea tabula argillaque impressa exprimantur. Cui responderi possit, sine scalpro tabulam illam non incidi. Atque illud scalpturæ tertium genus est, nam reliqua duo vel solida integraque sunt opera, vt statuæ, vel dimidiæ eminentię, vt cęlata. Tertium, ut dixi, incisum intus in materia, vel vt ipsum per se delectet, vel vt inde cælata effigies exprimatur: nam & ceream effigiem è sigillo effictam inter cęlata opera retulerim, quoniam dimidiam habet eminentiam. Vt igitur, qui statuam dicit, signum dicit, sed hominis aut Dei, neque solum è lapide, sed ligno etiam, argilla, cera, gypso, ebore, auro, argento, ære: non contra, qui signum idem statuam dicit, quia brutorum

quoque

quoque signa sunt, quæ, vt opinor statuæ non vocantur, licet communis eadem vtrisque sit materia: sic qui scalpturam idem statuariam, & cælaturam dicit: non contra. Cælata vero opera eminere omnia, & subjectam habere vnde exstent, quaque ambiantur, materiam aliquā, idem ille rerum pulcherrimarum varietate & copia excellens, familiaris noster Plinius lib xxxiij. cap. xij. indicat his verbis: *Hæc ars ita exolevit, vt sola iam vetustate censeatur, vsque adeo attritis cælaturis, ne figura discerni possit.* Cælata etiam dici video, quibus ornamenta ex alia materia sunt adjuncta, ita scite, vt ex eadem educta videātur: qualia fuere vasa illa, quibus crustas & emblemata Verres detraxit, quod cælatum argentum appellat Cicero. *Negotium,* inquit, *dedit Archagatho, vt quicquid Haluntij esset argenti cælati, id omne statim ad mare ex oppido deportaretur.* Subjungit autem & paulo post *Omnia deferuntur, Cibyratæ fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis crustæ aut emblemata detrahuntur. Sic Haluntini, excussis deliciis, cum argento puro domum redierunt.* Idem ostendit satis aperte infra cū ait: *In regiam maximam palam artifices omnes cælatores ac vascularios convocari jubet, menses octo continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa ex patellis, ex turibulis, quæ vellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, ita aptè in scyphis aureis includebat, vt ea ad illam rem nata esse diceres.* Hæc postrema

verba cælaturam planè indicant ex addita materia, non è subjecta, expressa. Nec aliter intelligitur duobus Livij locis supra recitatis. Arma enim & scuta auro celata, ipsa non sunt aurea, sed auro addito exornantur. Omitto alia exempla: nec tamen negaverim, cælata etiam dici ex quibus ipsis exsculpuntur opera, vt ex Mausoleo videmur posse conjicere. Nam opera illa præclara in tabulis opinor fuisse marmoreis educta è subjecta materia, non opposita ex alia. Est igitur Cælatura duplex, & eam facit forma, non materia. Alioqui esset idem quod Sculptura. A verbis enim significantibus vtraque deducta, altera à scalpendo, altera à cædendo, d in L permutata vt ait Festus, & *cælare* Nonius interpretatur, *insculpere*. Ab hoc verbo atque ab illa significatione quam posuimus, deductum *Cæli* nomē putavere nonnulli, videlicet eam rationem secuti, quod in cælo sidera illa, quæ suis perpetuo sedibus inhærent, vt in cute humani corporis verrucæ, prominere videantur. Hanc analogiam probavit Plinius lib. II. cap. IV. *Cælum quidem*, inquit, *haud dubie cælati argumento diximus, vt interpretatur M. Varro, adjuvat rerum ordo: descripto & circulo, qui signifer vocatur, in duodecim animalium effigies.* Plinius ipse quid sentiat apparet: at de Varronis interpretatione quod addit, est quod ambigam. Nam Varronis hæc sunt verba lib. IV. de Lingua Lat. *Ego magis puto à Chao cavum, & hinc cælum: quoniam hoc circum supraque quod complexu continet terram, cavum cælum.* Alios igitur Varronis libros qui hodie non exstant Plinius legerit necesse est;

cesse est: in quibus aliter, atque in his quos habemus, de Cæli sensit Etymologia. Nam qui Varronis libri leguntur, in dubium venire non possunt, nominati à Carisio & Nonio.

PHILOSTRATVS
ICONVM INITIO.
DE PICTVRA.

QVicunque picturam minime amplectitur, non modo veritatem, verum & eam, quæ ad Poëtas pertinet, injuria afficit sapientiam. Eadem enim est vtrisque ad Heroum tam species tam gesta intentio. Symmetriam præterea contemnit, per quam ars ipsa rationem attingit. Et si quis Sophistarũ more loqui voluerit, Deorum est inventum: cum ob species, quibus in terra horæ prata pingunt: tum vel maximè, quæ in cœlo apparẽt. Perscrutanti autem ipsius artis ortum, imitatio vtrique est: vetustissimum inventum, naturæque cognatum. Ipsam autẽ sapientes excogitarunt viri, partim picturã partim plasticen appellantes. Et plastices quidem multę species. Nam & fingere, & quæ in ære fit imitatio, & Lydium, Pariumve lapidem atque ebur polire, & per Iovem sculptura ipsa, plastice est. At pictura coloribus quidem constat: sed non hoc solum efficit, iterum ab hac sane exsistente longè plura, quã ars alia ex multis molitur. Vmbram enim demonstrat, & alium furentis, alium mœrentis,

rentis, aut gaudentis aſpectum novit, oculorumque fulgores qualeſcunque fuerint . quod plaſticus quiſpiam minimè præſtaret. Nam fulmine, cæſiumque ac nigrum novit oculum, nec non & comam flavam , ruffamque ac ſubcandidam, veſtiumque atque armorum colorem. Thalamos præterea, ac dumos , nemoraq. & montes, & in quo hæc ſunt , ætherem. Quinam autem ad hujuſce ſcientiæ culmen pervenerint, quotq. civitates ac Reges ſtudio ipſam perſecuti fuerint, cum ab aliis, tum ab Ariſtodemo ex Caria oriundo litterarum monimentis mandatum eſt: apud quem ego picturæ cauſa quadriennium hoſpitatus ſum. Pingebat enim ad Eumeli ſapientiam, multam ipſi addens Venerem.

FINIS.